

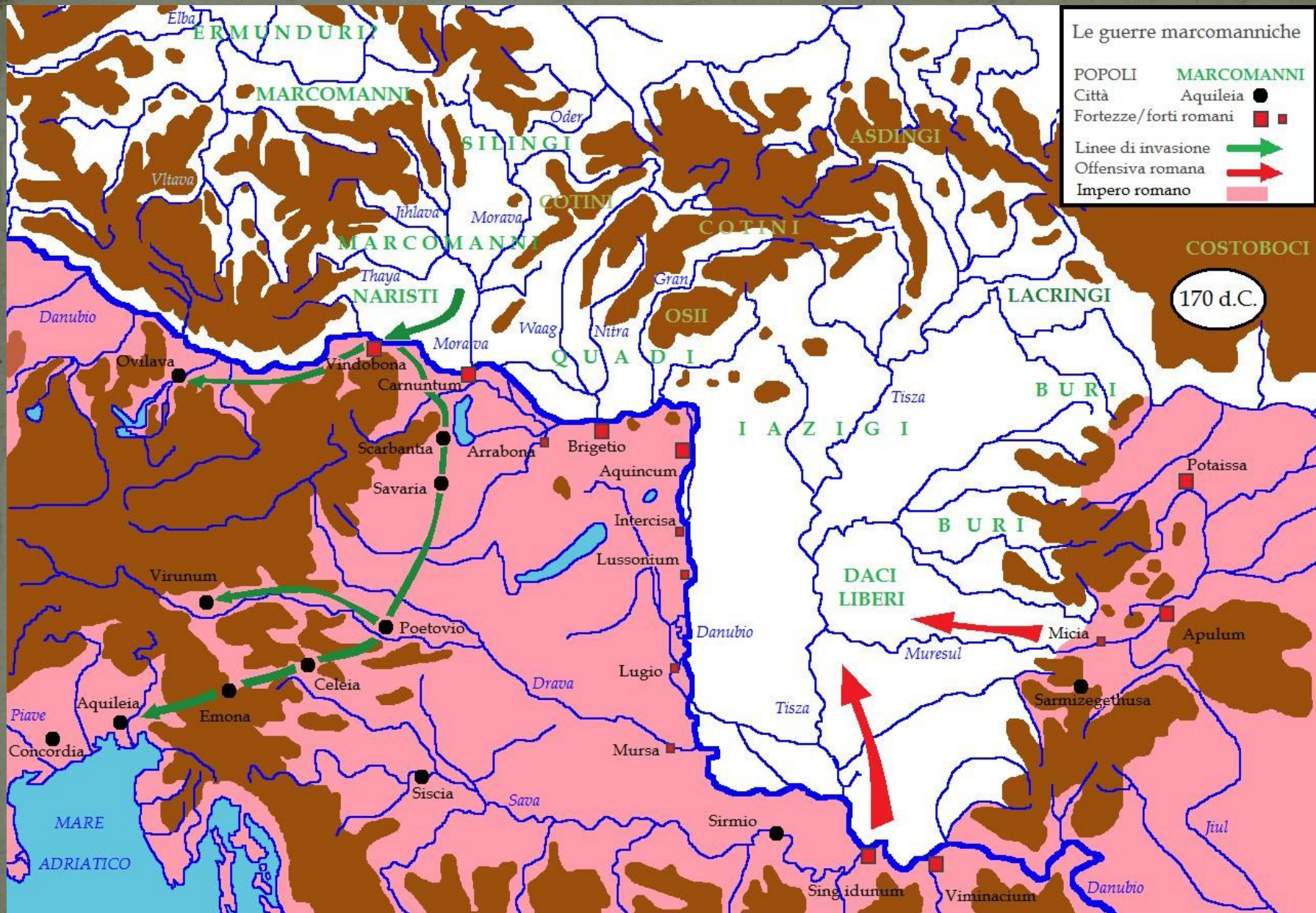
Dějiny antického vojenství 2

161 - 641

- Marcus Aurelius (161-180) a Markomanské války
- V oblasti střední ho Dunaje na severu Panonie panoval mír do konce 1. poloviny 2. st. Uvnitř přiléhajícího barbarika to ovšem vřelo: migrace Gótů od baltského pobřeží východoevropskými pláněmi na jih k Černému moři vyvolala mohutné pohyby mezi kmenovými populacemi střední a východní Evropy. Snaha najít nová bezpečná sídliště a tlak severních sousedů, vedly ke kam paměť sahala bezprecedentnímu náporu směrem na jih, na dunajskou hranici impéria. Hlavní roli v tomto „malém velkém“ stěhování národů sehráli germánské kmenové svazy Markomanů a Kvádů a sarmatští Jazygové doplněné řadou dalších kmenových společenstev.

- Jako první zaútočili Langobardi a Obiové – 6000 bojovníků vpadlo údolím řeky Moravy nebo Váhu na území říše, kde byli zachyceni a zničeni římskou jezdeckými jednotkami z Arrabony (Győr). Téměř současně byly r. 166 podniknuty útoky do Norica, Raetie a Dácie, které římská pohraniční vojska rovněž zlikvidovala.
- 169-70 masivní invaze kmenových svazů při středním Podunají, Markomanů, Kvádů a Jazygů za masivního plenění přes Noricum, Raetii a Panonii (devastace Vindobony a Carnunta), až do severní Itálie, kde oblehli Aquileiu, Kostobokové plení Thrákii, vandalští Hasdingové a Lakringové severní Dácii – zhroucení římské obrany v provinciích. Akutní ohrožení si vyžádalo bezprecedentní opatření: Císař uspořádal dražbu vlastního jmění, vybudování nových legií z obyvatel Itálie, rekrutování otroků a gladiátorů, posilování jednotek v pohraničních táborech a pevnostech, zahájení opevňování měst ve vnitrozemí, přesuny legií z jiných částí říše (X. legie z Jeruzaléma, III. legie z Afriky).
- V letech 171/172 byla zahájena římská protiofenzíva: úder nejprve dopadl na Kvády, kteří byli donuceni uzavřít mír, poté byli poraženi Markomani, mezitím se ale Kvádové vzbouřili proti Římany dosazenému králi a spojili se s Jazygy, v novém tažení opět římská armáda zvítězila a donutila Kvády k mnohem tvrdším mírovým podmínkám než prve (vyklizení pásu území při hranici, přijetí římských strážních jednotek, vydání zajatců a přeběhlíků). Vzpoua syrského místodržitele Avidia Cassia vedla k nutnosti císařova zásahu: Marcus Aurelius včele armády s pomocnými sbory dodanými poraženými Germány odtáhl na Přední východ.

- V letech 175-179/180 pak proběhla nová vlna markomanských válek, Římané tentokrát pronikají hluboko do nitra barbarika, hmotným dokladem je římský nápis z Trenčína ze zimy 179/180: tato nejvýznamnější epigrafická památka na impérium dochovaná in situ ve střední Evropě severně od Dunaje připomíná vítězství II. legie nad Germány r. 179, nápis uvádí jméno iniciátora zhotovení, legáta Marca Valeria Maximiana, jehož osoba byla doložena v polovině 20. st. nálezem soklu sochy bývalého místodržitele M. V. Maximiana v alžírské Zaně nesoucím votivní nápis popisující jeho bohatou kariéru v římské armádě. Právě v tomto popisu se vzpomíná epizoda z jeho života, během níž byl velitelem římských oddílů, které přezimovaly v osadě Laugaricio v Zadunají.
- 17.3.180 + Marcus Aurelius, nástupce Commodus (177-192) neměl zájem na pokračování vyčerpávající války a uzavřel s barbary mír, mírové podmínky neukazují na úplnou dominanci impéria vůči poraženým kmenům, dřívější vysvětlení římské rezignace na dosažení totálního vítězství spočívalo v problematické osobnosti Commoda, dnes je za pravděpodobnější považována teze o vysílení obou stran těžkým válčením. Po uzavření míru klid nenastal (tažení 188/189) a impérium zahájilo proces masivního opevňování dunajské hranice.

- Septimius Severus 193-211
- Caracalla 198-217
- Geta 209-211
- Heliogabalus (Elá-gabála)/Bassianus/Marcus Aurelius Antoninus 218-222
- Alexander Severus 222-235
- Zakladatel dynastie byl panonský místodržitel Septimius Severus, který si trůn vydobyl dvěma občanskými válkami – formální snaha o přímé navázání na éru adoptivních císařů a zejména na Marka Aurelia, reálně ale tvrdý a dynamický styl vlády a rozchod s tradičními římskými elitami - senátorskou aristokracií, hlavní oporou režimu armáda, která začíná být výrazně protěžovaná, počátek trendu výrazné militarizace římského státu, senát se dostává do opozice proti císařskému mocenskému centru, pronásledování exponentů senátu za podporu rivalů císaře, vojenská expanze za hranice impéria
- doba Severovců je epochou zásadních změn, uvnitř státu výrazně stoupá role armády a nižšího stavu jezdců oproti nejvyšším senátorským vrstvám společnosti – eroze vlivu a moci tradičních elit, dekonstrukce sociální struktury společnosti impéria, sílí autokratické postavení císaře, naproti tomu je r. 211 uděleno císařem Caracallou občanství téměř všem svobodným obyvatelům říše (z občanů se stávají subiecti, honestiores a humiliores), motivy byly fiskální, revoluční akt ovšem umožnil společenský vzestup daleko širším masám populace
- za hranice impéria rovněž doba pronikavých změn: V evropském barbariku se od 2. st. formují oproti dřívějšku nesrovnatelně silnější a akceschopnější kmenové svazy, vnitřní pohyby budování nové podstatně stratifikovanější germánské společnosti vedou k prvním masivním migracím směrem k bohatému mediteránnímu světu. Současně vzniká nový mocný rival na východě: novoperská říše dynastie Sasánovců

- římská společnost byla od počátku prochnuta vojenským duchem, impérium bylo vybudováno vítězstvími na bitevních polích, vojenský úspěch byl vždy významný pro osobní kariéru ambiciózního jednotlivce, i první císař Augustus, přes pokusy dát svému režimu civilní tvář, byl především úspěšný vojenský vládce, jehož autorita závisela především na osobní kontrole armád. Údajná rada, kterou dal r. 212 v Eburaku umírající císař Septimius Severus svému synu: „buď klidný a vyrovnaný, obohat své vojáky a ostatním pohrdej“ dobře odráží klíčovou roli armády v římském státu.
- za republiky branná povinnost pro všechny občany s majetkovou kvalifikací udržovanou až do konce 2.st.př.Kr. (s výjimkami extrémních krizí např. válek s Hannibalem), vojenská služba byla povinností stejně jako privilegiem svobodného občana s politickými právy a jako taková nebyla placena, legie byly budovány systémem povolávání zv. dilectus – výběr popsáním v 2.st.př.Kr. u Polybia.
- Od konce 2.st.př.Kr. Mariovými reformami se armáda stala placenou profesionální silou sestavovanou převážně z římských občanů pomocí odvodů. Systém odvodů v postatě přetrval až do 2. st., kdy, v době největšího rozmachu a prosperity impéria celkové zlepšení podmínek služby, vedlo, jak se zdá, výraznému zvýšení počtu dobrovolníků v armádě – armáda koloniálního typu, tento stav však nepochybně nepřežil katastrofy 3. st.

- V éře vojenských císařů (235-284), věku úzkosti a kolapsu, se na trůnu vystříдалo přes 30 císařů, převážně vojenských velitelů, s čímž byl spojen dramatický vzrůst moci armády. Takřka permanentní občanská válka mezi jednotlivými charismatickými generály i loutkami dosazovanými jednotlivými armádami (Posthumus – Galie, Odoenathus a Zenobia 266-73 – Palmýra) devastovala lidské i hospodářské zdroje říše, v katastrofu pak situace akcelerovala totální válka na východní frontě s mladým sasánovským impériem a vpády velkých kmenových svazů na severu a západě (Gótové, Herulové, Alamani, Frankové, Sarmati atd.). Dochází k disintegraci územní celistvosti kolosální říše (jen západní část impéria byla větší než současná rozloha EU).
- Římská říše byla de facto ze správního hlediska helenistickou konfederací městských států se svými kuriemi, nad nimiž se nacházela provinciální a centrální správa, a na vrcholu císař se senátem, postupně pouze poradním orgánem, v němž se nicméně soustředily vrcholné elitní vrstvy společnosti s politickou mocí (de facto, nikoli de iure). Takto to fungovalo v relativně bezproblémovém 1. a 2. st., kdy zahraniční hrozba byla obecně malá, panovala obecná prosperita z pax romana, bylo možné, aby stát byl poměrně malý a decentralizovaný s poměrně nepočetným byrokratickým aparátem, nyní, v čase krize tento model ovšem přestal fungovat.

- Výběr daní, doplňování a logistika obrovských armád a kontrola jejich průchodů tisíce km od hranic k hranicím impéria, ohrožení takřka na všech stranách vedla k utužení centralizace, masivnímu zbyrokratizování státu a postupnému vyvinutí sofistikovaných metod daňového vytěžení území a rekrutování armády. Ohromný ekonomický propad zejména vinou chronických válečných konfliktů, devastace říšských území, depopulace (rozsáhlé oblasti ležely neobdělány), deportace obyvatelstva Sasánovci, udržování početných armád a jejich predátorské kořistnické vysávání státu, finanční platby zahraničním nepřátelům, rozsáhlá povstání bagaudae v Galii – to vše vedlo k masivnímu poklesu daňového výnosu a pádu hodnoty mince, máme hojné doklady tezaurování drahých kovů, koncem 3. st. hodnota stříbrného denáru dosáhla pouze 1/3 stavu z 1. st. – hospodaření státu stále více nabývá naturálního charakteru (daně, platy v naturáliích).
- Dosavadní náboženství římského státu tvořené polyteistickou synkrezí olympských božstev s řadou asijských a afrických kultů se také mění: na jednu stranu se projevuje stále větší růst významu kultu císaře a státního náboženství zajišťující přízeň nebes ohroženému státu, na stranu druhou probublával celou společností masivní růst vlivu mystických duchovních učení (bohyně Isis, mithraismus, projevuje se silné směřování k monoteismu – kult Sol invictus, křesťanství a židovství), objevuje se ostrá netolerance, nekompromisnost vůči oficiální ideologii zejm. křesťanů vede k vlnám brutálních pronásledování v době společenské hysterie krizového věku impéria.

• impérium na své výspě – geografie římského Balkánu

- V římské říši byl Balkán významný především jako obranná nárazníková zóna, horské oblasti poskytovaly zdroj kvalitních rekrutů, ale hlavní význam spočíval především v tom, že se jednalo o nárazníkovou zónu, již procházely pro impérium klíčové dálkové komunikace spojující západní a východní centra moci a bohatství.
- Tyto transbalkánské komunikace procházely ve všech případech v určitých úsecích horskými průsmyky a sedly, které mohly být snadno obsazeny a blokovány, rovněž však zde mohla být snadno přepadena armáda na pochodu (689 návrat Justiniana II. z tažení k Soluni po Via Egnatia, 811 zpáteční tažení Nikéfora I. od zničené metropole bulharské říše Plisky přes Starou Planinu).
- Důležitý pramen ze 4. století Expositio totius mundi považuje za bohaté zemědělské oblasti pouze Thrákií, Makedonii a Thessálii, dunajské oblasti oblasti Moesie a středního hornatého Balkánu - převážně rurální ráz, bez větších městských center, spíše pevnosti a vojenské základny, které s výjimkou zhruba stoletého mírového období prosperity ve 2. století po dobytí Dácie Trajánem, které poprvé a naposledy umožnilo dostatečnou bezpečnost a stabilizaci pro rozmach antické městské civilizace, nepřekonal charakter vojensko-zemědělských sídlišť.

- Římský zápas o udržení kontroly nad Balkánem v období pozdní antiky je zjednodušeně řečeno zápasem centrální císařské administrativy soustředěné v Římě a poté v Konstantinopoli s tlakem kmenových společenstev podnikajících invaze přes dunajskou hranici. Z římské strany udržení nebo naopak přerování komunikačních spojení mezi centrem impéria a provinčními městy a vesnicemi podmiňovalo sílu římské autority a v případě úspěchu zajistilo jednotnou kontrolu nad geograficky velice rozdílnými částmi Balkánského poloostrova. Naopak míra schopnosti zadunajských kmenů překonat pohraniční fortifikovanou zónu, proniknout do vnitrozemí, narušit komunikace, ničit zemědělskou infrastrukturu a městskou civilizaci, podmiňovala jak rychle a úplně postižené oblasti pozbydou relativně povrchní vrstvy romanizované městské kultury, bude rozvrácena společenské uspořádání i hospodářská prosperita a zaniknou vazby k impériu.
-
- Opevněná městská sídliště byla klíčovými prvky v řetězci císařské autority a udržení spojení mezi jednotlivými články řetězce bylo klíčové pro udržení existenci impéria. Izolované kapsy odporu soustředěné kolem mocných fortifikací městských center nebo pevností nebyly schopny již z logistických důvodů dlouhodobě vzdorovat latentnímu náporu invazí kontrolujících okolní krajinu. Opevněná centra však přesto často vydržela velice dlouho - obléhání **Sirmia** trvalo do konečného pádu města roku 582 celkem 4 roky. Řada izolovaných opevněných měst začala sledovat vlastní nezávislou politiku přežití – domobrana města **Asému** v oblasti významné dunajské vojenské základny **Novae (Svišťov)** osvědčená již během hunských invazí na Balkán odmítla poskytnout bratrovi císaře Maurikia Petrovi svou vojenskou posádku s tím, že by tím přišla o možnost vzít obranu města do vlastních rukou. Osud thráckého města **Topiru** ležícího na **Via Egnatia** (poblíž dnešní obce **Paradeisos**) je však názornou ukázkou toho, co se mohlo přihodit, pokud se vojenská posádka města rozhodla opustit opevnění a pokusit se o střet s barbarskými invazory v otevřeném terénu.
- Jiný příklad: Životě sv. Severina opuštěná posádka **Batavie** v **Noricu (Pasov)**, nespokojená s dlouhodobým nevyplácením žoldu vyklidila své fortifikace a vyrazila do Itálie vymoci si své oprávněné požadavky, po cestě však byla přepadena a zničena. Snadnost komunikačního spojení s centry říše a síla romanizovaného osídlení podmiňovala schopnost obstát v situaci latentní metastáze kmenových invazí a asimilovat příchozí vlny barbarů.
-

- Balkánský poloostrov představuje z geografického hlediska velice různorodé rozsáhlé území rozdělené řadou mohutných pohoří tvořících jakousi páteř poloostrova. Hory dělí poloostrov zhruba na část orientovanou k Jadranu a část přirozeně směřující k černomořskému a egejskému pobřeží. Zjednodušeně nejvýznamnější pohoří členící území Balkánu představovaly zhruba severozápadně-jihovýchodně orientované ostře řezané rozeklané hřebeny **Dinárských Alp** a dvojice západovýchodně orientovaných systémů rozsáhlých vulkanických pohoří - na severu **Stara Planina (Balkan, Haemus)** a na jihu **Rhodopy** vybíhající na západě do velehorských masivů Rily a Pirinu. Masivy **Stare Planiny** resp. jejího nižšího hřebene **Sredne Gory** a **Rhodop** ne sebe navazují v průsmyku **Succi** (**průsmyk Succi** (Amm. Marc.), **Sukeis** (Philostorgii Hist. ecel.) – horský průsmyk mezi pohořím Stara Planina a Rhodopy dnes známý jako **Trajanovi vrata**, v Thráctině jméno znamená soutěska nebo průsmyk).
- Krom několika málo průsmyků neprostupné **dinárské Alpy** rozbité množstvím kaňonovitých říčních údolí a skalnatých masivů oddělovaly pobřežní **Dalmácii** od **Epiru** a **Makedonie**, **Stara Planina** oddělovala území při toku Dunaje od thrácké nížiny a **Rhodopy** thráckou nížinu od oblastí spadajících k egejskému moři.

- Římský Balkán procházely 3 hlavní silniční komunikace – nejjihněji vedená nejstarší a současně také nejvýznamnější byla **Via Egnatia** zbudovaná již v souvislosti s římským ovládnutím jižního Balkánu v 2. století př. Kr. V rámci konsolidace dobytého řecko-makedonského prostoru byla zřízena strategická komunikace přetínající napříč poloostrov; silnice vedla od jadranského přístavu **Dyrrachium (Drač v Albánii)** do Soluně a dále podél Rhodop k Marmarskému moři; Via Egnatia tvořila současně klíčovou spojnici italského centra říše s bohatými prosperujícími državami impéria v Malé Asii. Hlavní vojenská silnice vedená přes římský Balkán spojující Byzantion/Konstantinopol se severní Itálií vycházela z Konstantinopole severozápadním směrem, přes **Adrianopolis (Edirne)** a **Philippopolis (Plovdiv)**, překonala průsmyky přes Rhodopy a Starou Planinu stočila se na sever a **údolím srbské Moravy** přes **Naissus (Niš v centrálním Srbsku)** dorazila u **Singiduna (Bělehrad)** k **soutoku Dunaje a Sávy**, odtud přes **Sirmium (Sremska Mitrovica ve Vojvodině)** a **Siscii (dnešní Sisak ve středním Chorvatsku, porážka Osmanů 1593)** sledovala tok Sávy, prošla širokými údolními Julských Alp a skončila v **Aquilei**.
- Třetí cesta mířila od **Adrianopole** na sever, přešla nízké východní výběžky Staré Planiny, stočila se a sledovala proti proudu Dunaj, u **Bononie (Vidin)** se stočila, vystoupala údolím **řeky Timok**, aby překonala pohoří **Dardanie** (historický region původně součást provincie Moesia Superior a reformou císaře Dioklecinána samostatná provincie s metropolí Naissem; zahrnovala zhruba dnešní Kosovo + část jižního Srbska, část současné republiky Makedonie a severovýchodní Albánii) a u **Viminacia** v údolí Dunaje (**Kostolac** v Srbsku) se napojila výše popsanou hlavní transbalkánskou komunikaci.
- Poslední významná trasa vedla ze **Soluně** severně údolím řeky **Vardaru** a **srbské Moravy** až do **Viminacia**. Z dalmatského pobřeží vedly na sever přes hornaté vnitrozemí dvě cesty: ze **Zadaru** do **Siscie** na Sávě a ze **Salony (Solin u Splitu, 614 obyvatelstvo uprchlo do Diokleciánova paláce)** do **Ad Matricem** (zaniklé sídliště poblíž dnešního **Sarajeva**). Nejdůležitější centra ve vnitrozemském Illyricu byl **Naissus, Scupi (Skopje, metropole republiky Makedonie)** a **Ulpiana** (antické ruiny u **Prištiny** v Kosovu). Tyto hlavní tranbalkánské trasy doplňovaly říční komunikace po Dunaji a jeho dvou velkých přítocích Sávě a Drávě. Na řekách operovaly strážní flotily se základnami v **Sirmiu, Singidunu, Viminatiu** atd.

- Je nutné si uvědomit, že veletok Dunaj rozhodně nevypadal ve starověku ani středověku tak, jako dnešní více méně regulovaná řeka – jednalo se o meandrující řeku protékající rozsáhlou záplavovou oblastí plnou vedlejších ramen, náplavových mokřadů s lužními lesy a ostrovů porostlých bujnou vegetací, kde bylo často možné nepozorovaně přeplavit na vorech či lodicích invazní hordy, dokonce v případě nižšího stavu vody bylo možné některé úseky přebrodit – viz. roku 1113 překročilo vojsko Kumánů Dunaj nedaleko Vidinu (Bononia) v místě nazývaném ve středověkých rumunských pramenech Vadul Kumanilor.
- V římské říši byl Balkán významný především jako obranná nárazníková zóna, horské oblasti poskytovaly zdroj kvalitních rekrutů, ale hlavní význam spočíval především v tom, že se jednalo o nárazníkovou zónu, jíž procházely pro impérium klíčové dálkové komunikace spojující západní a východní centra moci a bohatství.
- Tyto transbalkánské komunikace procházely ve všech případech v určitých úsecích horskými průsmyky a sedly, které mohly být snadno obsazeny a blokovány, rovněž však zde mohla být snadno přepadena armáda na pochodu (689 návrat Justiniána II. z tažení k Soluni po Via Egnatia, 811 zpáteční tažení Nikéfora I. od zničené metropole bulharské říše Plisky přes Starou Planinu).
- Důležitý pramen ze 4. století Expositio totius mundi považuje za bohaté zemědělské oblasti pouze Thrákii, Makedonii a Thessálii, přidunajské oblasti Moesie a středního hornatého Balkánu - převážně rurální ráz, bez větších městských center, spíše pevnosti a vojenské základny, které s výjimkou zhruba stoletého mírového období prosperity ve 2. století po dobytí Dácie Trajánem, které poprvé a naposledy umožnilo dostatečnou bezpečnost a stabilizaci pro rozmach antické městské civilizace, nepřekonaly charakter vojensko-zemědělských sídlišť.

- Hunské nájezdy v letech 441- 442, 443 a 447 způsobily naprostý rozvrat, schopnost dobývat dobře opevněná a udatně bráněná města – dobyto a vypleněno bylo Sirmium, Singidunum, Viminacium, Naissus, Serdica, Philippopolis atd. nedobyty měly zůstat pouze Adrianopolis a Heracleia. Když Priskos z Pania projížděl roku 449 skrze kdysi významné město Naissus 7 let po jeho vyplenění Attilou, město bylo stále ještě téměř zcela prázdné a na říčních březích leželo bezpočet koster obětí předchozích bojů.
- pobyt thráckých Gótů v čele s Theoderichem Strabónem od 50. let 5. st. a pannonských Gótů vedených dynastií Amalů od roku 473 na Balkáně do roku 489
- Balkán 489 – 559: obnova, znovuosídlení území, gigantický program budování opevnění majících jednak znovu vytvořit pevnou hráz na Dunaji a jednak poskytnou zemědělskému obyvatelstvu možnost úniku do pravidelně rozmístěných pevností. Města v dunajském údolí získávají výrazně vojenský ráz: zmenšují se, zástavba je stěsnána uvnitř mohutných fortifikací, brány jsou zmenšovány a některé zazdívány; na venkově se osídlení částečně vrací do některých předřímských opevněných výšinných sídlišť, část je využita jako refugia.
- nejistota na komunikacích: scamareis východní obdoba galských a hispánských bagaudae a slovanské plenící tlupy, Menander Protector nám zanechal zprávu o oloupení avarského poselstva scamareis, avarský vyslanec byl zavražděn Slovaný v Illyricu – obě události se určitě odehrály na hlavních balkánských komunikacích.

Peruštica, Červený kostel

DIE UNTEREN DONAULÄNDER ZUR RÖMISCHEN ZEIT

Griechische Kolonien sind schwarz unterstrichen.
 Römertum.
 Maßstab 1:6 000 000.
 Kilometer (1/250 000)

Provinzen
 der späteren Kaiserzeit.
 (nach der Einteil. Diocletians)
 1:24 000 000.

W. Sieglm. rev. Ostl. Länge 22 v. Greenwich

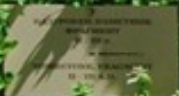
- Necelých 50 let uprostřed 3. st. znamenalo největší krizi římského impéria. Dosud nevídaná politická nestabilita a společenský chaos, občanské války a sled vojenských katastrof vůči oproti minulosti nesrovnatelně silnějším a akceschopnějším vnějším nepřítelům, rozsáhlé pandemie a hladomory, zhroucení vnitřní obchodní sítě atd., způsobilo, že římský stát se přiblížil nevratnému rozkladu a zániku. V čele státu se vystřídal 26 císařů přijatých senátem, a tedy legitimních, doplněných skupinou neuznaných uzurpátorů. Za nehlubší krize v letech 258-60 se říše rozpadla na tři útvary Galské impérium (Gallia, Britania, Hispania), Palmýrskou říši (Syria Palestina, Aegyptus) a uprostřed se nacházející torzo římské říše. Rozpad zastavili císařové Claudius II. Gothicus a Aurelianus na konci 60. a počátku 70. let 3. st., kteří impérium opět sjednotili a krize definitivně skončila pevnou reformní vládou císaře Diokleciána. Většina zdrojů státu se obrátila k odražení zdaleka nejvíce nebezpečného soupeře, sasánovské říše ohrožující ekonomicky nejvýznamnější provincie impéria, zatímco k obraně evropských provincií, zejm. Itálie a Balkánu se nedostávalo relevantních sil.
- Start krize způsobil vojenský puč vedoucí k vraždě císaře Alexandra Severa a jeho matky r. 235, následoval sled vojenských císařů, zpravidla provinciálů nízkého původu, kteří svou kariéru vybudovali často od píky vojenskou zdatností a úspěchem v armádě, autorita těchto císařů plně stála na síle vojska, na kterém plně záviseli, a na přízni armády závisel jejich úspěch (a obvykle i život).
- Vzhledem ke skutečnosti, že vojenští císařové byly nejčastěji velitelé pohraničních armád, odchod početných vojenských jednotek na tažení směřující k získání trůnu pro svého generála pravidelně působil velké trhliny v systému římské pohraniční obrany, čehož využívaly zejména germánské kmenové svazy k podnikání invazí do nitra impéria.
- Financování a uplácení armád v čase absence vojenských úspěchů vně hranic říše a hospodářského oslabení devastovalo státní pokladnu do situace blížící se kolapsu a stát, aby zajistil příjem pro svou existenci, byl nucen přistupovat k predátorským metodám (konfiskace soukromých majetků, inflační likvidace síly měny).

- vojenští císařové:
- Maximinus Thrax 235-38, zavražděn svými jednotkami
- Gordianus I. a Gordianus II. 238, guvernér Afriky + po porážce od guvernéra provincie Numidie
- Pupienus a Balbinus 238, spolucísaři zvolení senátem, zavraždění praetoriány
- Gordianus III. 238-44, zvolen senátem zahynul buď v bitvě proti Šápusu I. , která ovšem není zmiňována římskými prameny, anebo byl zavražděn prefectem praetorio Philipem Arabem
- Philippus Arab 244-49, padl v bitvě u Verony proti vzdorocísaři Deciovi
- Decius 249-51, padl v bitvě u Abritu proti Gótům krále Knivy
- Trebonianus Gallus 251-53, prohlášen císařem armádou, zavražděn vlastními vojáky
- Aemilianus 253, guvernér provincií Moesia Superior a Pannonia, porazil gótské vojsko a byl svou armádou prohlášen císařem, zavražděn svými vojáky, jakmile si uvědomili, že nejsou s to porazit armádu Valeriana, který přitáhl pomstít vraždu Treboniana Galla
- Valerian 253-60, guvernér rýnských provincií, spolucísař Galliena, poražen Peršany v bitvě u Edessy r. 260 a s celou armádou zajat, zemřel v zajetí neznámo kdy
- Gallienus 253-68, samovládce od r. 260, zavražděn po neúspěchu ve snaze zničit vládce galského impéria Postuma
- illyrští císařové :
- Claudius II. Gothicus 268-70, devastující porážka Gótů v bitvě u Naissu (Niš)
- Aurelianus 270-75
- Probus 276-82
- Carus 282-83
- Dioklecianus 284-305
-
-

- Traianus Decius 249-51 (spolucísař syn Herennius Etruscus), narodil se v poblíž Sirmia (Sremska Mitrovica) v Pannonii Inferior, atypicky dosáhl vysokého postavení ve státní správě, byl respektovaným senátorem a vykonával konzulát r. 232, poté byl postupně guvernérem provincií Moesia a Germania Inferior a Hispania Tarraconensis a nakonec městským prefektem Říma, 245 byl pověřen císařem Philippem Arabem velením na neklidné dolnodunajské hranici, potlačil v Moesii a Pannonii povstání místního velitele Pacatiana a sám byl poté svými legiemi prohlášen císařem.
- S Philippem Arabem se střetl v bivi u Verony, kde zvítězil a zahájil svůj program obnovy síly státu a uzdravení římské společnosti.
- K pozdvižení morálky společnosti a návratu síly a slávy Říma měla mimo jiné sloužit renesance státního náboženství a obnovení veřejné zbožnosti. V této věci obnovil úřad cenzora (Valerianus) a r. 250 zahájil první systematické pronásledování křesťanů na území impéria ediktem o povinném obětování státním božstvům před magistrátními úřady „za bezpečnost říše“ – velké pogromy v Kartágu, v Alexandrii. Současně r. 251 vypukla nová vlna morové epidemie (251-66 Cyprianův mor), která ještě více umocnila hledání obětního beránka za utrpěné katastrofy a obracela zášť společnosti vůči nepřizpůsobivé křesťanské minoritě.

- V průběhu Deciovy vlády poprvé zaútočili na balkánská a později i maloasijská území impéria Gótové a jim příbuzné kmeny. Gótové, v jejichž čele stál král Kniva překročili Dunaj a vpadli do Moesie a Thrákie, Decius v rychlé reakci přitáhl na Balkán a překvapil Góty obléhající Nicopolis při Dunaji, kteří v panice ustoupili do hor Staré Planiny, kde ovšem se opět dokázali přeskupit a zkoncentrovat síly a napadnout Deciovo ležení u Beroë (Stara Zagora) a Římany rozpráshit, poté napadli a dobyli Philippopolis (Plovdiv). Thrácký místodržící Titus Julius Priscus se pod Knivovým patronátem vzbouřil a nechal se prohlásit císařem. Priscus ovšem brzy zahynul a Gótové se s velkou kořistí a zástupy zajatců začali stahovat na sever ke svým územím severně od Dunaje. Mezitím se Decius se synem a spoluvládce Herenniem Etruscem s reorganizovanou armádou vrátil a cílem Góty rozdrtit a získat zpět kořist. V bažinatém terénu dnešní Dobrudži u osady Abritus (Razgrad) došlo k bitvě, v níž Gótové vlákali římskou armádu do mokřadů a zcela zničili, v bitvě padl jak Decius, tak jeho syn Herennius.

- Sasánovci:
- invaze Septimia Severa do Mezopotamie, konflikt s partským Vologasem V. kulminoval obléháním a dobytím parthského hlavního města Ktésifónu na Tigridu koncem r. 198.
- Vojská prohra vrcholící již třetím vyplenění parthské metropole od dob císaře Traiana způsobilo velkému ponížení parthských králů a otřesení autority dynastie Arsakovců.
- Při jednáních o míru, táhnoucích se až do roku 199/200, získali Římané držbu provincie Osroene včetně její metropole Nisibis. Současně byla zřízena nová římská provincie Mesopotamia a zformovány tři legie nesoucí název Parthica.
- Pápak
- Ardašír I. 224 – 241
- cca 226 bitva u Isfahánu, smrt Artabana, arsakovské ražby do 227-228
- 230-232 válka s Římany, neúspěšné obléhání Hatry, tažení Severa Alexandra
- 237-240 obnovení sasánovské ofenzivy, dobytí Hatry –postupný úpadek pouštních obchodních center (Hatra, Dura Europos, Palmýra), devastující účinek válek, ekonomický úpadek
- Šápur I. 241 – 270, král králů Iránu i Ne-Iránu, Res gestae divi Saporis, období budování sasánovského impéria a agrese vůči západnímu sousedu
- 244 porážka smrt císaře Gordiana III. V bitvě u Mišíku /Massice/ severně od Ktésifónu
- 253 Šápurovo vítězství v bitvě u Barbalissu u Eufratu, dobytí Dury Europos a Antiochie /256/
- cca 260 bitva u Edessy, zajetí císaře Valeriana s celou armádou, zpustošení Syrie a Kappadokie
- úspěšná protiofenziva Lucia Septimia Odaenatha, vládce Palmýry

Sasánovská říše v 1. polovině 6. st.

Chusrav II. Parvíz a Šabdíz

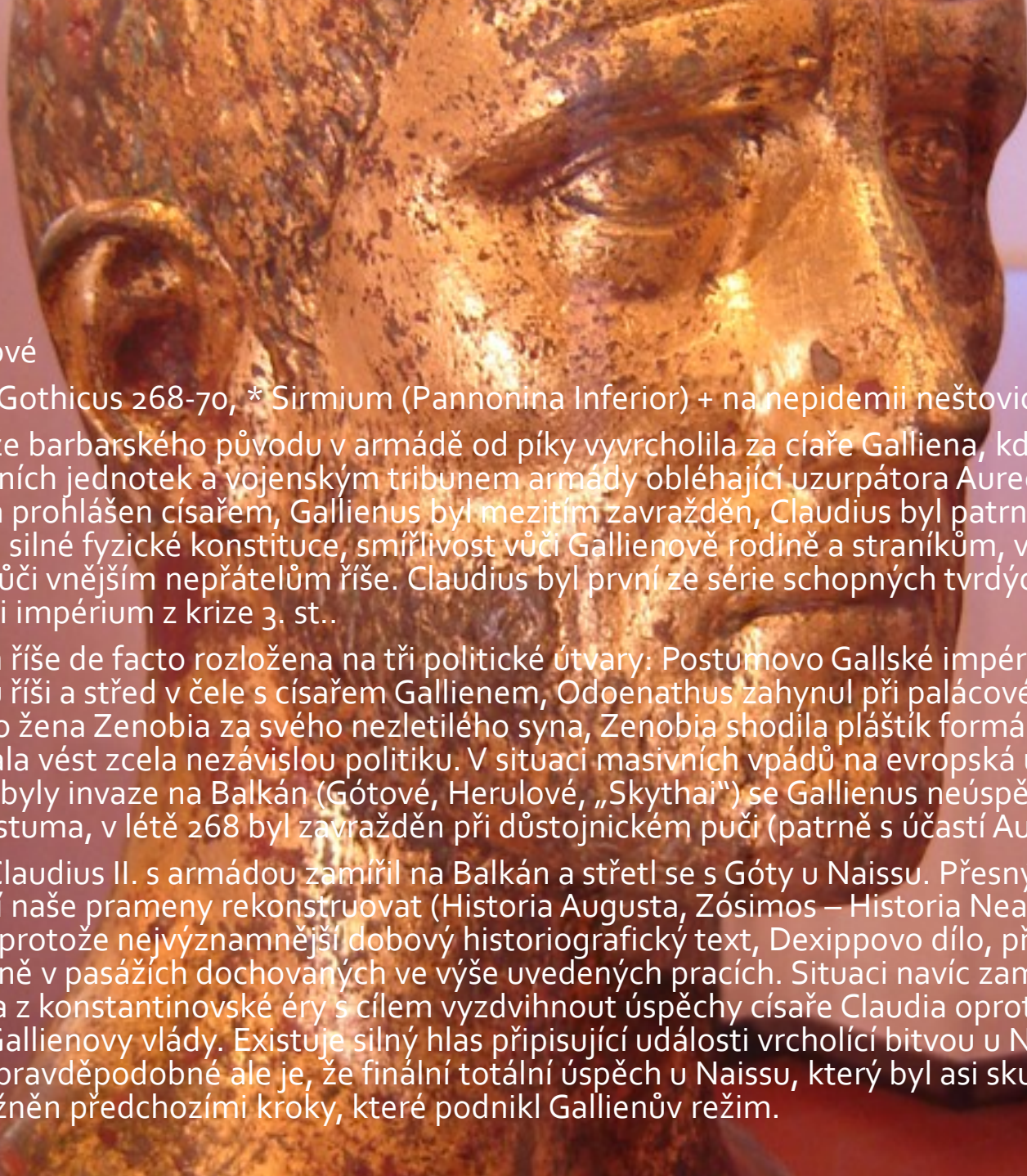

savaran

ívn paláce v Ktésifónu,
patrně 6. st.

- ilyrští císařové
- Claudius II. Gothicus 268-70, * Sirmium (Pannonina Inferior) + na nepidemii neštovic,
- kariéra muže barbarského původu v armádě od píky vyvrcholila za cíře Galliena, kdy se stal velitelem elitních jízdních jednotek a vojenským tribunem armády obléhající uzurpátora Aureola v Mediolanu, zde byl vojskem prohlášen císařem, Gallienus byl mezitím zavražděn, Claudius byl patrně brutální muž mimořádně silné fyzické konstituce, smířlivost vůči Gallienově rodině a straníkům, velice tvrdý a energický vůči vnějším nepřátelům říše. Claudius byl první ze série schopných tvrdých císařů – vojáků, kteří vyvedli impérium z krize 3. st..
- V 60. letech říše de facto rozložena na tři politické útvary: Postumovo Galské impérium, Odoenathovu Palmýrskou říši a střed v čele s císařem Gallienem, Odoenathus zahynul při palácovém spiknutí a moci se ujala jeho žena Zenobia za svého nezletilého syna, Zenobia shodila plášť formální podřízenosti Římu a začala vést zcela nezávislou politiku. V situaci masivních vpádů na evropská území říše, z nichž nejdrtivější byly invaze na Balkán (Gótové, Herulové, „Skythai“) se Gallienus neúspěšně pokusil o likvidaci Postuma, v létě 268 byl zavražděn při důstojnickém puči (patrně s účastí Aureliana i Claudia).
- nový císař Claudius II. s armádou zamířil na Balkán a střetl se s Góty u Naissu. Přesný sled událostí neumožňují naše prameny rekonstruovat (Historia Augusta, Zósimos – Historia Nea, Zonaras, Georgios Synkellos), protože nejvýznamnější dobový historiografický text, Dexippovo dílo, přežilo pouze fragmentárně v pasážích dochovaných ve výše uvedených pracích. Situaci navíc zamlžuje státní propaganda z konstantinovské éry s cílem vyzdvihnout úspěchy císaře Claudia oproti katastrofám předchozí Gallienovy vlády. Existuje silný hlas připisující události vrcholící bitvou u Naissu ještě Gallienovi, pravděpodobné ale je, že finální totální úspěch u Naissu, který byl asi skutečně dílem Claudia II., byl umožněn předchozími kroky, které podnikl Gallienův režim.

- Ohromná invazní síla barbarů vedená Góty a Heruly devastovala v letech 267-69 především římský Balkán a Malou Asii, na 500 lodí invazorů vyplenilo jižní černomořské pobřeží, a poté ostrovy a pobřeží v Egejském moři včetně vnitrozemského Řecka (Athény, Korint, Argos, Sparta), athénská domobrana vytlačila část nájezdníků na sever, kde byly napadeni Gallienovou imperiální armádou a v bitvě u řeky Nestos porážena a donucena k ústupu, Gallienus poté musel opustit vítěznou armádu kvůli vzpouře v Itálii, zde byl v Mediolanu v létě 268 vinou spiknutí svých vysokých důstojníků zavražděn.
- Nový císař Claudius se nejprve musel vypořádat s Alamany, kteří vpadli do Reatie a Itálie – na podzim 268 bitva u jezera Benacus a poté v několika bitvách porazil síly Galské říše a znovu k Římu připojil Hispanii a jižní Gallii, čímž připravil půdu pro konečnou likvidaci Galské říše za Aureliana r. 274.
- Po těchto úspěších se svými vojsky zaměřil proti hlavnímu nepříteli, Góty a Heruly vedené ozbrojené koalici na Balkáně. Kolosální barbarská vojenská síla (2000 – 6000 lodí, 325000 mužů) opět vyplenila egejské pobřeží a ostrovy, napadla Soluň a začala se stahovat po pevnině směrem na sever do balkánského vnitrozemí, jakmile dorazily zprávy o blížící se Claudiově armádě.

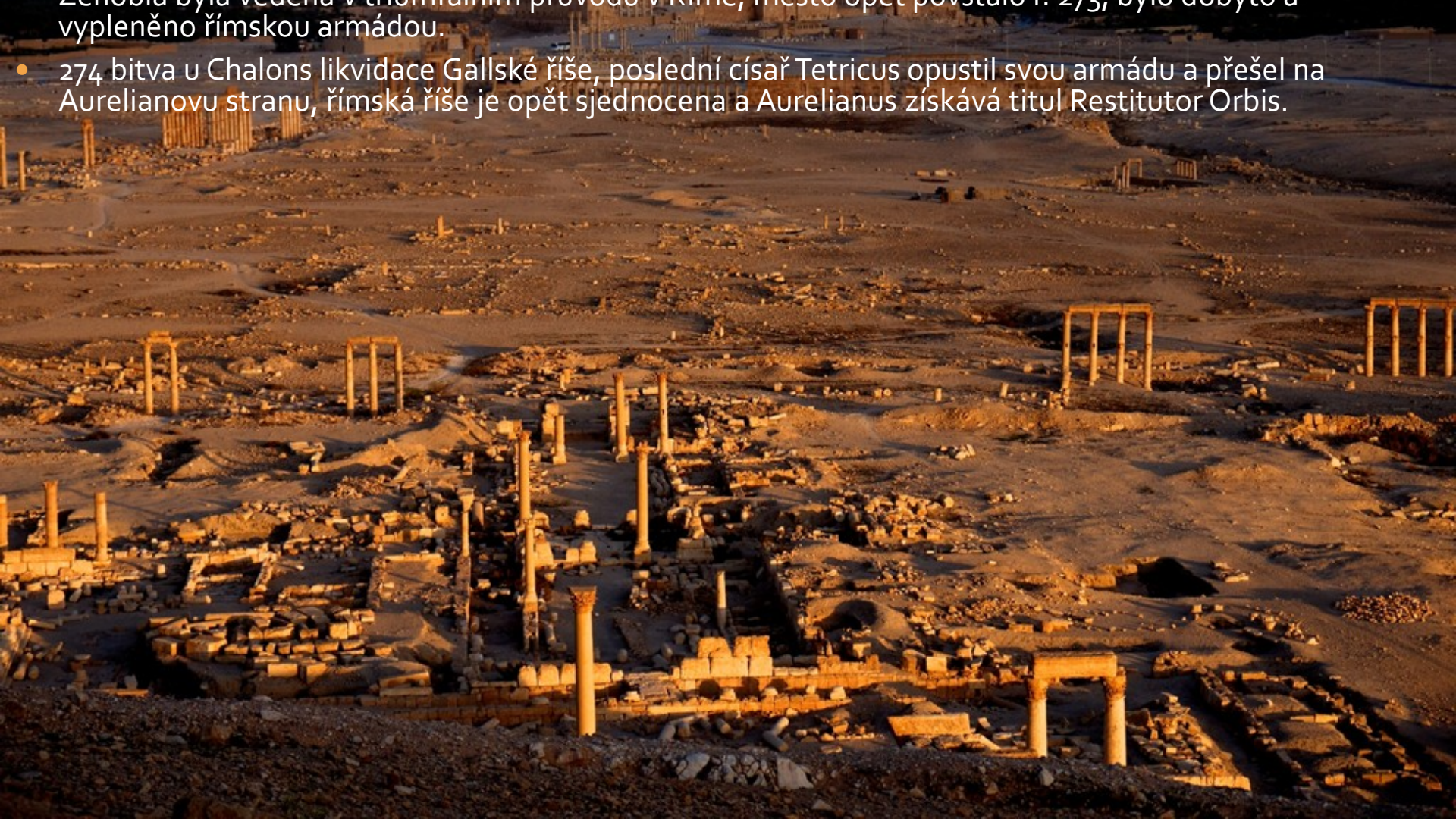
- Římané postupující od severu zachytily gótskou armádu poblíž Naissu. V následné krvavé bitvě s těžkými ztrátami na obou stranách způsobila zvrát římské vylákání barbarů do nevýhodné pozice a následný nečekaný útok římské jízdy vedené Aurelianem, který vedl k rozpadu gótské armády a útěku provázenému masakry. V bitvě padlo nebo bylo zajato údajně na 50 000 Gótů, Římané pronásledovali prchající skupiny, dobyt byl i opevněný vozový tábor Gótů. Část barbarů svedla na úpatí pohoří Haemus další krvavou nerozhodnou bitvu, po níž byli opět pronásledováni až do konečného zajetí. Mezi masami poražených barbarů se šířily epidemie, které způsobily další masivní ztráty, které se ale rozšířily i do římské armády, a jejichž obětí se stal i vítězný císař Claudius II.. Síla gótské kmenové konfederace byla silně oslabena, byť ne zlomena a nový císař Aurelian vyklidil ze strategických důvodů r. 271 exponovanou provincii Dacia v rámci konsolidace sil a racionalizace obrany na dunajské hranici.

- Aurelianus 270-75, * patrně také v Sirmiu, syn pachtýře, kariéra v armádě od píky, dux equitum a nejbližší spolupracovník Claudia II., po jeho + senát dosadil za císaře jeho bratra Quintilla, armáda povolala Aureliana, který zvítězil a stal se vládcem impéria.
- Konsolidace ohroženého centra státu – tažení proti Vandalům v Panonii, poté hned návrat do Itálie, kde odrazil vpád Alamanů a Juthungů a poté opět návrat do Panonie,
- 271 masivní invaze Alamanů přes Alpy do Pádské nížiny, Aurelianus se rychle stahoval do ohrožené Itálie, byl ale po cestě Alamany přepaden a poražen u Placentie – panika v Římě, Aurelianus ale rychle přeskupil síly a napadl alamanský tábor na řece Metauru, poté Alamany porazil v bitvě v Fana a nakonec, poté co se stáhli severně od Pádu v rozhodné bitvě u Pavie – titul Germanicus Maximus, budování hradeb kolem Říma.
- Císař poté vyčistil Balkán od posledních gótských nájezdníků a nechal vyklidit Dacii včetně přesídlení místního romanizovaného obyvatelstva do provincie Moesie, v jejíž západní části byla nově zřízena provincie Dacia ripensis s metropolí Serdicou.

- Po konsolidaci v Evropě Aurelianus vytáhl proti mocné palmýrské říši, 270 palmýrská armáda vpadla do římské Arábie a poté do Egypta, schopný prefect Egypta, Tenagino Probus, který dosáhl vítězství proti kmenům napadajícím Egypt z Kyrenaiky a velmi úspěšný byl i v pronásledování lodí severních barbarů pronikajících od východního Středomoří, byl v létě 270 poražen a zabit v bitvě nedaleko dnešní Káhiry, novopečená palmýrská říše zahrnující římská území Syrie, Palestiny, Arábie, Egypta a části Malé Asie se zhroutila po vítězstvích římských armád u Antiochie a u Emesy, Aurelianův generál Probus dobyl Egypt a po krátkém boji kapitulovala samotná Palmýra, zajatá Zenobia byla vedena v triumfálním průvodu v Římě, město opět povstalo r. 273, bylo dobyto a vyplněno římskou armádou.
- 274 bitva u Chalons likvidace Galské říše, poslední císař Tetricus opustil svou armádu a přešel na Aurelianovu stranu, římská říše je opět sjednocena a Aurelianus získává titul Restitutor Orbis.

- Aurelianus byl rovněž talentovaný reformátor - správa říše, snaha povznést rozvrácené hospodářství, reorganizace systému zásobování, program výstavby veřejných budov atd.- a zasáhl výrazně rovněž od oblasti ideové a náboženské,
- císařským rozhodnutím učinil centrem náboženského kultu jediného slunečního boha Sola, který měl být uctíván všemi obyvateli impéria (aniž by ovšem byli nuceni zavrhnout stará božstva),
- výrazná tendence k monoteismu, přestože se Aurelianus vyhýbal netoleranci a pronásledování jinověrců, je zřejmá snaha o prosazení jednoho dominantního kultu – jeden bůh, jedna říše. Na mincích se objevuje Aurelianův titul *deus et dominus natus* (Imperator Caesar Lucius Domitius Aurelianus Augustus, Germanicus Maximus, Gothicus Maximus, Parthicus Maximus, Restitutor Orientis, Restitutor Orbis), který de facto přejal Dioklecianus.
- Schopný a tvrdý administrátor říše byl r. 275 zavražděn při palácovém puči během příprav na tažení proti Sasánovcům.

- Valerius Aurelius Dioklecianus 284-305, tetrarchie augusti Dioklecián a Maximianus, caesarové Constantius Chlorus a Galerius, vláda císařů 20 let potom výměna a jmenování nových caesarů na základě vojenských a manažerských schopností, zcela bez principu pokrevnosti
- 305 Nikomedia Galerius – Maximianus Daia, v Mediolanu Maximianus předal vládu Constantiu Chlorovi – Valerius Severus, 306 umírá Constantius Chlorus a vojsko povolalo za nástupce jeho syna Konstantina, povstání v Římě, praetoriánská garda (mající být zrušena) povolala císařem Maximianova syna Maxentia, k němuž se přidal otec, 308 sněm císařů v Carnuntu – další augustus Valerius Licinius → všeobecný konflikt, + Galerius 311
- 28.10. 312 bitva u Milvijského mostu přes Tiberu – Konstantin ovládl západní část říše, dohoda s Liciniem jediný vládce východu (+ Maximianus Daia uprostřed příprav na válku zemřel) – do r. 321, 324 otevřená válka
- pozdní římský stát – dominát byl formálně absolutistické zřízení s cílem vytvořit pevný jednotný promyšleně organizovaný celek – mentalita obleženého města, které jen skrze jednotu a svornost obstojí bouři dějin,
- otevřeně je akcentovaná síla a brutalita státu (Konstantin např. nechal 305/306 vhodit poražené krále Alamanů a Franků do arény v zájmu konsolidace své popularity po svolání císařem).
- Stát je prodchnut pevnou ideologií a tuhou propagandou, samostatná absolutistická vláda imperátora je ovšem spíše teorií, v praxi císař závislý na armádě a armádě poradců, úředníků, zpravodajců. Z konání císařské konference tetrarchů v Carnuntu se dochovala jedinečná epigrafická památka s nápisem:
- *Jovovi a Herkulovi nejzbožnější císařové a caesarové obnovili svatyni pro boha Mithru Nepřemožitelné slunce (Sol invictus) a božského vůdce jejich říše – pozoruhodná synkreze*
- Diokleciánovo nové státní náboženství – vesmíru dominují 2 bohové - Jupiter Rector coeli, vládce nebes, a Herkules Pacator terrarum, dárce pozemského míru, dochované portiky Pompeiova divadla v Římě - Porticus Iovis a Porticus Herculia, brány Grenoblu Porta Iovis a Porta Herculia, titulatura Iovis Augustus (Dioklecián) a Herculis Augustus (Maximianus) – radikální rozchod s tradičním polyteismem
- vzývání starých římských ctností a zbožnosti x nová náboženství rozkládající jednotu a zbavující stát transcendentní ochrany nebes - dle státu zhoubné sekty - nová perská neřest manicheismus
- je vydávána rozsáhlá legislativa proti jiným náboženstvím, urputné pronásledování křesťanství
- od r. 303 velké pronásledování provázené mučením, masovými popravami, bořením chrámů, pálením textů, křesťané jsou zbaveni všech úřadů a hodností, největší pronásledování augustem Galeriem a caesarem Maximianem Daioem po r. 305 na Východě

- Diokleciánovy a Konstantinovy reformy:
- armáda (striktní oddělení civilní (soudní a finanční) a vojenské správy), civilní správa (z 57 – 100 menších provincií), diecése v čele s vicarii, 3 a poté 4 praefectury (galská, italská, ilyrská a Oriens) v čele s praefectem praetorio náměstci císaře, vůči jejichž verdiktu nebylo odvolání, nejvyšší úředníci regionální správy, soudnictví, udržování státní pošty a komunikací, vybírání redistribuce daní v naturáliích a odvod finančních daní centrální správě – comitatus, v jehož v čele stál magister officiorum – šéf všech císařských kanceláří, organizátor císařova programu, šéf cursus publicus agentes in rebus - curiosi, byla mu podřízena císařská garda scholae palatinae, instituce císařského paláce sacrum palatinum (úředníci, komorníci, zejm. císařovi osobní komorníci v čele s praepositus sacri cubiculi (eunuši), palácová stráž, duchovní, poradci), složité ceremoniály plné symbolických významů, jedinečné císařské insignie (perlový diadém, nachový plášť, žezlo a zlatý globus – symbol vlády nad vším pozemským univerzem), vše spojené s císařovou osobou bylo posvátné (sacrum) či božské (divinae), oddělená císařská tribuna v chrámu a osobní lóže na závodě kathedra, hospodářství - mincovní reforma Konstantina Velikého, zavedení dolaru pozdního starověku a středověku – mince solidus s fixním obsahem zlata (1/72 libry, 4,5 g) poměr zlata ke stříbru 1:24 a běžné měděné mince follis s pevnou hodnotou, každoroční zemědělská daň v naturáliích annona, finanční daň collatio lustralis/chrysargyron z řemeslné a obchodní činnosti, jednou za 5 let (lustrum pětileté období),
- - za Diokleciána první počátky systematické kodifikace římského práva – Codex Gregorianus a Codex Hermogenianus z 90. let 3. st., známe je v podstatě z jen útržkovitých zmínek v právních pramenech doby pozdější, především u Theodosiánského a Justiniánského kodexu. praefectus praetorio Aurelius Hermogenianus, oba kodexy příručka správcům a státním úředníkům i právníkům, kodexy sloužily také jako symbol vytvoření jednotného bezpečného a silného právního státu, dochází k systematické publikaci nařízení a zákonů císařů.

- - armáda: je k dispozici relativní množství pramenů zaměřených na vojenství, ať už klasicizující díla literátů Ammianus Marcellinus, Prokopia z Kaisareje, Agathia, Menandera Protectora a Theofylakta Simokatty nebo řecké a syrské a arménské kroniky a latinské epistologické prameny, císařská legislativa, nebo konečně dochované papyry pojednávající o vojenských jednotkách v Egyptě a Palestině.
- Dioklecianovy reformy – povinné odvody rekrutů, za které jsou zodpovědné lokální elity – městské kurie a velcí pozemkoví vlastníci - tedy významní daňoví plátcí, možnost zaplacení finanční náhrady (Aurum tironicum), dědičná služba – především limitanei a některé jednotky comitatenses dlouhodobě umístěné v nepříliš ohrožených provinciích, dobrovolníci se ale udrželi jako jednoznačně významný prvek doplňování armády
- A.H.M. Jones postuloval podstatnou změnu v metodách doplňování stavů armády (vojenských odvodů, rekrutování) mezi počátkem 5. a 6. stoletím: branná povinnost mizí a vojáci jsou do armády povoláváni jako dobrovolníci. Sám konstatoval, že jde o ne zcela pochopitelnou skutečnost, protože podmínky vojenské služby nebo výše žoldu se nijak prokazatelně nezlepšily od dob nucených odvodů ve 4. a 5. st., podle něj však systém fungoval přinejmenším do vlády Justiniana I. velmi dobře, velikost a efektivita armády byla udržena, ale mnozí se vojenské vzpoury v průběhu 6. st. však přivedly Jonese k názoru, že se situace vojáků musela postupně, nicméně výrazně zhoršit.
- v praxi dichotomie povolávání rekrutů x nábor dobrovolníků není v žádném výrazném protikladu – jednak musí být ochota podřídit se branné povinnosti, a současně armáda či spíše konkrétní generál musí být dostatečně atraktivní pro nábor dobrovolníků. Klíčový pro úspěšné budování armády byl úzký vztah konkrétních vojenských hodnostářů k místním statkářským nebo městským elitám – viz Belisar táhnoucí do Itálie r. 544 → vstupenka k efektivnímu využití vojenského potenciálu oblasti, Scipio Aemilianus slavný zničitel Karthága r. 146 př.Kr. byl jmenován konzulem r. 133 př.Kr. s úkolem ukončit vleklou válku v Hispanii dobytím hlavní nepř. pevnosti Numantia, ačkoli již jedna římská armáda před N. kapitulovala a odvody v Itálii pro válku vážly na neochotě a obstrukcích, reputace Scipiona a jeho dobré kontakty a osobní přátelství s řadou vlivných mužů po celém apeninském poloostrově mu umožnily rychle shromáždit 4000 expediční sbor

- velikost armády: za severovských císařů na poč. 3. st. papírová síla armády 30 legií o cca 500 000 + obdobné množství auxiliářů = cca 300 000 mužů, Notitia dignitatum, 645 000 za Diokleciána Agathias kolem 570, jiný pramen uvádí 435 000 opět autor z 6. st. – 400 000 – 600 000
- členění armády:
 - limitanei – převážně rekrutovaní z obyvatel impéria, velení v jednotlivých provinciích dux nebo comes, dědičná branná povinnost, ovšem také trvalá platba a daňové úlevy, otázka ohledně jejich úpadku co by efektivní bojové síly
 - Prokopios dokonce obvinil Justiniana I. ve své Historii arcaně, že císař oslabil říšskou obranu tím, že připravil limitanei o jejich žold a dokonce je v podstatě zbavil i pouhého statusu vojáků, údaj je očividně zaujatou polopravdou – Justinian se pokusil řešit latentní monetární krizi 6. st. tím, že omezil platby vojsku pouze pro aktivně sloužící jednotky, kdežto obživa vojáků stabilně dislokovaných posádek měla být zajištěna přidělenými vojenskými statky, naproti tomu je zřejmá výrazná snaha Justiniana obnovit v Africe systém pohraničních posádek limitanei nebo opakovaná prokazatelná úspěšná vojenská aktivita posádky balkánského Asému, rozbor dochovaných papyrů z palestinské oblasti přesvědčivě dokazuje existenci jednotek limitanei jako skutečných vojáků přinejmenším do konce 6. st.
 - comitatenses – mobilní armády v čele císař, obvykle 2 magistri utriusque militiae praesentalis MVMP + magister militum per Illyricum, MM per Thraciam, MM per Orientem, MM per Armeniam. Elitní složky s obecným názvem stratiotai promyšleně rekrutované z více zdrojů:
 - /1 obyvatelé impéria, především bojovné horské populací v rámci říše (Isaurové, Arméni, Tzanové, obyvatelé Illyrica nebo říšští Germáni Gótové, Vandalové část Herulů - viz Gothograeci 7. st.),
 - /2 z kmenových barbarských společenstev vně hranic říše: především Germánů (Herulové, Gepidové, Langobardi, Aglosasové), Arabů a stepních nomádů (obecně Hunové, Protobulhaři, Sabirové, v 7. st. i Chazaři), ale i Slované (např. náčelník Chilbudius).
 - dělili se do jednotek numeri, arithmoi 250 – 500 mužů (později tagmata nebo bandon - prapor), moirai 2000 – 3000 mužů a mere 6000 – 7000 mužů

- foederatoi – byli v podstatě nyní oproti předchozímu stavu součástí řadové mobilní armády, šlo o jednotky složené převážně z vybraných kmenových válečníků, ale byly to organizované římské jednotky s veliteli barbarského nebo římského původu, ale ne o kompaktní etnické vojenské skupiny jako byli Gótové na Balkáně v 2. polovině 5. st. nebo foederáti na římském západě nejcharakterističtěji třeba Vizigóti nebo Frankové, anomálií je roku 574 obrovská jednotka Tiberiani 15 000 mužích rekrutovaná na příkaz císaře Tiberia Constantina na Balkáně představuje výjimku v čase velké vojenské krize po pádu klíčové byzantské základny na východě Dary
- koncem 6. století byla zřízena nová elitní jednotka optimates – šlo v podstatě o odraz určité eroze foederatoi, bylo potřeba zřídit novou „cizineckou legii“ elitní profesionální vojenskou jednotku
- bucellarii – od slova bucellum (suchar) soukromá osobní garda jednotlivých vojevůdců a vůbec významných mužů říše, nebyla však úplně vlastnictvím těchto magnátů – elitní bucellariové podléhali v konečné instanci centrální vládě a v případě potřeby mohli být vysláni na ohrožený úsek hranic nebo posílit expediční armádu jiného vojevůdce.
- Šlo jednoznačně o nejlepší ozbrojené síly vojska – obrněné kavaleristy v bohatě zdobených zbrojích s praporce a chocholy, univerzální bojovníky schopné a vybavené bojovat jak nablízko kopím a mečem, tak na dálku jako jízdní lučištníci, bucellariové představovali nejpevnější jádro armády a i psychologicky podpůrnou sílu a stimul ostatních jednotek, vykonávali bezprostředně příkazy velitele, v bitvě většinou tvořili zálohu nasazovanou dle potřeby na nejhroženější místa bojiště, Belisara na africkém tažení doprovázelo údajně 7000 bucellariů
- phylarchoi – vojenský titul (de facto náčelníci) představitelů kmenových auxiliárních jednotek - symmachoi, v postatě dřívějších foederati – převážně šlo o arabské kmeny a stepní nomády středoasijského původu
- císařská garda – scholae palatinae, candidati a excubitores v čele comes excubitorum,

- 224-260 období budování sasánovského impéria a agrese vůči západnímu sousedu, po Šápura I. zvrát – Persie upadá do interních konfliktů za krátkce vládnoucích nebo slabých králů (Hromizd-Ardašír, Bahrám I., Bahrám II.), naopak římský stát se po r. 270 proměňuje a konsoliduje síly k navrácení úderu
- 272 dobytí Palmýry Aureliem, zajetí Zenobie – konec karavanních měst pouště
- Bahrám II. (276-93) dominance zoroastrijského kněžstva a velmožů, již za Bahráma I. sílí ináboženská intolerance - poprava Máního
- Velekněz Kerdir na vrcholu vlivu - počátek aliance mezi sasánovským režimem a zoroastrijským náboženstvím, snaha o likvidaci všech jiných náboženství v Persii – náboženství od této chvíle bude hrát stále silnější roli ve vztahu mezi Ktésifónem a Římem
- 283 Carus doráží k branám Ktésifónu

- Diokletianovy reformy definitivně ukončují období nestability a krize římské říše na východní hranici císař podniká kroky k posílení fronty proti sasánovské říši - Strata Diokletiana a Palestinský limes, edikt proti manichejcům (297), intervence v Arménii (Malé) – znovudosazení krále Tiridata III. (290)
- Narses I. (293-302) r. 295/296 vyhlásil válku Římu a zahájil invazi do římské Arménie a dobyl území, které byly přičleny arménskému králi Tiridatovi III. římsko-perskou mírovou smlouvou z r. 287, Narses poté obrátil směr tažení na jih a vpadl do římské Mezopotamie, kde se mu postavil tetrarcha caesar Galerius v oblasti mezi Carrhae (Harran u Urfy v Turecku) a Callinicum (Rakka na severním břehu Eufratu v Sýrii), Narses v bitvě výrazně zvítězil, nicméně Galerius byl schopen přeskupit síly a získat na jaře 298 nové posily včetně kvalitních vojenských sil z Illyrica. Galerius poté vytáhl přes arménské hory směrem k severní Mezopotámii a Narses, aby zabránil postupu římské armády přes pohoří na jih do mezopotamského hospodářského jádra svého státu, vyrazil s armádou Galeriovi vztříc. Galerius ovšem vmanévroval Narsa do nevýhodné situace, hornatý terén Arménie vyhovoval mnohem více římské armádě, jejíž jádro tvořila pěchota, než sasánovským vojskům, jejichž hlavní údernou sílu tvořila těžká jízda doprovázená početnými oddíly jízdních lučištníků. Dobrou znalost nepřehledného terénu navíc Římanům umožňovalo bezprostřední vojenské spojenectví s Armény krále Tiridata III.. Z událostí je zřejmé, že Galerius se dobře orientoval a vždy věděl lépe než Peršané, kde se nepřítel nachází a v jaké je kondici.

- Již první střet skončil římským vítězstvím a v druhé konfrontaci došlo v bitvě lokalizované podle římské vojenské základny Sataly
- dle arménských pramenů došlo ke střetu u vesnice zvané Osxay v kraji Basean (východně od města Erzerum v Turecku). Římané v bitvě totálně zvítězili a sasánovská armáda přestala existovat jako bojová síla. Podrobný popis bitvy se nedochoval, víme ale, že Římané zničení soupeře dosáhli přepadem, kdy patrně vedeni svými arménskými spojenci, zastihli sasánovskou armádu zcela nepřipravenou ležící v táboře.
- arménský historik 5. st. Faustus Byzantský bitvu popisuje následovně: „Římané přišli a napadli armádu krále Íránu utábořenou na tom samém místě, našli ji nedbale lhostejnou a nepřipravenou jak odpočívá. Zaútočili během dne, vpadli na íránského krále a nešetřili nikoho. Vyplenili královův dvůr (banak) a zajali královny a další královny ženy s poklady a vybavením do zajetí. Pouze král se zachránil jako uprchlík díky rychlému hřebci“.
- Zraněný Narses prchl do vnitrozemí sasánovského státu mobilizovat nové vojenské síly v očekávání římské invaze do jádra své říše, tato snaha se ukázala marná
- Galerius táhl po vítězství dále do perských provincií Adiabene a Media a likvidoval další perské snahy o zastavení invaze (Rhesaina) a na podzim 298 zabezpečil klíčovou pevnost severní Mezopotámie, město Nisibis a nakonec r. 299 vyplenil samotný Ktésifon a vrátil se trasou podél Eufratu na římská území.
- Římská kořist z bitvy u Sataly se stala legendární a byla do té míry ohromná, že víme, že její transport na římská území představoval velký logistický problém.

- Romuliana (Gamzigrad)
- pevnost – rezidence císaře Galería

- Válku ukončila mírová smlouva z Nisibis, otřesený sasánovský režim souhlasil s masivními ztrátami území, na arménský královský stolec byl jako římský vazal opět dosazen Tiridates III., pod římskou sféru vlivu se dostalo také království Iberie, a územní expanze Říma v severní mezopotamské oblasti dosáhl až za Tigris.
- Mír znamenal těžké ztráty pro Persii, na druhé straně vítězný Řím očividně respektuje existenci a suverenitu svého sasánovského rivala, mír v Nisibis položil základ mírové koexistenci mezi velmocemi a stanovil podobu obchodní výměny i politicko-diplomatických vztahů. Mírová smlouva platila až do obnovení sasánovské moci a agresivity za velkého krále králů Šápura II. v 30. letech 4. st..
- Šápura II. (309-79) obnovení agresivní západní politiky prvních Sasánovců
- nájezdy arabských beduínů do jižních oblastí sasánovského státu (zejm. Irák a Fars), odvěta – od 325 Šápurova tažení do Arábie (Syrie, Irák, Bahrajn, Katar), brutální postup: genocida některých arabských kmenů, likvidace zavlažovacích systémů, masové deportace – Arabové zatlačeni do nitra poloostrova, celá oblast Perského zálivu pevně v sasánovských rukou, vybudování systému fortifikací chránících Mezopotamii – „Zed' Arabů „
- po smrti Konstantina Velikého r. 337 - Šápura vpadá do Arménie – konflikt 338-363, hlavní protagonisté Šápura II. a Constantius II. (337-61), trojnásobné obléhání Nisibis, bitva před hradbami Singary (Sindžár) 348, efektivní římský pohraniční pevnostní systém zadržel Šápurov nápor

- Konstantin I. Veliký
306-37

- Konstantin Veliký *272-285 v Naissu, + 337 u Nikomedie, do r. 306 císař a od r. 324 do své smrti nikým nezpochybněný samovládce impéria, s jeho vládou je spojena řada světodějných činů a událostí
- Konstantinovská revoluce – bitva u Milvijského mostu (312), Milánský edikt (313) – christianizace římského impéria a systematická implementace křesťanství do státních struktur, křesťanství stále více v pozici římského státního náboženství
- 312 bitva u Milvijského mostu - Konstantin měl vidění v poledne dne před bitvou (Lactantius, Eusebius), když se díval na západ slunce, spatřil planoucí kříž s písmeny XP překříženými přes sebe a pod nimi nápis „en tutoi nika“, což v překladu znamená „V tomto znamení zvítězíš“ (Kristův monogram – řecké X (chí) a P (rhó) jako CHRistos (ΧΡΙΣΤΟΣ nebo Χριστός) obklopené věncem). Proto tento symbol nechal označit na všechny štíty svých bojovníků. Znak vešel do dějin jako labarum a stal se standartou všech římských císařů. Výrazně silnější vojsko uzurpátora Maxentia včetně pretoriánské gardy podlehl prvnímu útoku Konstantinovy římské armády a po zhroucení provizorního pontonového mostu přes Tiberu došlo k masakru poražených na říčních březích
- 313 milánský edikt – náboženská tolerance, systematická implementace křesťanství do státních struktur, mohutná výstavba monumentálních křesťanských sakrální staveb, mj. baziliky sv. Jana v Lateránském pahorku na místě kasáren osobní jízdní gardy Maxentia 312-15 a chrámu sv. Petra ve Vatikánu
- r. 324 si Konstantin vytvořil pevnou mocenskou základnu v Illyriku jako nástupiště ke kampani proti Liciniovi, v následných bitvách u Adrianopole a u Chrysopole na Bosporu Konstantin rozhodně zvítězil a proticísař Licinius se vzdal – Konstantin jediným vládcem impéria
- téhož roku Konstantin zakládá novou císařskou metropoli na místě dávného řeckého města Byzantion, město bylo slavnostně vysvěceno r. 330 a pojmenováno Nova Roma, po Konstantinově smrti bylo město přejmenováno na Konstantinopolis
- pro Konstantinovu vládu ve vojenské oblasti byla typická agresivní vnější politika, podnikání úspěšných masivních válečných kampaní zejména v oblastech severně od Dunaje, císař nechal vybudovat nové kamenné mosty přes Rýn u Kolína (Colonia Agripina) a přes Dunaj u základny Oescus pro usnadnění přesunů římských armád do barbarika.

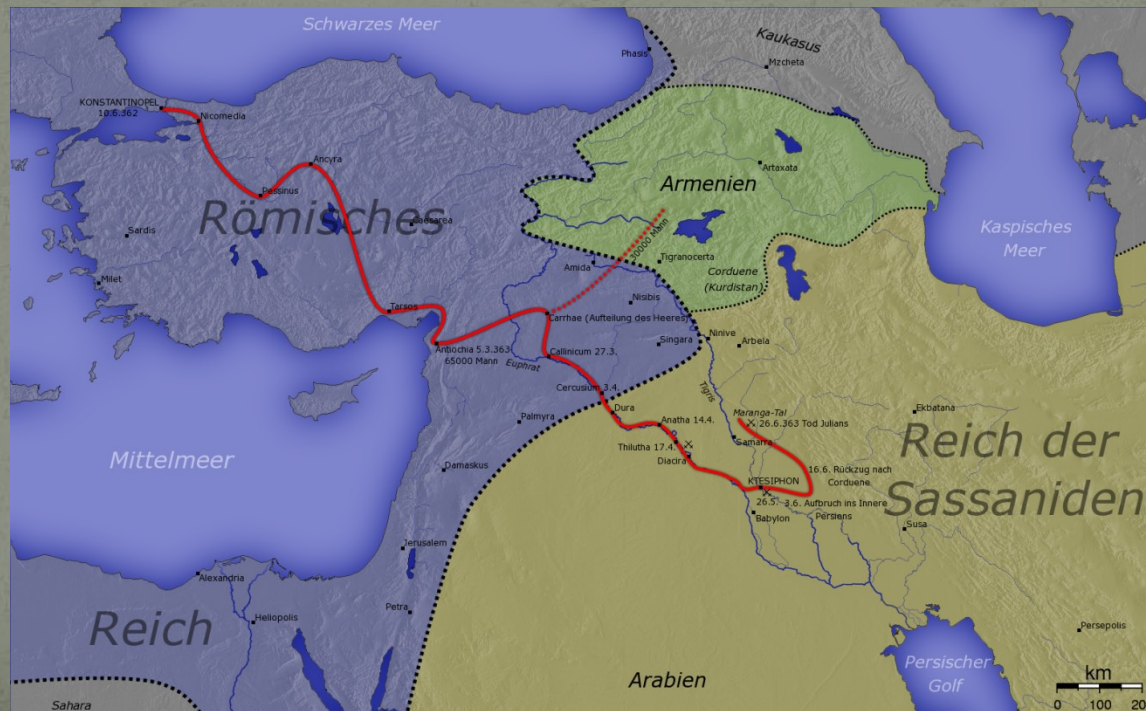
- **Konstantinovská dynastie: Constantin II., Constans, Constantius II. 337-61 a Julianus Apostata 361-63**
- období je obecně spíše špatně dokumentováno, na trůnu se nachází silní vládcové, ale na druhé straně trvalá rivalita mezi Konstantinovými syny vedla k opakovaným krvavým občanským konfliktům a uzurpacím ambiciózních vojenských velitelů.
- Dílo *Rerum gestarum libri Ammiana Marcelina* 354, (česky *Soumrak říše římské* 31 knih (zachovaly se knihy 14 až 31). Dílo navazuje začíná smrtí Nervy(96) a končí smrtí císaře Valenta (378)).
- - po smrti Konstantina 22.5.337 armáda nepřipustila jiného císaře než Konstantinovy syny - masakr mužských členů klanu pocházející ze svazku Constantia Chlora s 2. manželkou Theodorou, především šlo o Konstantinovy synovce Hannibaliana (král králů a vládce pontských území, Dalmatia (caesar), přežili pouze chlapeci Julianus a Gallus (většina pramenů včetně Juliana viní z likvidace konkurence Constatia II.)
- - mladý Constans porazil Constantina II. – vládce západu, aby byl záhy svržen vysokým vojenským velitelem Magnentiem, vládce východu Constantius II. je zcela zaměstnán odrážením útoků jednoho z nejvýznamnějších sasánovských šáhů Šápura II., těžká bitva u Singary r. 350 umožnila uvolnění armády a jmenování synovce Galla (nevlastní bratr Juliana) caesarem
- 351 bitva u Mursy v Panonii porážka uzurpátora Magnentia Constantiem II. (337-361), útoky Alamanů přes Rýn postupně podkopali pozici Magnentia v Gallii, finální bitva na úpatí francouzských Alp na Mons Seleuci - Constantius II. samovládce impéria oslabeného občanskou válkou a devastací Gallie vpády Franků, Alamanů a Sasů
- - povolání Juliana a z Athén na dvůr do Mediolana a 355 caesar , silný vliv císařovy manželky krásné, ale bezdětné Eusebie, průnik do jádra rodiny byl posílen sňatkem s Constatiovou sestrou Helenou
- od 70. let 3. st. dosud bezprecedentní vnější ohrožení impéria ze všech stran masivní vpády germánských kmenových svazů Alamannů a Franků, nájezdy Sarmatů do Panonie, opětovný nápor Šápura II. na mezopotamské frontě – dobytí Amidy (Diyarbakir)
- r. 357 bitva u Štrasburku, kde se střetlo 13 000 mužů Julianovy armády proti 60 000 Alamannů krále Chnodomara – naprosté zničení alamanského vojska před překročením Rýna do bezpečí – mír na horním Rýnu na 50 let
- r. 359 - Constantius spěchal na východ, zimu 359-60 strávil v Konstantinopoli, jaro r. 360 pochod Malou Asií, kde ho zastihuje zpráva o svolání caesara Juliana augustem jeho vojskem v Paříži. Sasánovská hrozba natolik urgentní, že ještě dvě další válečné sezóny trávil boji na perské frontě a teprve po konsolidaci poměrů na podzim r. 361 zahajuje tažení vstříc nové občanské válce proti Julianovi. Během postupu umírá v Cilicii na přepřahací stanici Mopsucrene v horách Taurus ve věku 34 let.

- Julianus Apostata 361-363
- jeho dvacetiměsíční vláda je nejlépe dokumentovaným obdobím 4. st.
- Ammianus popisuje Julianovy činy na galské frontě i na perském tažení, Zósimos vychází z převážně nedochovaného pohanského autora Eunapia, dochovalo se také několik panegyrik, Julianovy a polemikám s ním se věnovali talentovaní křesťanští intelektuálové doby Řehoř Naziánský, Julianův kolega na studiích v Athénách, a Basil z Caesareie, z oblasti církevních dějin Julianovu vládu zachycuje Socrates, dochovalo se též množství dopisů a ediktů samotného Juliana.
- Julianus byl charismatická, intelektuálně založená osobnost, hlavním cílem jeho císařské vlády byla obroda antické společnosti na pohanském a nikoli křesťanském náboženském základu, byl vzdělaný v právu a v rétorice, současně byl talentovaným literátem a schopným vojenským velitelem. Během studií byl okouzlení tragickými válečnickými hrdiny Illiady - Achillem i titány dávné antické minulosti Alexandrem Makedonským a Luliem Caesarem, během studií byl také přitahován pohanskými mystérii – dle Julianova vlastního vyjádření tajně konvertoval k pohanství již r. 351, otevřeně pak r. 361, pro jeho život je charakteristická touha vykonat nezapomenutelné heroické činy klasického tragického hrdiny-bojovníka, titána a to nejlépe rozdrčením barbarů ze světa temnoty a chaosu, druhým Julianovým vzorem byl filozoficky založený císař Marcus Aurelius

- U Juliana postupně rostla ostrá averze vůči křesťanství, s nímž se již pevně identifikovala konstantinovská dynastie a učinil pokus o opětovné navrácení pohanství do jádra římského státu a společnosti a dosáhnout jeho renesance – výsledkem byl ale naprostý hybrid, v podstatě se jednalo o pohanskou variaci na křesťanské téma s výrazným vlivem novoplatonské filozofie. Julianus byl geniální diletant a tragický romantik, který byl oblíbený svými vojáky, ale pravidelně ve velmi konfliktních vztazích se zkušenými důstojníky a byrokraty konstantinovské armády a správy.
- Jedním z ústředních témat Julianovy vlády byla snaha o obnovu ideální klasické polis jako autonomního městského státu, jejichž konfederace de facto tvořila páteř a správní aparát rané římské říše až do Diokleciánových reforem, Julianus obnovil řadu starých práv městských samospráv, mj. vybírat daně a snížil daňovou zátěž měst vůči státu.
- Obecným Julianovým cílem bylo navrátit říši starému božskému řádu a harmonii a energii k tomuto revolučnímu kroku měl dodat drtivý vojenský úspěch.
- Julianus značně tendenčně napsal: *„Constantius, ačkoli utrpěl těžké porážky ve válkách proti cizímu nepříteli, chlubil se svými úspěchy v občanských konfliktech a koupal se v krvi, která se řinula ze strašlivých vnitřních zranění státu.“*
- Julianovi šlo o rozdrčení sasánovské říše jako hlavního rivala impéria a také nástupce světové achaimenovské říše, kterou zničil jeho velký vzor Alexander Makedonský. Julianus po pětiletém vítězném válčení v Galii zahájil přesun vojenských jednotek do Asie a intenzivně připravoval logisticky náročnou invazi do Persie.
- Invazní armáda byla obrovská, čítala na 65 000 mužů, před zahájením tažení došlo k nepokojům v Julianově velitelském centru protiperských operací, Antiochii nad Orontem.
- Obyvatelstvo silně christianizované megalopolis Předního východu postižené předtím přírodními katastrofami těžce neslo, že obrovské shromážděné zásoby pro expedici císař zakázal uvolnit pro strádající město, asketický císař porušující konvence chování pozdně antického imperátora se dostal do konfliktů s městskou radou a Antiochii opustil v atmosféře otevřeného nepřátelství.

- Složitá situace v armádě – část jednotek pocházela z Constantiových vojsk, vzpoury – popravy důstojníků a decimace jednotek, očividná vnitřní rozpolcenost uvnitř armády a navíc následující události potvrdili správnost předchozí defenzivní strategie Constantia II. vyhybat se otevřeným bitvám pokud to bude možné a likvidovat perské útoky v pevnostních soustavách, perské žádosti o vyjednávání Julianus odmítl. 5.3.363 expediční armáda překročila hranici a rychlým tažením dosáhla Eufratu, zde se armáda rozdělila, Julianus s větším vojskem zamířil do nitra Mezopotamie, generálové Sebastianus a Procopius měli s podporou arménského krále Arsaka ovládnout území na sever od Tigridu.
- Julianus překročil Eufrat a přes Dura Europos postoupil až ke Ktésifónu, během postupu se mu podařilo dobýt řadu měst a pevností a na římskou stranu se přidávali lokální vazalové sasánovských králů. U kanálu mezi Eufratem a Tigridem Julianus 5.3.363 zvítězil nad početným perským vojskem, ale obtížně překročitelný systém vodních kanálů obklopující hlavní město, tíživé horké klima a rostoucí perský odpor spolu s tenčícími se zásobami přiměly Juliana poslechnout naléhání důstojníků vzdát obléhání a ustoupit podél Tigridu do severní Mezopotamie. Zásobovací obtíže vzrůstali vinou perské taktiky spálené země, ustupující armáda byla navíc průběžně napadána perskými mobilními jednotkami, jízdními lučičníky a obrněnými katafrakty. Vyčerpaná Julianova armáda odrážela perské útoky a během jednoho z těchto vojenských střetů byl smrtelně zraněn samotný císař zásahem kopím do břicha.

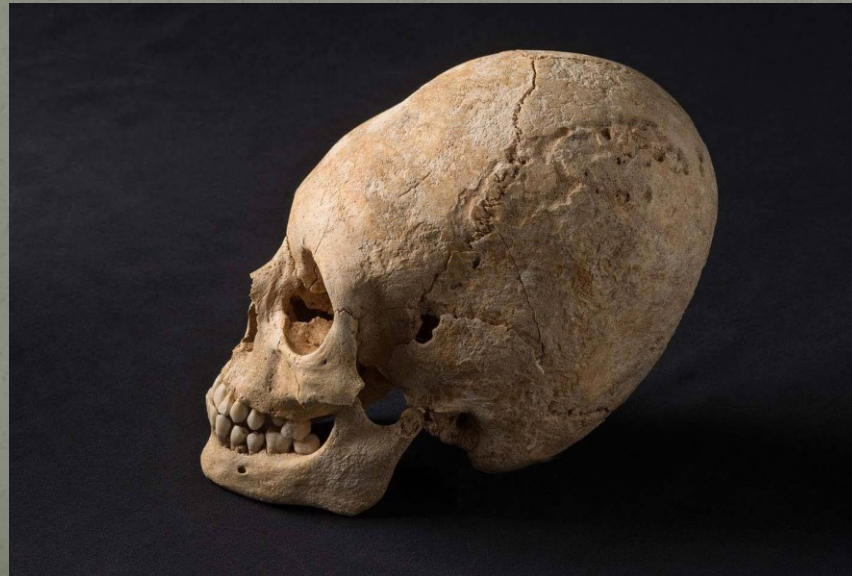
- Julianus zemřel obklopen svými důstojníky ve svém stanu v táboře u vesnice Maranga u Tigridu 26.6.363 ve věku 32 let.
- Kolegium velitelů armády vybralo za nového císaře křesťanského důstojníka Joviana, příbuzného Constatia II., jehož hlavním úkolem bylo vyvést armádu ze zoufalého postavení hrozícího úplným zničením, když Šápur II. vydal pokyn k dalšímu zesílení útoků majících dorazit oslabeného vyčerpaného nepřítele.
- Jovianovi se podařilo zachránit armádu uzavřením krajně nevýhodného míru - ignobili decreto - se Šápurem II. v červenci 363. Římané zavazovali neprodleně se stáhnout, vydat významnou část římské Mezopotamie, včetně mocných pohraničních pevností Singary, Nisibis a Bezabde. Jejich obyvatelé směli odejít na římské teritorium. Tím byl podlomen dosavadní římský vliv v Arménii, jež tak upadla do závislosti na Persii. Dosavadní rovnováha sil na východní hranici byla dramaticky zvrácena ve prospěch Sásánovců.
- Obzvláště ztráta silně opevněné Nisis, kterou pro Římany dobyl před více než 60 lety Galerius, vyvolala všeobecnou kritiku. Amminius Marcellinus ve svém díle popisuje, jak obyvatelé města prosili císaře, aby směli s Peršany bojovat na vlastní pěst. To ale Jovianus odmítl. Nisibis zůstala až do dob císaře Maurikia, který ji znovu získal pro Římany, pevně v rukou Peršanů. Město později opakovaně sloužilo jako nástupní prostor pro ničivé perské ofenzívy proti římským provinciím v Asii. Katastrofální Julianovo tažení způsobilo, že impérium přišlo o vše co vybojoval Galerius bitvou u Sataly (mírová smlouva 299) a uhájil Constatius II. proti Šápurovým invazím v letech 338, 346 a 350.

- kolem r. 350 počíná velká západní migrace středoasijských nomádů – Hunů, Chionité napadají po dobytí Sogdiany severovýchod sasánovské říše, Šápur II. přerušuje římskou kampaň a táhne do ohrožených oblastí, odražení invaze a potvrzení sasánovské dominance, Chionité přijali perskou svrchovanost, obrovské depoty zlatých mincí ražených v Mervu
- v zimě 375/76 – do římských center doráží zprávy o těžkých bojích ve východní Germánii v severním Černomoří, v létě r. 376 se na břehu Dunaje začaly objevovat obrovské zástupy tvořené nepřehlednou třístí rozbitých kmenových svazů a dvěma mohutnými kompaktními skupinami Gótů, Greuthungy ze stovky kilometrů vzdálených východních zemí kolem Dněstru a Tervingů sídlících přinejmenším od r. 310 severně od Dunaje ve Valašsku a Moldávii.
- Hunská invaze nezahájila pouze období velkých pohybů evropských Germánů a Slovanů, stala se také jakýmsi precedentem periodicky se opakujících tažení středoasijských nomádů do Evropy. Zatímco před příchodem Hunů obývaly od nepaměti jihoruskou step indoevropské skýtské a sarmatské kmeny (od 3. st. také gótské kmenové svazy silně poznamenané íránsko-sarmatskými kulturními vlivy), nyní, od poslední čtvrtiny 4. st. se situace prudce změnila. Pontokaspické stepi se dostaly do víru zápasů středoasijských kočovníků (nejčastěji turecké větve altajské jazykové skupiny), jejichž migrační vlny a mocenské expanze po následujících tisících let pravidelně narušovaly politickou stabilitu a mocenské uspořádání euroasijského stepního prostoru.
- Diskutovaná otázka původu Hunů a jejich asijských dějin, zůstane zřejmě definitivně bez jednoznačné odpovědi. Časté ztotožňování Hunů se Siung-nu, mocným nomádkým soupeřem Číny dynastie Chan (206 př. Kr. – 220 po Kr.) se opírá o výrazné paralely v materiální i duchovní kultuře, zachycené v případě Siung-nu v čínských pramenech a v případě Hunů především v díle Priska z Pania, jistě nejvýznamnějšího antického historika 5. st., který popsal Huny, jejich vzhled, zvyky i společenské uspořádání z autopsie. Tyto nepřímé důkazy jsou sice přesvědčivé, nicméně příliš fragmentární na to, aby byla tato hypotéza obecně akceptována, již kvůli veliké časové i prostorové vzdálenosti dělící Siung-nu od Hunů. Ammianus praví, že „národ Hunů, známý jen povrchně ze starých písemných památek a sídlící za Maiótskými mělčinami u ledového oceánu, překračuje všechnu míru divokosti.“

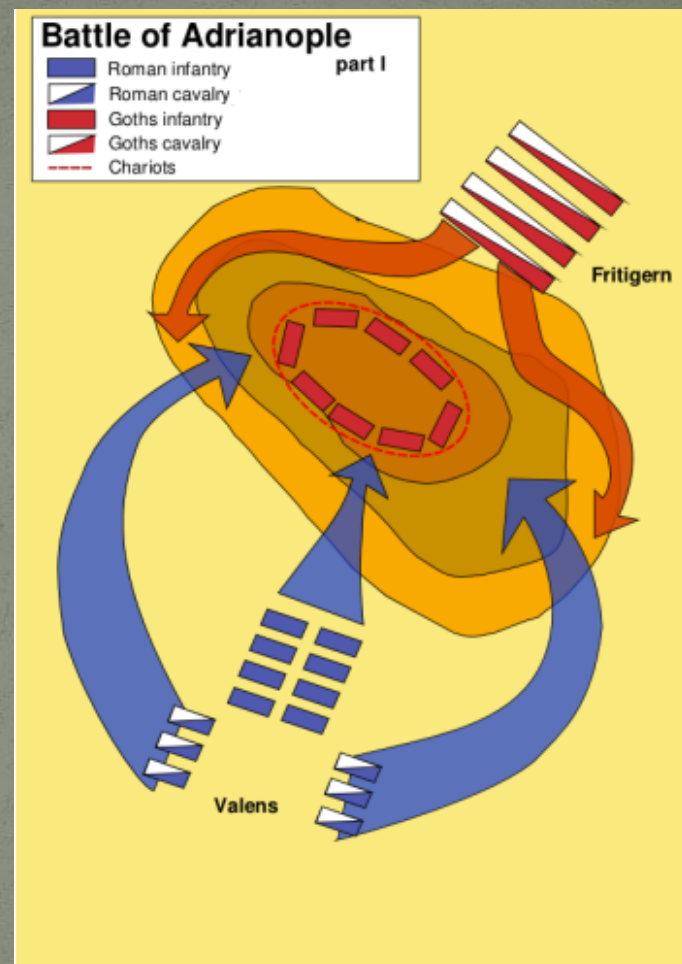
- Tento údaj, který lokalizuje hunské kmeny v čase jejich vstupu do světla historie východně od Azovského moře, můžeme považovat za první nesporný fakt počátku hunských dějin. Jak již bylo výše uvedeno, Hunové před svým vstupem do Evropy, tj. předtím než překročili řeku Don (Tanais) – podle starověkých geografů hraniční tok evropského kontinentu s Asií, porazili a z větší části absorbovali skupiny indoevropských Alanů, kteří kočovali v oblastech mezi Donem a Kaspickým mořem. Části Alanů se očividně podařilo ustoupit na západ a jejich přívál se stal jakousi overturou vlastní hunské invazi. Hunsko-alanské síly po překonání Donu rychle narazily na první velkou skupinu (přinejmenším částečně) usedlého obyvatelstva, království greutungských Gótů. Po delších bojích, poté co spáchal sebevraždu král Ermanarich (snad jako výkupná oběť bohům?) a jeho nástupce Vithimer padl, Greuthungové již nebyli schopni jako jednotný politický celek klást odpor a rozpadli se do více skupin. Část Greuthungů, včetně Vithimerova syna Vithericha, se dala na ústup, vedena příslušníky kmenové aristokracie Alatheem a Safrakem. Tito Gótové na Dněstru narazili na vojsko druhého významného gótského kmenového svazu, Tervingů, sídlících na valašských a moldavských pláních při jihovýchodním oblouku Karpat. Pokus vůdce Tervingů Athanaricha zastavit Huny na opevněné linii, kterou jeho Gótové urychleně budovali, zřejmě selhal (podání AM není zcela jednoznačné), a poté se, pod dojmem nových hunských nájezdů, rozpadl i tervingský kmenový svaz. Většina Tervingů se v čele s novými vůdci Alavivem a Fritigernem rozhodla hledat útočiště na území impéria, a po svolení císaře Valenta, se přeplavila r. 376 přes Dunaj na říšské území. Zmatků spojených s příchodem Tervingů však využili i Alatheovi a Safrakovi Greuthungové a dunajskou hranici překonali také (ovšem již bez svolení římské správy). Průběh následujících dobrodružství obou gótských skupin na Balkáně vrcholil bitvou u Adrianopole r. 378.

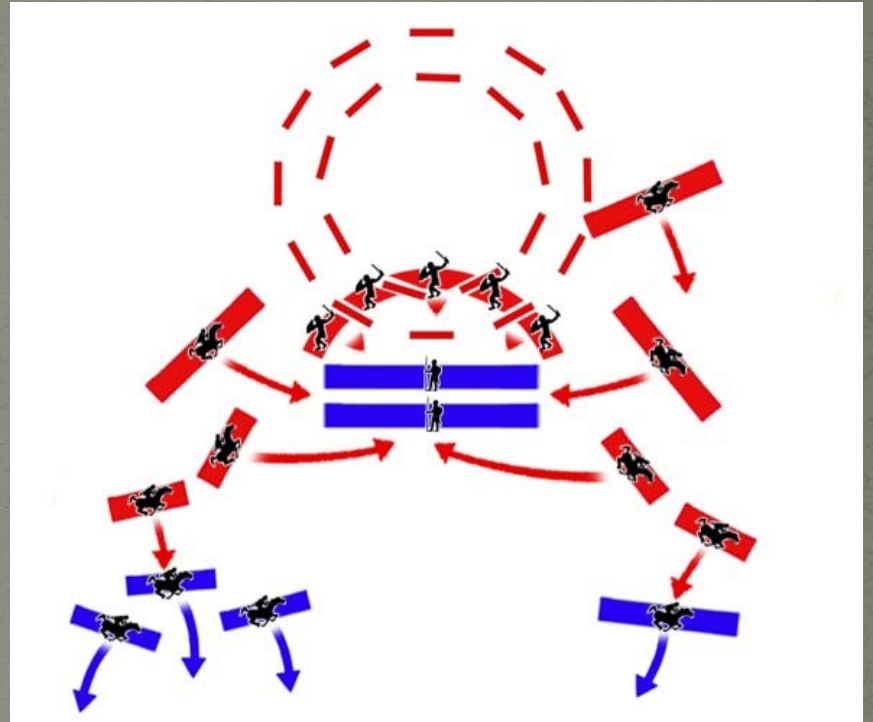
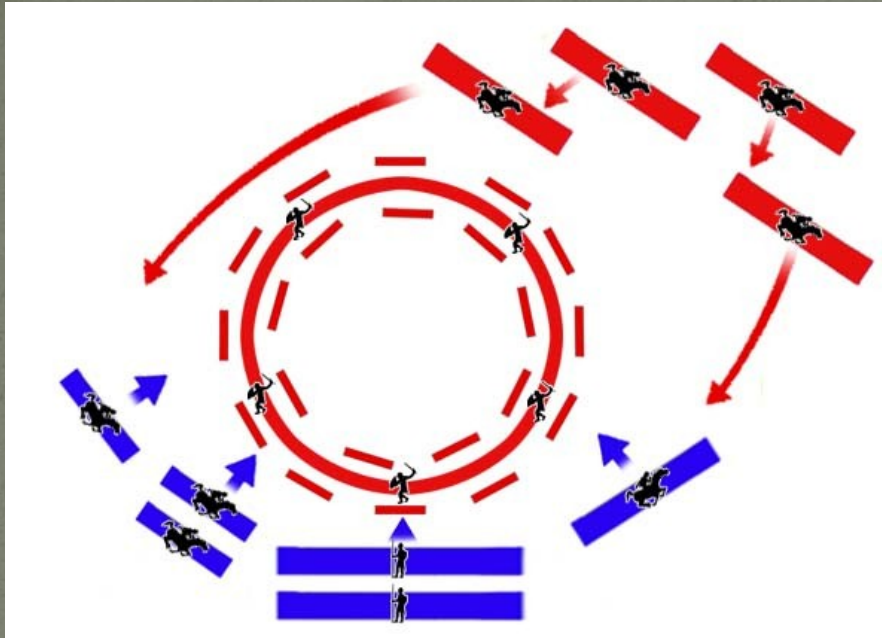

- Do 70. let 4. st. existovalo ve východní Evropě nejméně 6 gótských politických útvarů – království. Nápor Hunů mocenskou situaci a strukturu těchto gótských skupin zcela rozbil; část Gótů se rozhodla ustoupit před hunským tlakem na území římské říše, část přímo čelila hunským nájezdům a postupně Hunům podléhala a byla inkorporována do struktury formující se hunské kmenové konfederace nebo ustupovala před Huny barbarikem severně od Dunaje na západ či se stáhla do nepřístupných oblastí (Atharichovi Tervingové). V průběhu 30 let na přelomu 4. a 5. st. se 4 velké gótské skupiny se pokusily proniknout na území impéria: 376 Tervingové Alaviva a Fritigerna a Greuthungové Alatheia a Safraka, 386 Odotheovi Greuthungové, 405/406 skupina gótského krále Radagaisa.
- Hunská invaze způsobila ve dvou fázích dvě obrovské vlny náporu na římské hranice: po r. 376 (Gótové) a po r. 405/406 - 405 (Radagaisus), 406 (Vandalové, Alanové, Svébové a Burgundi) a 408 (Hunové a Skirové vůdce Uldina).
- 376 k Dunaji doráží 2 velké gótské skupiny a zahajují diplomatická jednání s císařem Valentem o přechodu na říšské území a svém začlenění do struktury římského státu. Gótové na severním břehu řeky museli dlouho čekat, neboť císař v té době řídil ze svého velitelství v Antiochii vojenské operace proti Sasánovcům a gótské poslované museli urazit dlouhou cestu do metropole římského orientu, aby mohli přednést císaři svou prosbu.
- Valens údajně žádost Gótů přivítal s tím, že získává nový zdroj kvalitních ozbrojených sil, reálně ovšem musel způsobit jeho vládě příval Gótů vrásky na čele, většina východořímských vojenských sil byla vázána válkou s Persií a na východním Balkáně se nacházely pouze jednotky limitanei v čele s velitelem (comes Thraciae) Lupicinem, který očividně neměl dostatek vojáků aby situaci zvládl a případný násilný vpád početných Gótů zastavil, po velkém rozvažování byli nakonec na území říše přijati pouze Tervingové.
-

- Greuthungové ovšem záhy násilně Dunaj překročili také a události získaly ze strany římské správy nekontrolovaný spád, Tervingové, kteří se Římanů obávali, postupovali jen pomalu, aby se mohli s Greuthungy spojit. Lupicinus se pokusil řešit zoufalou situaci léčkou a likvidací vůdců Gótů – z hostiny v Marcianopoli unikl pouze Fritigern, Alavivus mizí z dějin. Lupicinus se s Góty střetl u Marcianopole a byl poražen, poté po zbytek r. 376 a r. 377 Gótové za velkého plenění pronikají hluboko do nitra římského Balkánu.
- Teprve v průběhu r. 377 Valens dokázal stáhnout na Balkán první kvalitní vojenské jednotky a jeho velitelé Traianus a Profuturus spolu se západořímskými jednotkami v čele s Frigeridem a Richomerem zahájili úspěšně postupnou likvidaci jednotlivých rozptýlených gótských skupin, Gótové byli vytlačeni až za pohoří Haemus, kde se soustředili do velké masy, římscí velitelé se rozhodli svést velkou bitvu a napadli opevněný gótský tábor – krvavá bitva u Ad Salices v Dobrudži dopadla nerozhodně a Římané se museli stáhnout, nová strategie držet Góty v nevelkém prostoru Moesie a Skythie jižně od toku Dunaje a zde je vyhladovět, dlouho úspěšná snaha se nakonec nepodařila, zoufalí Gótové, kteří nebyli schopni prorazit přes římská opevnění v průsmycích Haemu, dokázali nakonec vyjednat za slib obrovské kořisti pomoc od hunských a alanských skupin, které překonali řeku a zvrátily poměr sil, východořímské jednotky se poté musely stáhnout na jih a barbaři opět začali devastovat balkánské provincie říše. Frigeridus se pokusil vybudovat opevněné postavení u Beroie (Stara Zagora), byl ale odtud Góty vytlačen, při ústupu se mu ale podařilo rozdrtit skupinu Taifalů vedenou gótským předákem Farnobiem a poté se opevnil v průsmyku Trajánova brána, čímž znemožnil gótský průsmnik do Illyrika. Na místo odvolaného Traiana Valens jmenoval velitelem Sebastiana, který s menšími jízdními silami začal působit Gótům velké ztráty v okolí Adrianopole.

- Valens r. 378 již s velkou částí svých volných sil comitatenses včetně většiny jízdních jednotek osobně zahájil tažení proti Gótům, které mělo být podpořeno západořímskou armádou císaře Gratiana, která postupovala zdržená vpádem Alamanů do Raetie do epicentra balkánských bojů. Valentův průzkum císaře informoval o odhadovaných počtech Gótů, kteří pod dojmem římského náporu soustředili své síly u města Kabyly, na 10 000 bojeschopných mužů. Toto, spolu se Sebastianovými úspěchy a dojmem z blížící se armády Gratiana, který již předtím zvítězil nad Alamany, vedlo Valenta k fatálnímu rozhodnutí napadnout Góty ještě před Gratianovým příchodem. Fritigern se pokusil jednat, ale nesetkal se s úspěchem, Valens byl rozhodnut Góty zničit. V horkém letním dni 9. 8. 378 narazila východořímská armáda na Fritigernovo ležení v kruhové vozové hradbě po vyčerpávajícím pochodu až kolem 14:00. Zjištění, že Gótové jsou očividně daleko početnější, než udávaly zdroje zvědě, Valenta znepokojilo, a proto přijal dvě Fritigernovy poselstva. Fritigern zejm. potřeboval získat čas, aby se mohla vrátit Alatheova a Safrakova jízda pícující v krajině. V průběhu jednání samovolně zaútočily dvě jednotky scholae palatinae, čímž byla spuštěna bitva. Jezdci římského levého křídla zatlačili Góty k vozové hradbě, kde byli ovšem nečekaně napadeni a rozprášeni vracející se jízdu Alatheia a Safraka, která poté zaútočila na pravé jízdní křídlo Římanů a opět ho smetla z bojiště. Jádro římské armády tvořené pěšími sbory comitatenses se dostalo do úzkého sevření, v horkém dni, v oblacích prachu a kouře z trávy zapálené Góty se po krvavém boji se začala sestava římských elitních jednotek bortit a následný útek se změnil v masakr. V bitvě dle Ammiana Marcelina padly dvě třetiny římského vojska (soudobý odhad činí cca 10 000 - 15 000 mužů) včetně Sebastiana, Traiana a císaře Valenta a jádro východořímských komitátních armád tedy přestalo existovat.

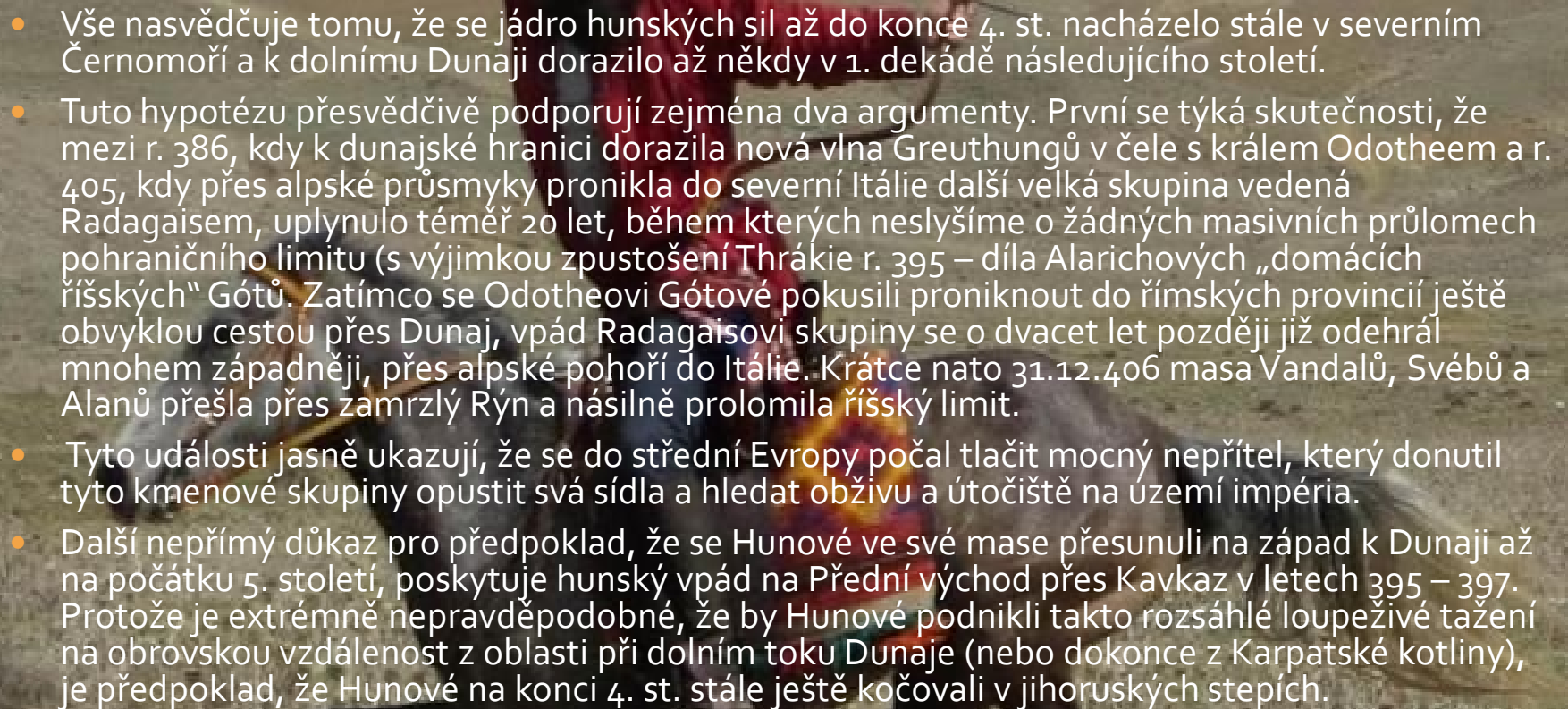

- Vzhledem k rozsahu katastrofy Gratianus zprvu nepodnikl žádné kroky, vítězni Gótové se pokusili o dobytí Adrianopole, kam se stáhla většina přeživších z bitvy, ale utrpěli velké ztráty a stáhli se a podobně dopadl i pokus o ztečení hradeb Konstatinopole. Vítězstvím a kořistí omámení barbaři, kteří se museli kvůli svým enormním počtům a potřebě získat obživu rozptýlit do řady plenících skupin, navíc brzy začali být napadáni a po částech likvidováni římskými posilami dorážejícími postupně z Asie na balkánské bojiště.
- Teprve následujícího r. 379 Gratianus jmenoval nového východořímského císaře, svého předního generála Theodosia a pověřil ho vedením bojů proti Gótům. Theodosius I. ze svého velitelství v Soluni začal budovat novou východní armádu z nových rekrutů domácího i barbarského původu, pochytaných dezertérů a z veteránů z východu, které přesunul na Balkán.
- Gótové se mezitím z logistických důvodů rozdělili, Alatheus a Safrax zamířili na západ do Illyrika a Fritigern vstříc nové Theodosiově armádě u Soluně. Nová východní armáda ovšem neuspěla a byla opět poražena, nebyla ale zničena a z bitvy se stáhla, Theodosius přenechal vedení války Gratianovi a ustoupil do Konstantinopole, západořímské armády poté provedli sérii úspěšných operací, ve kterých vytlačili Grethungy i Tervingy z Illyrika na vyjedený, válkou zdevastovaný východ.
- R. 382 po šestiletém válečném běsnění a vleklých jednáních uzavřena mírová smlouva: Gótové se podrobili římské moci, nebyli ale rozdraceni na bitevním poli, za vojenskou službu impériu dostali půdu a císařové jim povolili vlastní zákonodárství a určitou politickou autonomii, Římané ovšem odmítli uznat kteréhokoli z gótských představitelů za nejvyššího náčelníka a samotný Fritigern, ale i Alatheus a Safrax již nejsou po r. 380 prameny zmiňováni.

- římsko-gótská smlouva z r. 382 byla až do smrti Theodosia I. v podstatě dodržována
- r. 387 zahájil Theodosius tažení proti západnímu uzurpátorovi Maximovi a do armády byli masivně mobilizováni Gótové, po vítězství a návratů Gótů na Balkán došlo ke vzpouře vyřešené nakonec diplomaticky, situace se zopakovala po krvavé bitvě na řece Frigidus r. 393, v níž Theodosius porazil dalšího uzurpátora Eugenia, v bitvě mělo padnout na 10 000 gótských bojovníků – Orosius se vyjádřil, že Theodosius získal dvě vítězství pro římský stát: Porazil uzurpátora a oslabil své gótské spojence. Gótsí usedlíci po kampani proti Eugeniovi využili Theodosiovy smrti r. 395 a vzbouřili se, do čela si zvolili Alaricha, patrně velitele gótské jednotky v římské armádě. Alarichovi Gótové poté využili vnitřních římských konfliktů mezi západořímským režimem v Ravenně v čele se Stilichem vládnoucím za císaře Honoria a konstantinopolským dvorem v čele s Rufinem a později Eutropiem.
- 402 bitva u Pollentie, 403 bitva u Verony → Alarich donucen k ústupu do Norica, 405/6 invaze Radagaisa vrcholící bitvou u Faesulae, 406/7 invaze Vandalů, Alanů a Svěbů. 408 Burgundové přesunuli centrum moci přímo do oblasti hornorýnského limitu, 408 pád Stilichona tchána císaře Honoria → masakry vojáků barbarského původu a jejich rodin, Alarich koncentruje gótské frakce a přes Jul. Alpy vstupuje do Itálie – 410 dobytí Říma
- Flavius Constantius MUMP heroický výkon opakovaně porazil jihogalské Vizigóty, ve spolupráci s nimi masivní tlak na hispánské Hasdingy a Silingy a Svěby – anihilace Silingů
- 417 manžel G.P., spolucísař únor 421 Constantius III., + září 421 – útěk G.P. s dvouletým Valentinianem do Konstantinopole – po + Honoria 423 uzurpace vysokého úředníka byrokratického aparátu notaria Jana, po rozvažování u T. II. převážil dynastický zájem -
- - invaze 425, 23.10.425 synovec Honoria (+423) a syn Gally Placidie Valentinianus III. instalován jako vládce Z části impéria, triumf Theodosiánské dynastie (Theodosius I. 379-95, Honorius 395-423, Arcadius 395-408, Theodosius II. 408-50, resp. Valentinianus III. 425-455)

- - pro páteř pozdně antické západořímské společenské třídy - pozemkových elit neřešilo dosazení Valentiniana III. zásadní problémy:
- - periferie Západu byla zcela ztracena, r. 410 římsko-britské elity vyhlásily nezávislost na Honoriovu režimu, závislost na anglosaských žoldnících, Armorica ve stejné době de facto totéž – obnova imperiální kontroly a pacifikace k r. 417 Flaviem Constatiem, ovšem trvalé separatistické tendence;
- 416 a 418 Vizigóti usazení foederátními smlouvami v Akvitánii v údoly Garonny mezi Bordeaux a Toulouse, vzniká tak poloautonomní Tolosánské království, s každým oslabením centra tendence k posílení vlastní mocenské základny – r. 420 obležení metropole Galské prefektury Arelate (dříve jí byl Trevír /Augusta Treverorum/)
- rýnská hranice po katastrofální invazi Vandalů, Alanů a Svěbů 406-7 byla relativně klidná, ale neustálá hrozba mocných franských, alamanských a burgundských kmenových konfederací čekajících na příležitost – krize 425
- Pyrenejský poloostrov – od 409 Vandalové, Alani a Svěbové, masivní destrukce (Hydatius – biskup v [Aquae Flaviae Gallaecii](#) /Galicii/, kronika do r. 468, po 415 masivní protiofenzíva římsko-vizigótských sil – zničení Silingů a mnoha Alanů, Hasdingové + zbytky Alanů a Silingů nepodmanění v Baetice, Svěbové v Gallaecii (Galicie) – 425 využili příležitosti ovládnutí Carthaginiensis a 1. průniky na S africké pobřeží p. Mauretania
- po r. 425 – již pouze Itálie a bohaté jádro S afrických provincií intaktní zdroj daňových příjmů pro Ravennu
- Aetius 425/433-454, Aetius s 60 000 Huny zasáhl do války proti Janovi
- střet klíčových hráčů západořímské říše Felixe, Bonifatia a Aetia
- r. 432 cesta k Ruovi, s Ruovou podporou Aetius přinutil Gallu Placidi kapitulovat. R. 433 mu byla vrácena hodnost magister utriusque militiae praesentalis a navíc obdržel titul patricius. Jeho sok Sebastianus popraven na dvoře krále Geisericha ve vandalské Africe. Foederátní smlouva s Huny - odstoupení pannonských provincií Valerie a Pannonie II. Součástí smlouvy dohody o vojenské pomoci Hunů, vrácení přeběhlíků a o tom, že nebudou podporováni nepřátelé smluvních stran.
- Hunské jednotky v Aetiových službách vedené magistrem militum per Gallias Litoriem porazily roku 437 odbojně bagaudy v tractu Armoricanu, r. 437 zdecimovaly Burgundy a poté se obrátily proti expanzivním visigótským foederátům, kteří využili zaměstnání Aetiových sil na severu Gallie, aby uskutečnili svůj plán na proniknutí k moři, při dobývání města Narbony – porážka od Litoria, 439 L. oblehl Toulouse, centrum jihogalského visigótského státu a sídelní město krále Theodericha I. Visigóti, jejichž mírové nabídky Litorius pohrdavě zamítl, v zoufalém boji zraněného Litoria zajali a jeho hunskou armádu pobili. Litorius smrt si křesťané se zadostiučiněním vysvětlovali tím, že před bitvou konal pohanské oběti, a jak říká Salvianus v De gubernatione dei, "zatímco oni vkládali své naděje v Boha, my vkládali své naděje do Hunů.", o několik měsíců později dopadla Aetiova odvěta - vyčerpaní Visigóti uzavřeli se západořímskou vládou mírovou dohodu, jejíž podmínky dojednal budoucí západořímský císař Avitus - 439 odstraněna poslední překážka k uklidnění poměrů v Galii.

-
- A person wearing a red tunic and a large, white, fur-lined hat is riding a black horse. The person is holding a bow and arrow, suggesting a warrior or hunter. The background is a dry, grassy field with some trees in the distance.
- Vše nasvědčuje tomu, že se jádro hunských sil až do konce 4. st. nacházelo stále v severním Černomoří a k dolnímu Dunaji dorazilo až někdy v 1. dekádě následujícího století.
 - Tuto hypotézu přesvědčivě podporují zejména dva argumenty. První se týká skutečnosti, že mezi r. 386, kdy k dunajské hranici dorazila nová vlna Greuthungů v čele s králem Odotheem a r. 405, kdy přes alpské průsmyky pronikla do severní Itálie další velká skupina vedená Radagaisem, uplynulo téměř 20 let, během kterých neslyšíme o žádných masivních průlomech pohraničního limitu (s výjimkou zničení Thrákie r. 395 – díla Alarichových „domácích říšských“ Gótů. Zatímco se Odotheovi Gótové pokusili proniknout do římských provincií ještě obvyklou cestou přes Dunaj, vpád Radagaisovi skupiny se o dvacet let později již odehrál mnohem západněji, přes alpské pohoří do Itálie. Krátce nato 31.12.406 masa Vandalů, Svěbů a Alanů přešla přes zamrzlý Rýn a násilně prolomila říšský limit.
 - Tyto události jasně ukazují, že se do střední Evropy počal tlačit mocný nepřítel, který donutil tyto kmenové skupiny opustit svá sídla a hledat obživu a útočiště na území impéria.
 - Další nepřímý důkaz pro předpoklad, že se Hunové ve své době přesunuli na západ k Dunaji až na počátku 5. století, poskytuje hunský vpád na Přední východ přes Kavkaz v letech 395 – 397. Protože je extrémně nepravděpodobné, že by Hunové podnikli takto rozsáhlé loupeživé tažení na obrovskou vzdálenost z oblasti při dolním toku Dunaje (nebo dokonce z Karpatské kotliny), je předpoklad, že Hunové na konci 4. st. stále ještě kočovali v jihoruských stepích.

- Prvním známým hunským představitelem je Uldin, o jehož postavení existuje řada názorů (král všech Hunů, vládce západního křídla hunského svazu či západní části hunské říše, náčelník jedné z více menších hunských skupin), pravděpodobné je, že skutečně byl vůdcem jedné z hunských skupin, které pronikaly do orbitu římského impéria v jihovýchodní a ve střední Evropě a začaly zde násilně budovat vyšší politické celky. Uldin vstoupil do světla historie r. 400, kdy zničil skupinu bojovníků vzbouřeného gótského generála východořímské armády Gainase; Uldin nechal Gainovu hlavu poslat císaři Arkadiovi do Konstantinopole jako dar.
- Spojenecký vztah mezi Římany a Uldinem byl potvrzen r. 405, kdy Uldin osobně vedl své vojsko sestávající z Hunů a Scirů ve službách Stilicha proti Radagaisovu vpádu do Itálie. O 3 roky později se ovšem věci náhle změnily.
- Uldin r. 408 vedl invazi do Moesie na římský Balkán, zde byl východořímskými veliteli zachycen, část jeho bojovníků přešla na římskou stranu a zbytek Uldinovy hordy byl zničen, Uldin uprchl a zahynul r. 412.
- Počátkem 2. desetiletí 5. st. se již jádro hunských kmenů prokazatelně nacházelo západně od Karpatského oblouku ve Velké uherské nížině. Itinerář cesty diplomata a historika Olympiodóra ve službách západořímského císaře Honoriana konané r. 412 nebo 413 do centra hunské moci neumožňuje jiný výklad, než že poselstvo vyplulo z Konstantinopole jižním směrem a směřovalo kolem Řecka do Jaderského moře a pevninská část cesty k Hunům musela probíhat severozápadní částí Balkánského poloostrova do oblasti Karpatské kotliny.
- Teprve zde došlo v rámci hunské společnosti ke krvavému procesu vnitřní centralizace a kumulace moci do rukou jediné dynastie. Olympiodóros, který ve svém díle zanechal nesmírně cenné, bohužel ale jen velmi torzovitě dochované líčení své mise k Hunům, uvádí, že z několika hunských vládců byl jeden, Charatón, považován „za prvního mezi králi Hunů.“. Od Jordana víme, že ve 20. letech 5. st. již Hunům vládla jen jediná dvojice králů, bratři Rua a Octar.
- Po 10 let mezi r. 412 a 422 o Hunech téměř neslyšíme – bezpochyby v důsledku formování jejich kmenového svazu v Karpatské kotlině, který poutal většinu sil nomádů jak vnitřními zápasy, tak i expanzí do okolního barbarika. Konsolidace a budování byl asi na počátku 20. let 5. st. dokončen, neboť r. 422 dochází k prvnímu velkému vpádu Hunů na území východořímských provincií na Balkáně. Tento nájezd byl veden vládcem východní poloviny hunské říše Ruou, západní části vládl Ruův bratr Octar, který zřejmě zahynul r. 430 během tažení proti Burgundům, sídlícím v této době v oblasti při pravém břehu Rýna mezi Mohanem a Neckarem. Po smrti svého bratra soustředil vládu nad celým hunským kmenovým svazem ve svých rukou Rua, který zemřel r. 434, a poté nastoupila nová dvojice vládců, synovci předchozích panovníků Attila a Bleda.

- Hunský nájezd do Thrákie r. 422 je prvním námi registrovaným útokem sílící hunské federace proti římské říši. Vytvořil určitý model chování Hunů (a nejen Hunů) vůči impériu, který se pak až do konce první poloviny 5. st. nezměnil. Dlouhodobá existence a síla nomádských států vzniklých vojenským výbojem byla vždy závislá na ovládnutí a exploataci mas usedlého zemědělského obyvatelstva. Teprve získání této hospodářsko-populační báze poskytlo kočovníkům možnost scelit své síly a vybudovat nadkmenovou státní organizaci. Socioekonomický charakter podobných říší ale vyžadoval stabilní přísun zlata a technologicky náročných výrobků (a také vzdělaných úředníků) ze světa vyspělých zemědělských civilizací, na jejichž periferii tyto státy vznikaly. Vzhledem k tomu, že tohoto cíle bylo možné dosáhnout pouze vojenskou převahou a nepolevujícím agresivním tlakem, každý případný velký neúspěch na bitevním poli mohl být pro další bytí těchto křehkých impérií osudný. Kočovníci proto bývali obezřetní, dobře vážili své síly a v maximální míře se snažili využívat momentálních potíží a slabostí svých mocných sousedů.
- Rua tak zahájil své tažení v čase, kdy byla východořímská armáda zaměstnána válkou s Persií a konstantinopolská vláda tudíž nemohla ohrožení patřičně čelit. Výsledkem byla mírová smlouva, kterou se vláda Theodosia II. zavazovala platit roční tribut ve výši 350 liber zlata. Podobně r. 434 Rua vyvolal svými stupňovanými požadavky válečný konflikt v době, kdy se většina východořímských sil nacházela na tažení proti Vandalům v Africe. Tentokrát však Ruova náhlá smrt Hunům zabránila těžit z výhodné situace. Naopak následující zmatky a vnitřní otřesy spojené s výměnou vládců hunský svaz oslabil a noví vládcové Attila a Bleda museli po několik let svou energii věnovat konsolidaci svého dědictví.

- R. 439 opět připravovala Konstantinopol velkou námořní expedici proti Vandalům a potřebovala si zajistit týl. Jednání s hunskými vyslanci vyústila v novou dohodu, v níž vláda Theodosia II. souhlasila se zdvojnásobením tributu na 700 liber zlata ročně. Hunové smlouvu nedodrželi - jakmile africká výprava odplula a další východořímská armáda musela čelit nenadálému útoku krále Jazdgarda II., zahájili r. 441 mohutnou invazi do Thrákie a Illyrie.

- Toto tažení nám poskytuje dobrý doklad o vzrůstu moci hunské federace za Bledovy a Attilovy vlády. Účastnili se ho nejen Hunové, ale také početné síly podmaněných kmenů. Zdaleka nešlo o obvyklý loupeživý nájezd, neboť hunská armáda postupovala systematicky a dokázala dobývat i dobře opevněná města (Hunové zřejmě disponovali znalostí složitých obléhacích technologií). Padly především dva klíčové body římské obrany na Balkáně města Sirmium a Singidunum. Ničivý efekt útoku byl obrovský. Vláda Theodosia II. urychleně stáhla elitní oddíly expediční armády, která mezitím dorazila na Sicílii, návrat císařské armády přiměl Huny k ústupu za Dunaj. Pod dojmem této katastrofy kostantinopolská vláda zastavila vyplácení ročních dávek Hunům a přistoupila k urychlené obnově a posílení opevnění na severní hranici.

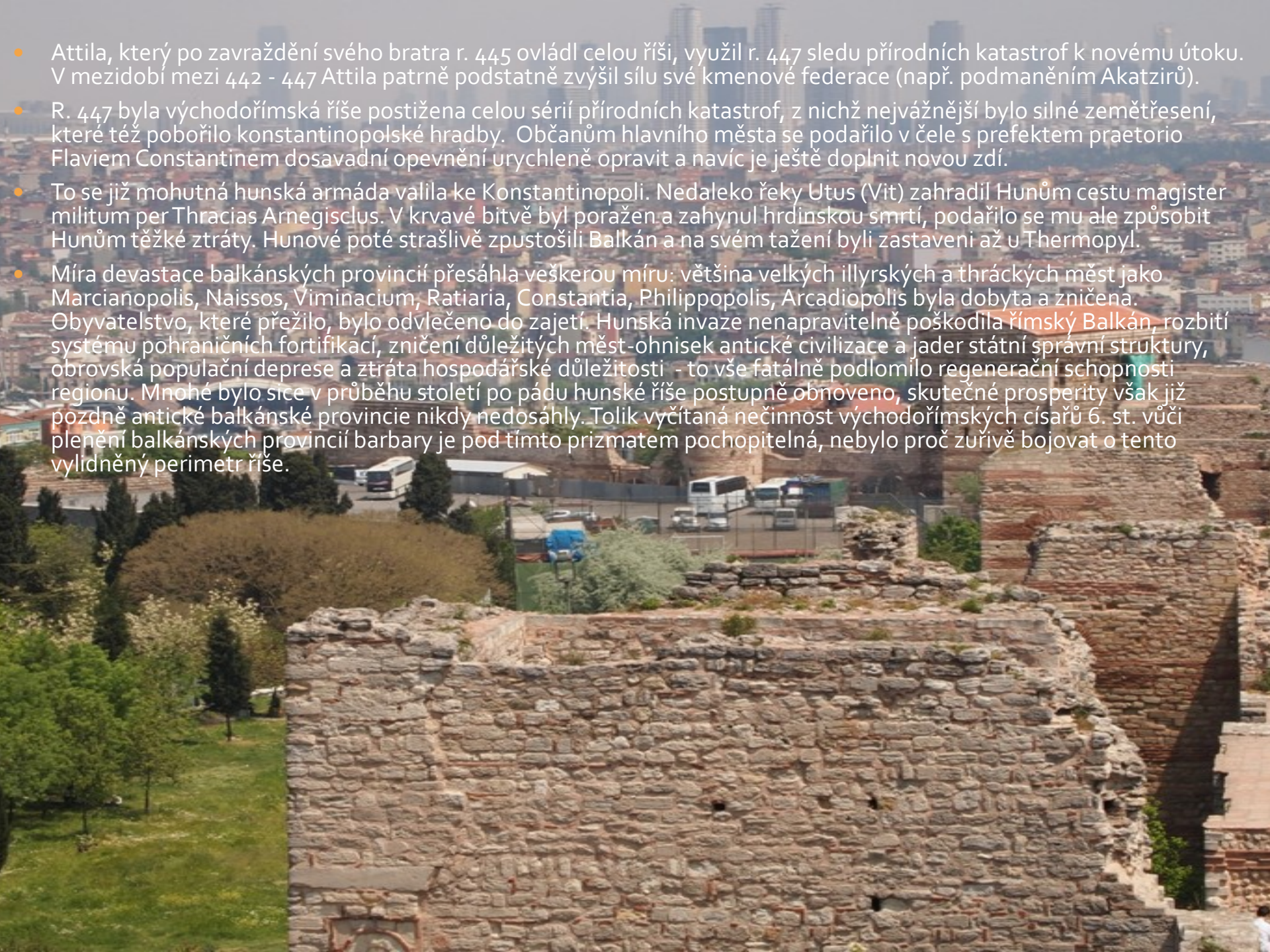
- Na počátku válečné sezóny 443 si Hunové nejprve zajistili týl zničením dalších měst při Dunaji a poté za velkého plenění postupovali jižně ke Konstantinopoli. Před hlavním městem narazili na východořímskou armádu vedenou nejpřednějšími vojevůdci říše Asparem, Areobindem a Arnegislem. Hunové však tyto síly v několika střetech, které vyvrcholily bitvou na Chersonésu, porazily. Nato Východořímanům nezbylo než požádat o mír a dle podmínek mírové smlouvy vyplatit Hunům jednorázově dosud zadržovaný tribut ve výši 6000 liber zlata a navíc odvádět každoročně 2100 liber zlata výkupného za mír. Císař Theodosios II. byl povinen okamžitě vydat všechny hunské přeběhlíky a v budoucnu již žádného do svých služeb nepřijmout.

- Po tomto hrozivém mementu se Východořímané pustili s velkým úsilím do opravy a posílení opevnění na severní hranici. Magister officiorum Nomos byl pověřen úkolem obnovit podunajské pevnosti a vybudovat zde pevnou obranu.

- *Dinogetia*

- Attila, který po zavraždění svého bratra r. 445 ovládl celou říši, využil r. 447 sledu přírodních katastrof k novému útoku. V mezidobí mezi 442 - 447 Attila patrně podstatně zvýšil sílu své kmenové federace (např. podmaněním Akatzirů).
- R. 447 byla východořímská říše postižena celou sérií přírodních katastrof, z nichž nejvážnější bylo silné zemětřesení, které též pobořilo konstantinopolské hradby. Občanům hlavního města se podařilo v čele s prefektem praetorio Flaviem Constantinem dosavadní opevnění urychleně opravit a navíc je ještě doplnit novou zdí.
- To se již mohutná hunská armáda valila ke Konstantinopoli. Nedaleko řeky Utus (Vit) zahradil Hunům cestu magister militum per Thracias Arnegisclus. V krvavé bitvě byl poražen a zahynul hrdinskou smrtí, podařilo se mu ale způsobit Hunům těžké ztráty. Hunové poté strašlivě zpusťovali Balkán a na svém tažení byli zastaveni až u Thermopyl.
- Míra devastace balkánských provincií přesáhla veškerou míru: většina velkých illyrských a thráckých měst jako Marcianopolis, Naissos, Viminacium, Ratiaria, Constantia, Philippopolis, Arcadiopolis byla dobyta a zničena. Obyvatelstvo, které přežilo, bylo odvléčeno do zajetí. Hunská invaze nenapravitelně poškodila římský Balkán, rozbití systému pohraničních fortifikací, zničení důležitých měst-ohnisek antické civilizace a jader státní správní struktury, obrovská populační deprese a ztráta hospodářské důležitosti - to vše fatálně podlomilo regenerační schopnosti regionu. Mnohé bylo sice v průběhu století po pádu hunské říše postupně obnoveno, skutečné prosperity však již pozdně antické balkánské provincie nikdy nedosáhly. Tolik vyčítaná nečinnost východořímských císařů 6. st. vůči plenění balkánských provincií barbary je pod tímto prizmatem pochopitelná, nebylo proč zuřivě bojovat o tento vylidněný perimetr říše.

- Konstantinopol již neměla žádné vojenské síly schopné Attilovy čelit a nezbylo než jednat o mírových podmínkách - následující 3 roky byly vyplněny horečnatou diplomatickou aktivitou. Zoufalá východořímská vláda se pokusila následujícího r. 449 hrozivého nepřítele odstranit. Přední Theodosiův ministr, eunuch Chrysařios zorganizoval proti Attilovi vražedné spiknutí, které však bylo prozrazeno a jen velkým úsilím konstantinopolských diplomatů byla tato trapná záležitost zhlazena.
- Původní tvrdé Attilovy požadavky - pravidelný roční tribut ve výši 2100 liber zlata, jednorázové odvedení sumy nedoplatků za léta 441 až 447 čítající 6000 liber zlata a vyklizení 5 dnů cesty širokého pásu jižně od Dunaje od Singiduna (Bělehrad) po Novae (Svišťov, délka cca 500 km), se východořímskému vrchnímu vyjednavči Anatoliovi podařilo r. 450 překvapivě výrazně zmírnit. Příznivá mírová smlouva uzavřená na jaře 450 uzavřena ukončila pro východní část impéria dekádu brutální konfrontace s hunským kmenovým svazem.
- Nečekaná Attilova velkorysost byla způsobena tím, že velký dobyvatel poté, co dosáhl pro tuto chvíli vůči Konstantinopoli maxima možného zisku, obrátil svou pozornost na římský Západ. Pro plánovaná západní tažení potřeboval klidné zázemí, a proto ze svých nároků vůči Východořímanům podstatně slevil.
- *Novae*

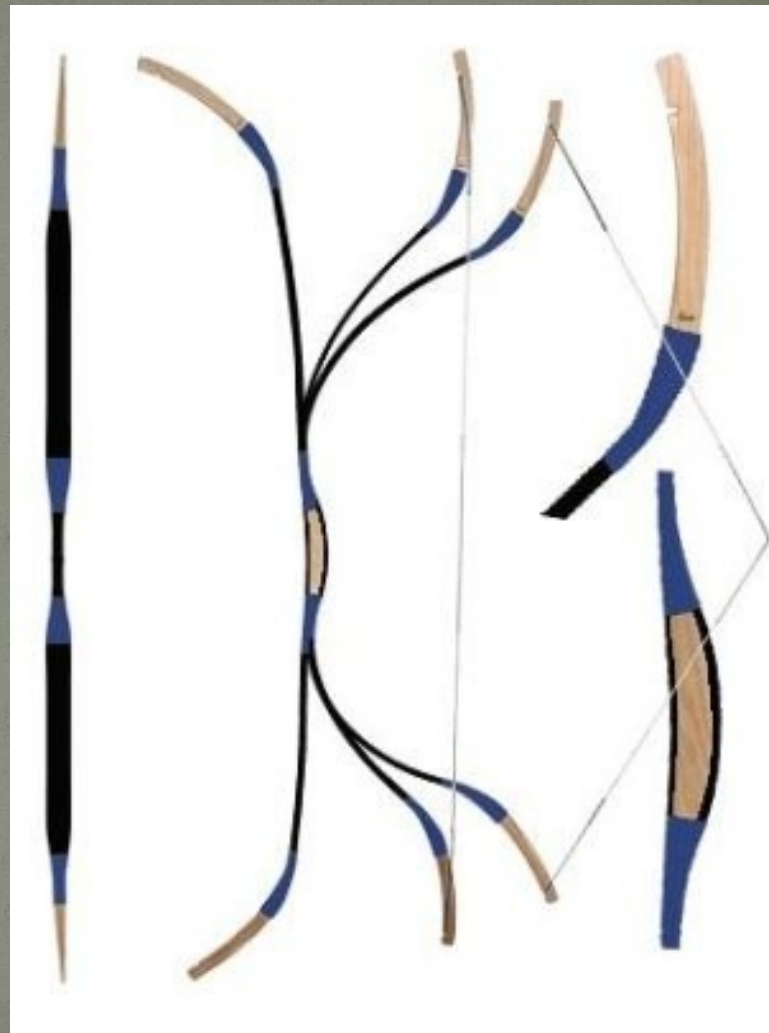

- Zatímco se vztah Hunů k východořímské říši od konstituování jejich politické moci při Dunaji v podstatě nijak nelišil od klasického schématu soužití nomádkého predátorského politického útvaru se státem vyspělé zemědělské civilizace, hunský postoj vůči západořímské říši byl mnohem složitější.

- Západořímská vláda za svůj zvláštní vztah k Hunům vdělila klíčové osobnosti západořímských dějin 2. čtvrtiny 5. st., Flaviu Aetiovi. Aetius v mládí strávil několik let u Hunů jako rukojmí. Tento dlouhý pobyt mu umožnil získat dobrou orientaci v prostředí hunské společnosti a získat respektované postavení v řadách hunské nobility. Aetius disponoval po téměř celou dobu své mimořádně úspěšné kariéry západořímského vojévůdce početnými kontingenty obávaných hunských bojovníků. V sestavách římských armád hrály auxiliární jednotky hunského jezdeckta významnou roli již od doby vlády Theodosia I., ale ve 20. a 30. letech 5. st. se však staly speciální údernou pěstí západořímských vojsk a hlavním nástrojem Aetiovy politiky v galském prostředí. Navíc je nepochybné, že toto hunské vojsko sloužilo pod císařskými orlicemi s vědomím a souhlasem hunských vládců, což ostře kontrastuje se situací na Východě, kde se ve všech mírových smlouvách, uzavřených mezi konstantinopolskou vládou a Huny, stále objevuje požadavek navrácení přeběhlíků, na něž si hunští vládcové činili nárok. Těmito přeběhlíky byli nejčastěji myšleni nomádští žoldneři sloužící ve východořímské armádě.

- Na sklonku 40. let 5. st. se tento stav prudce změnil. Hunská auxilia v Aetiovy službách byla po mnoha vítězstvích zničena Vizigóty v bitvě u Tolosu r. 439 a hunské jednotky se poté již v rámci západořímské armády neobjevily.

- Po r. 447 se nám začínají v pramenech objevovat stále zřetelnější stopy Attilova směřování od skrytých výhrůžek k otevřené konfrontaci. R. 448 Attila poskytl útočiště jednomu z nejstíhanějších mužů západořímské říše, vůdci povstaleckých bagaudů Eudoxiovi. Patrně někdy v této době se Západořímané pokusili Attilu uchlácholit - hunský vládce obdržel od císaře Valentiniana III. vysoký vojenský titul magister militum s příslušným platem a byla mu odstoupena pannonská provincie Savia. Ovšem bezvýsledně, naopak projev reálné slabosti západořímské říše a udělení vysoké hodnosti mohly přivést hunského vládce k ambicióznímu plánu dát svému formálnímu titulu skutečný obsah a vstoupit jako mocný hráč na kolbiště západořímské politiky. Soupeřem mu v tomto zápasu o ovládnutí římského Západu byl všemocný Aetius, vykonávající faktickou správu říše za slabého Valentiniana III.

- Shodou okolností došlo patrně r. 449/450 k vážnému rozkolu v císařské rodině, který ve svém důsledku nabídl Attilovy příležitosti své nároky podepřít silným argumentem. Sestra Valentiniana III. Iusta Grata Honoria se zapletla se správcem svých statků Eugeniem. Jejich poměr byl záhy odhalen – Eugenius skončil na popravišti a Honoria byla zaslíbena loajálnímu senátoru Flaviu Bassu Herculanovi. Ctizádostivá princezna se ovšem se svým osudem nesmířila a podnikla nečekaný krok. V tajnosti poslala Attilovi svůj prsten a list s prosbou o záchranu. Attila se chopil vítané záminky. Požádal o Honoriinu ruku a spolu s ní se domáhal i vydání poloviny říše jako jejího věna a oprávněného dědictví. Valentinianova vláda tento požadavek pochopitelně striktně odmítla (s oficiálním zdůvodněním, že Honoria již byla provdána za jiného muže a nárok na polovinu říše jí navíc stejně nepřísluší, neboť u Římanů se vláda dědí jen po mužské linii).
- Vypuknutí otevřeného konfliktu se poté stalo pouze otázkou času. Attilovi během jeho příprav na západní tažení ovšem zkřížila plány náhlá smrt císaře Theodosia II v červenci 450. S novým císařem Markianem se v Konstantinopoli dostala k moci strana vojenských jestřábů reprezentovaná vojevůdci Asparem a Flaviem Zénónem, kteří byli ostrými odpůrci dosavadní smířlivé politiky vůči Hunům. Markianos rychle navázal spojenecký vztah s Aëtiem a hunské poselstvo požadující vyplacení ročních dávek vykázal s tím, že již žádný tribut Hunům odveden nebude.

- Attila prozatím, se skřípěním zubů, odložil trestnou výpravu proti Markianovi a přidržel se původního strategického plánu (zdá se, že se v tuto chvíli potenciálního nebezpečí ze strany Konstantinopole příliš neobával). Z Priskova fragmentu víme, že se o směr, jímž by měl vést útok rozhodoval s velkými obtížemi, a nakonec zvolil variantu náročnější, dokud jsou jeho vojska v plné síle.
- Často diskutovanou otázkou je, proč Attila vedl své tažení do Galie, místo aby napadl vlastní jádro státu v Itálii. Upřednostnění zničení nejsilnějších nepřátelských sil před útokem na vojensky nevýznamné centrum odpovídá obvyklé strategické koncepci středoasijských nomádů a má očividnou paralelu například v taženích Mongolů ve 13. st.. Velmi zajímavé by bylo srovnání tohoto strategického principu s opačným postupem, který zvolil císař Herakleios ve válce proti sasánovské Persii, když r. 627 v závěrečném rozhodujícím tažení obešel perské armády soustředěné v Anatolii a zaútočil se zničujícím účinkem přímo na jádro sasánovského státu v Mezopotamii.

- Na konci r. 450 došlo prvnímu otevřenému měření sil mezi Aëtiem a Attilou. V boji o uprázdněný královský stolec Středorýnských Franků podpořili každý jiného ze dvou soupeřících kandidátů, vítězem se stal Aëtiův chránělec, jehož jeho protektor na sklonku r. 450 v Římě demonstrativně adoptoval.
- Následujícího r. 451 Attila zahájil tažení do Galie s početnou armádou, z valné části sestavenou z družin germánských členů hunské federace. Cestou přibíral další bojovníky z kmenů, které byly pod jeho svrchovaností. Tažení se kromě vlastních Hunů účastnili jistě i družiny Skirů, Rugiů, Durynků, Gepidů a Burgundů. S Attilou do Gallie táhli i Ostrogóti vedení králem Valamirem. Je pravděpodobné, že řady jeho vojska rozhojnila i družina Attilova franského chráněnce a snad i další muži z kmene Středorýnských Franků. Hunský vládce totiž jistě nenechal bez povšimnutí vzpurné Středorýnské Franky, jejichž území se rozkládalo na trase tažení do Gallie.
- Krátce předtím nebo již za pochodu se hunský vládce pokusil o poslední rafinovaný diplomatický manévr, vedený snahou vnést zmatek do řad svých nepřátel. Vláda císaře Valentiniana II. v Ravenně i vizigótský král Theodorich I. v Tolose obdrželi listy, z nichž jedním Attila ujistil ravennský dvůr, že cílem jeho tažení jsou jihogallští Vizigóti, v druhém listě pak vyzval Theodoricha I. ke společnému útoku proti Západořímanům.
- Když již byl Attila na pochodu, vyslal k Valentinianovu dvoru další poselstvo, které předložilo Honoriin prsten, a žádalo vydání princezny. Současně požadovalo, aby císař Honorii vrátil vládu nad polovinou říše, která jí jako dědictví po otci přísluší, a o kterou ji Valentinianus okradl. Toto západořímská vláda okamžitě odmítla.
- O posledním Attilově diplomatickém kroku nás zajímavým způsobem informuje zpráva zachycená Ioannem Malalem a citovaná autorem Chronicon Paschale: Attila vyslal do Ravenny a Konstantinopole gótské posly se strohým příkazem oběma císařům, který zněl takto: „Attila, můj pán a tvůj pán, ti mými ústy přikazuje, abys pro něj připravil svůj palác.“ Na to měl Aëtius přesvědčit visigótského krále Theodericha, aby mu pomohl odrazit Attilu. Po usilovném jednání se podařilo západořímskému diplomatu Avitovi přesvědčit Theodoricha I., aby zařadil svůj kontingent do armády horečnatě sestavované z římských pravidelných jednotek i oddílů galských foederátů, se kterou Aëtius osobně vytáhl Hunům vstříc.

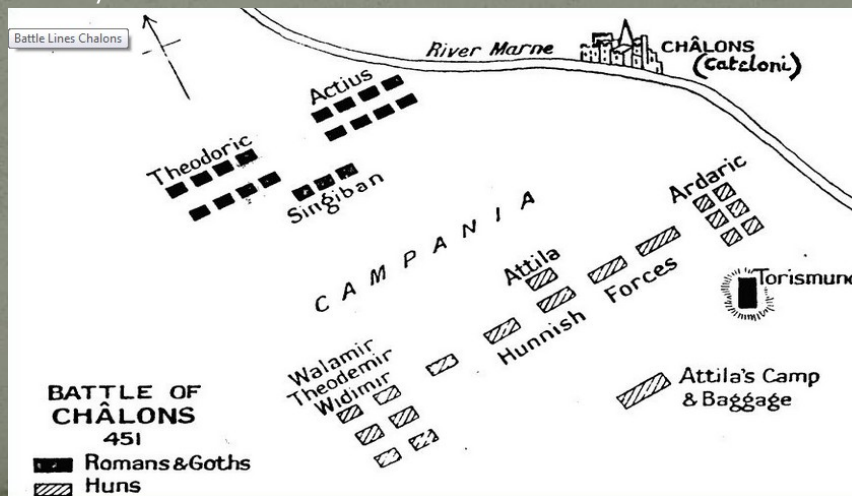
- Mezitím již ale Hunové překročili Rýn u Mogontiaka a za velkého plenění táhli do nitra Gallie. 7. dubna Attila dobyl Metis (Mety) a poté zamířil k Aurelianu (Orléans), u nějž bylo možné překročit Loiru, a který byl branou k další cestě do jižní Gallie. Spoléhal na tajnou dohodu se Sangibanem, králem Alanů, kteří v oblasti Aurelianu byli jako římstí foederáti usazeni Aetiem. Sangibanus Attilovi slíbil, že pokud Hunové k městu přitáhnou, otevře jim brány. Aetius však zrádnou úmluvu včas odhalil a vyrazil spěšně v čele vojsk protihunské koalice k Aurelianu s cílem ho obsadit dřív, než k němu nepřítel dorazí. Attilův útok na město byl již v plném proudu, když dorazila římsko-visigótská armáda, která ho přinutila k ústupu.

- Po neúspěchu před Orléansem se Attila v obtížném postavení začal stahovat severovýchodním směrem. Římsko-visigótské vojsko ho dohnalo na místě zvaném Locus Mauriacus, či Campi Catalaunici zřejmě poblíž Tricasses (Troyes), v dnešním kraji Champagne. Aetius díky své autoritě a diplomatickému umu shromáždil početné vojsko, sestavené z velké části z římských foederátů, do rozhodující bitvy se tak postupovali pod římským jménem Sangibanovi Alani, Teoderichovi Visigóti, Burgundi, Sasové od severního pobřeží Gallie, sálští i porýnští Frankové vedeni svým mladým králem a překvapivě jsou jmenováni i obyvatelé Armoriky.

- Aetius a Theoderich zaujali na bitevní pláni postavení na křídlech. Střed vyhradili nespolehlivým Sangibanovým Alanům, aby, sevření mezi římské a visigótské vojsko, nepodlehli pokušení přeběhnout k nepříteli. Attila s vlastním hunským jádrem armády stál uprostřed bitevní sestavy, vlevo a vpravo od něj se řadily oddíly vazalů.

- Po celodenním urputném boji, v němž padl i král Theoderich, se Attila navečer stáhl z bitevního pole do svého tábora za vozovou hradbou. Přestože první den bitvy jasný výsledek nepřinesl, skutečnost, že dosud neporazitelný hunský vládce nejen že neztřížil, ale dokonce byl nucen vyklidit bojiště, ukazuje na Attilův vážný neúspěch. Navíc se ocitl v sevřeném defenzivním postavení, které mu neumožňovalo účinně uplatnit jeho nejsilnější zbraň, hunské jízdní lučštníky. Naděje na úspěšné završení zápasu příští den byla tedy pro Attilu velice slabá. Od možné záhuby ho však zachránil právě strůjce jeho neúspěchu Aetius. Pro strategicky uvažujícího státníka by totiž úplné zhroucení hunské moci mohlo v dlouhodobé perspektivě znamenat vážnou hrozbu. Římské provincie by se mohly být zaplaveny množstvím barbarských kmenů dosud držených svými nomádskými pány na uzdě. Navíc by vítězstvím nad Attilou příliš zesílil visigótský stát v jižní Gallii, proti jehož expanzivnímu tlaku by nyní Aetius neměl v záloze účinnou protiváhu.

- Když tedy chtěli druhý den Visigóti pokračovat v boji a pomstít smrt svého krále, Aetius zasáhl. Lstivě přiměl Theoderichova syna Thorismunda, aby se urychleně vrátil do Tolosy ujmout se otcova osiřelého trůnu, aby tak zabránil ctižádostivým bratrům zmocnit se vlády. Podobným způsobem dosáhl i odchodu družiny mladého krále porýnských Franků a poskytl tak Attilovi možnost z Gallie ustoupit. Veškerou získanou kořist poté rozdělil svým mužům.

- Neúspěch vážně otrásl základy hunské říše. Hunský stát v Evropě měl totiž v podstatě velice podobné osudy jako jiné rané státní útvary založené na výboji. Závratné tempo růstu síly a expanze dravého jádra budoucí říše již v sobě nese geneticky zakódován budoucí pád, pokud bude rakovinné bujení jeho moci zastaveno. Násilně stmelené, volně organizované kmenové společenství, jehož jediná pojítka tvoří vojenská převaha dominantního jádra a neustávající příliv kořisti, je přes všechnu svou vojenskou sílu útvarem velice křehkým.

- Ani hrubá exploatace porobených zemědělských etnik, která by navíc předpokládala určitou správní územní organizaci, by nemohla zajistit existenci vojenské struktury mohutné Attilovy říše. Dávky podmaněných kmenů snad mohly stačit k vlastní obživě hunských bojovníků, ale jistě nikoli k uspokojení potřeb vedoucích skupin říše. Z vrstvy hunských velmožů vzešli nejvýznamnější vládcovi důvěrníci, v pramenech nazývaní logades, kteří představovali jakýsi zárodek možného budoucího správního aparátu státu. Pro obrovskou rozlohu říše totiž nebylo v silách těchto Attilových ministrů uplatňovat vládcovu moc přímo, a tak velké části národů v hunském područí byli ponecháni jejich domácí náčelníci, kteří vykonávali vládu v závislosti na vůli hunského centra. Tato vrstva ovšem nebyla ke svým kočovnickým pánům připoutána pouze silou, králové podrobených kmenů i jejich družiny, podobně jako hunská vojenská aristokracie z existence mocné říše vydatně těžili. Mohutný příliv zlata, luxusních předmětů, otroků i vymožeností antické civilizace ohromně zvýšil životní úroveň předních mužů hunské multietnické říše.

- Ovšem jakmile se tato kořistnická mašinerie vlivem vojenské i diplomatické porážky zastavila, ekonomika založená na kořisti z neustávajících výbojů a parazitické závislosti na tributu a životně důležitých výrobcích římského světa se zhroutila. Attila tedy nyní potřeboval co nejrychleji zvrátit tento nepříznivý stav. Pro chod státu bylo nezbytné zajistit obnovení plateb z impéria a vynutit si přístup na římské trhy.

- Kromě ztrát hospodářských a demografických utřil Attila též vážnou ránu na poli psychologicko-religózním - utrpěla totiž jeho pověst neporazitelného válečníka. Kult královského štěstí, známý u germánských kmenů, ale mající také paralelu u turkotatarských nomádských etnik, vyjadřuje podporu a požehnání transcendentních sil králi, vůdci a reprezentantu svého lidu před bohy. Králův neúspěch tak ukazuje na ztrátu přízně bohů a tedy i pozbytí božské ochrany kmene.

- Atilova neblahá situace po návratu do Karpatské kotliny žádala energický zásah. Ambiciózní tažení na Západ nevyšlo a poměr římského Východu k Hunům nyní snad ani nemohl být horší. Těsně předtím než Hunové vyrazili na pochod do Gallie, se u nich objevil Markianův magister utriusque militiae praesentalis Apollonios, aby se pokusil diplomatickým jednáním s Attilou vyřešit napjatou situaci. Poté, co hunský vládce zjistil důvod Apolloniovy mise, se rozzuřil, odmítl ho přijmout a pod pohrůžkou smrti nařídil konstantinopolskému diplomatovi, aby mu odevzdal dary. Apollonios se nezalekl a podmínil předání darů svým přijetím u Attily. Attila mu nakonec dovolil odejít, aniž se s ním vůbec viděl. Nepřijetí Apollonia bylo otevřenou urážkou vmetenou do tváře císaře Markiana.
- O situaci na východořímské podunajské hranici v období po polovině r. 451 můžeme získat informace v souvislosti se zasedáním IV. ekumenického koncilu v Chalkedonu. Císař Markianos původně svolal koncil do Nikaie na 1. září 451, v této době doufal, že by se koncilních jednání mohl osobně účastnit, ledaže by ho naléhavé záležitosti státu zdržely v poli. Z tohoto je možné soudit, že asi očekával problémy na Dunaji po návratu Hunů.
- A skutečně, zřejmě ihned jakmile dorazil domů z galské výpravy, Attila vyslal menší vojenské síly pustošit balkánské provincie východořímské říše. Boje za císařovy účasti se odehrávaly v provinciích Moesia I a Dacia Ripensis z nichž se žádný biskup koncilu nezúčastnil. V srpnu císař vyzval preláty shromažďující se v Nikai, aby se modlili za vítězství nad nejmenovaným nepřítelem. Markianovo zaměstnání boji s Huny ho nakonec přimělo přeložit místo koncilního zasedání blíže k hlavnímu městu do Chalkedonu. Konkrétní informace o výsledku císařova vojenského úsilí nemáme, zdá se však, že v něm dosáhl úspěchu.
- Když však nastala válečná sezóna 452, Attila opět přes všechno vyhrožování Východořímany nenapadl, s velkou armádou prošel Pannonií, překročil Julské Alpy a počátkem léta 452 vstoupil do Itálie.
- Ztráty Hunů v galském tažení musely být velmi těžké, skutečnost, že Attila vytáhl zřejmě až počátkem léta ukazuje, jak mnoho času potřeboval k shromáždění čerstvých sil.
- Galská kronika, jediný pramen spojující události let 451 a 452, uvádí, že Attila zuřil nad neočekávanou porážkou, kterou utrpěl v Gallii. Rozhodující roli v jeho strategických plánech hrála naléhavá potřeba opět získat trvalý přísun římského zlata a také obnovit svou otrěsenou aureolu vítězného vojevůdce.
- Východořímský císař Markianos v průběhu Attilova tažení do Gallie zachoval neutralitu. Pokud by ovšem Hunové zaútočili na Itálii, bylo nutné očekávat Markianův vojenský zásah. Snad se Attila snažil předejít spojení koordinovaných sil Východu a Západu, možná doufal, že jakmile se objeví se svými hordami v Itálii, bude Aetius žádat mír, možná také mohl očekávat, že západořímský císař Valentinianus Aetia obětuje, aby si zachránil trůn a konečně, protože politickou situaci v Itálii v této době neznáme, měl snad důvod věřit v rychlý kolaps nepřítele.

- Attilovo nečekané zjevení na severu Itálie připravilo podle vedoucího papežské kanceláře Prospera Tirona Aetiovy naprostý šok. Prosper uvádí, že Aetius, který další válku nepředvídal, neučinil předem žádné přípravy a neměl tedy ani obsazeny alpské průsmyky, kde by bylo možné nepřítele snadno zadržet. Uderem Hunů konsternovaný patricij spatřoval naději již jen v útěku. Pomýšlel na to, že by spolu s císařem opustil Itálii. "Připadlo mu to ale tak ostudné a nebezpečné, že vědomí cti překonalo strach," píše Prosper. Aetius tedy zůstal s císařem Valentinianem v Římě. Řada badatelů přijímá Prosperovo líčení beze stopy pochybností. Podle Thompsona očekával, že nyní bude stačit, když se zkroušenými Huny naváže diplomatické vztahy a ti ho opět zahrnou svým přátelstvím. Proto ho Attilův útok r. 452 zastihl zcela nepřipraveného. Hunové, protože průsmyky Julských Alp postrádaly jakoukoli obranu, nenarazili při tažení do Itálie na žádný odpor. Tento výklad nepůsobí věrohodně. Jednak je jen obtížně možné přijmout myšlenku, že zkušený voják a prozíravý politik Aetius se takto naivně upne na jedinou možnou variantu reakce Attily na galský neúspěch, a jednak otázka obraných postavení v Julských Alpách je daleko složitější.

- Relativně otevřené přístupy do Itálie na východní straně alpského oblouku není totiž ani náhodou možné srovnávat se strmými, obtížně přístupnými průsmyky jako je třeba Brennerský nebo Svatogotthardský průsmyk. Opevněnou linii v této oblasti navíc tvořily jen lehké fortifikace, záseky a strážní věže, jejichž posádky by byly snad v nejlepším případě schopny pronikající nepřátelskou armádu zadržet, nikoli však zastavit. Konečně uvádí, že Aetius se nechoval jinak než všichni další vojevůdci před ním i po něm. V průběhu 5. st. byla Itálie z pevniny napadena šestkrát, s jedinou výjimkou Radagaisova vpádu 405 invazoři pokaždé vstoupili na italskou půdu z východu přes průsmyky Julských Alp, a pokaždé aniž by zde narazili na odpor. Ani Stilicho, ani uzurpátor Johannes, ani Odoaker nebránili Itálii v alpských průsmycích. Dokonce i Magnus Maximus, disponující silným vojskem zde nenapadl r. 388 císaře Theodosia I., který překročil opuštěné Alpy. Alpy ležely opět stejně otevřené před Theodosiovou armádou r. 394. Podobně i maďarští nájezdníci v 10. st. při svých kořistnických výpravách bez potíží pronikali do Itálie Julskými Alpami. Zápas o Itálii začínal vždy až v údolí Isonza nebo před hradbami Aquileie.

- Mohutné opevnění Aquileie Attila nemohl obejít, a proto zahájil obléhání. Město hájené zesílenou posádkou se urputně bránilo a teprve poté, co Hunové použili těžkých obléhacích zařízení, byla pevnost vzata útokem. Obyvatelstvo zčásti povražděno, zčásti odvedeno do zajetí a samo město bylo srovnáno se zemí. Jordanes zřejmě přehání, když uvádí, že v jeho době, tedy zhruba v polovině 6. st., bylo už nesnadné být jen určit místo, kde kdysi město stávalo. V této době už byla Aquileia obnovena, ačkoli se ztrátou silných opevnění pozbyla původního vojenského významu. Od Jordana se dozvídáme, že krom Aquileie padly do rukou Hunů další velká města Mediolanum (Milán) a Ticinum (Pavia), Paulus Diaconus mluví o dalších zničených severoitalských městech Concordii, Altinu a Patavii a téměř všech městech Venetie. Poté co zde dokonali dílo zkázy, překročili Hunové Pád a vyplenili provincii Aemilii jižně od řeky. Po zkušenostech z dobývání Aquileie Attila raději nesrovnatelně silnější pevnost Ravennu obešel.
- Otázkou je, proč totiž Attila nekorunoval své tažení pochodem na Řím, kde se zdržoval císař. U Jordana s výslovným poukazem na Priskovo autorství nacházíme pokus o vysvětlení zdánlivě nepochopitelné skutečnosti, že se Attila, s cílem na dosah ruky, zastavil na úpatí Apenin. Attila, podle Jordana, na starodávnou metropoli skutečně táhnout chtěl, jeho lidé ho však od takového záměru odradili, neboť mu připomněli, že Alarich, který před čtyřmi desetiletími Řím dobyl, zanedlouho poté, co se města zmocnil, zemřel. Varovali Attilu, že by i jej mohl stihnout podobný osud.

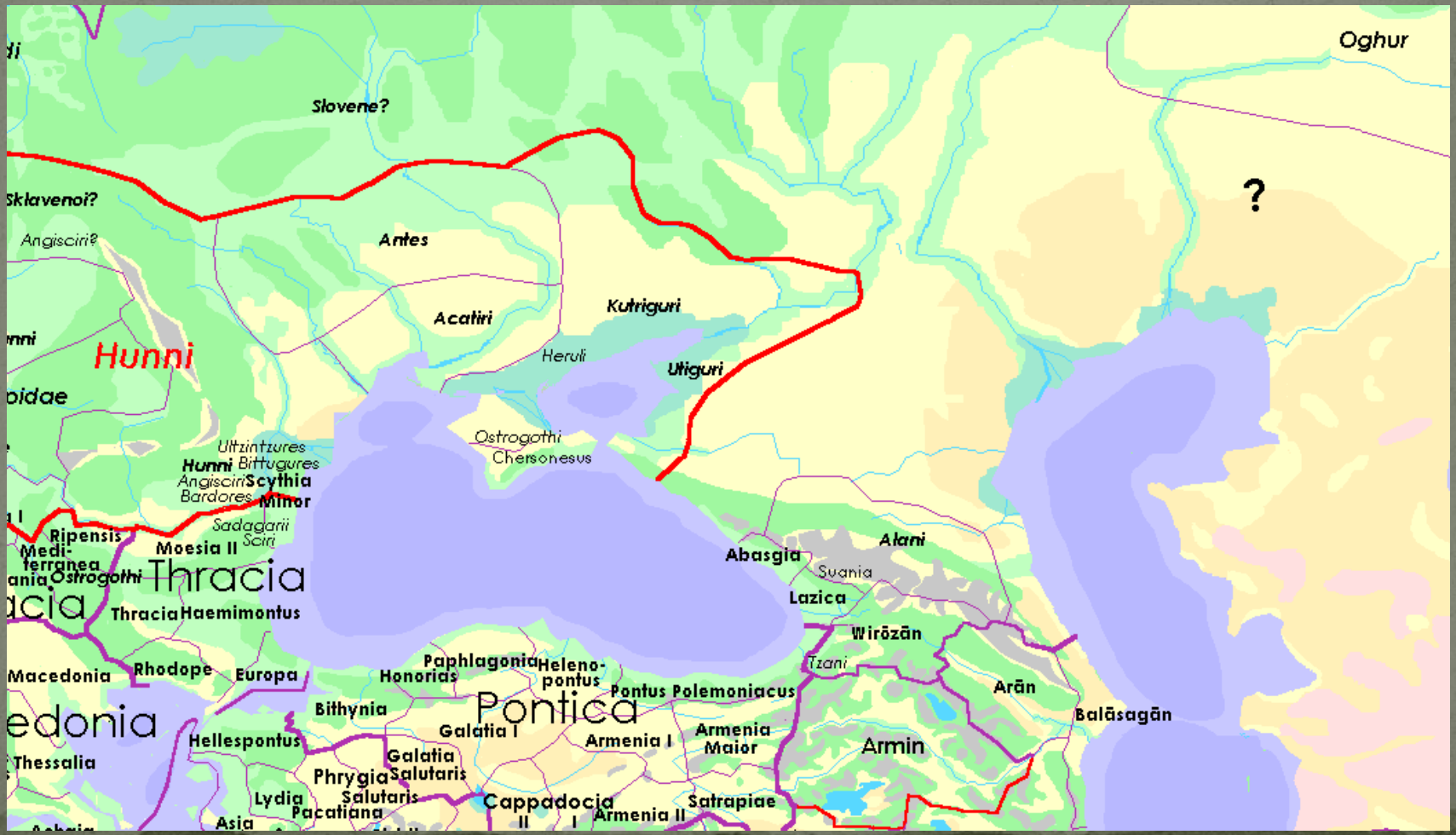
- Skutečné příčiny Attilova nečekaného obratu byly asi jiné. Itálii postihl již předchozího roku hladomor a i tentokrát úroda nebyla vydatnější. Vpád Hunů pochopitelně katastrofální situaci jen umocnil. Početná Attilova armáda byla sama záhy vystavena hladu a šířícím se epidemickým chorobám.
- K vysvětlení Attilova stažení z Itálie je pro nás stěžejní zpráva v díle *Chronica minora*: " Auxiliares byli vysláni císařem Markianem a pod velením Aetia pobili Huny. Podobné byli zdołáni (Hunové) ve svých sídlech částečně pohromou z nebes, částečně Markianovou armádou." Attila byl paralyzován v Pádské nížině zásobovacími potížemi a šířícím se morem a současně napaden hluboko v týlu svého panonského zázemí východořímskými jednotkami.
- Aetia tedy není nutné obviňovat z katastrofálního selhání při obraně Itálie. Byl to právě on, který s východořímskými auxiliii bojoval proti Hunům. Na základě sbližování mezi oběma polovinami říše, ke kterému došlo po nástupu císaře Markiana a koordinace jejich obranné politiky, byl zřejmě ještě před vlastním hunským vpádem do Itálie vypracován plán na přepravu Markianových auxiliárních jednotek z východořímských přístavů do Itálie. Náročnost takové operace, vyžadující dlouhodobé přípravy, zdá se potvrzuje, že Římané byli o Attilových cílech předem informováni a potvrzuje navíc existenci plánu branné koordinace.
- Paulus Diaconus uvádí, že ačkoli Hunové Mediolanum a Ticinum dobyli, ani jedno z těchto měst nebylo vypleněno a obyvatelstvo nedošlo úhony. Dobová homilie ho však usvědčuje z omylu. Bylo zničeno mnoho domů a chrámů, samotná bazilika svatého Ambrože byla zbořena a mnoho laiků i kleriků zahynulo. Skutečností zůstává, že se velké části obyvatelstva podařilo přežít a to patrně proto, že je Hunové obtěžkaní kořistí, která výrazně snížil a jejich vysokou mobilitu, nebyli schopni na útěku dohnat. Ztráta mimořádné pohyblivosti a schopnosti rychlého přesunu, která byla pro hunská jízdní vojska tak typická, vážně oslabila účinnost hunského válečného stroje.
- V této souvislosti se nabízí snad až příliš odvážná hypotéza, že totiž vyklizení severní Itálie a poskytnutí příležitosti nepříteli přesytit se kořistí bylo součástí Aetiova plánu. Aetius by tak získal potřebný čas k soustředění vojenských jednotek k účinné obraně apeninských přístupů k Římu.

- Hunové byli pány Pádské nížiny, kde ale řádl hlad a jeho průvodce mor. Attila se v severní Itálii dostával do stále zoufalejšího postavení. Císař Markianos totiž s východořímskou armádou překročil Dunaj a napadl Huny v jejich sídlech. Epidemické choroby si začaly v Attilově vojsku vybírat první oběti a za této situace bylo nemyslitelné zahájit tažení na Řím. Západní Římané rozhodli požádat Attilu o mír a do čela poselstva byl postaven sám papež Lev I., bývalý prefekt Trygetius a konzul na rok 450 Gennadius Avienus.
- Západořímané se očividně rozhodli vyřešit patovou situaci, poté co hunské hordy uvázly v pasti vyhladovělé Pádské nížiny, smírnou nabídkou. Míru jim bylo ostatně nezbytně třeba už vzhledem k hrozné zátěži, kterou jakýkoli delší válečný konflikt znamenal pro státní pokladnu. Devastování severoitalských provincií bylo jistě také dalším naléhavým argumentem pro rychlé dosažení odchodu Attilovy armády. Attila nebyl v situaci, kdy by si mohl diktovat podmínky a mírová smlouva tedy byla zřejmě bez potíží uzavřena. Hunská vojska poté opustila italskou půdu a urychleně ustoupila za Dunaj.
- Dosud vždy vítězný Attila překvapivě v obou případech neuspěl. Galské tažení skončilo na Katalaunských polích vojenskou porážkou (byť vůbec ne drtivou – jádro hunských sil zůstalo podle všeho nedotčeno) a velký vpád do Itálie následujícího roku přes faktické vítězství v poli skončil nespornou strategickou prohrou, ve svých důsledcích zřejmě mnohem vážnější než neúspěch v Galii. V době, kdy se jádro Attilových sil nacházelo v Pádské nížině, podnikl císař Markianos úspěšný přepad hunských sídel v Karpatské kotlině. Autorita a prestiž hunského vládce byla vážně oslabena. Hunský kmenový svaz, jehož kořistnická mašinerie nemohla přestát dlouhodobější přerušení přílivu zlata a výrobků z vyspělého Středomoří, se počal otřásat v samých základech. Attila naléhavě potřeboval zvrátit neblahý vývoj novou vítěznou válkou, kterou by obnovil svou pošramocenou aureolu neporazitelného vůdce a donutil antický svět opět odvádět pravidelný tribut. Plánované tažení proti skutečnému strůjci italského debaklu císaři Markianovi, však již neuskutečnil. Na počátku 453 Attila náhle zemřel na chrlení krve během svatební noci po boku své nové ženy Ildico. Poté nastal rychlý konec - synové velkého vládce rozpoutali vzápětí po otcově smrti bratrovražedný zápas o dominantní postavení nad kmenovým svazem, kterého využili významní mužové hunské federace, vládcové podmaněných germánských kmenů, aby setřásli nyní již velmi tíživé jho upadající hunské moci.

- Pokud budeme věřit Jordanovu podání událostí spojených s pádem hunské říše, byli Hunové potřeni v krvavé bitvě na řece Nedao někde v Pannonii koalici vzbouřených germánských kmenů vedenou králem Gepidů Ardarichem. Nesporné je, že během zápasu o Attilovo dědictví skutečně došlo roku 454/455 k rozhodující bitvě, ve které padl nejstarší Attilův syn Ellak a která znamenala definitivní konec hunské hegemonie ve středním a dolním Podunají. Roztříštěné hunské skupiny byly postupně vytlačeny z Velké uherské nížiny, jejíž východní část v povodí Tisy obsadili vítězni Gepidové. Hunové vedení Attilovými syny Dengizichem a Érnachem (Irnikh) však přinejmenším ještě do konce 6. let 5. st. pobývali při dolním Dunaji a marně se pokoušeli vydobýt si nazpět ztracené postavení. Dvojitý pokus o napadení panonských Gótů, „uprchlých otroků“ jak je Hunové nazývali, skončil v obou případech porážkou.

- R. 467 Dengizich a Érnach vyslali poselstvo ke dvoru císaře Leona I. do Konstantinopole, aby se domáhalo uzavření mírové smlouvy a znovuotevření pohraničních tržních měst vzájemné směně. Východořímská vláda, která dobře chápala parazitickou povahu společnosti hunských válečníků dávno odvyklých pasteveckému životu ve stepi, požadavek striktně odmítla. Nato se Dengizich rozhodl v zoufalé snaze o zvrát neudržitelné situace zaútočit. Jeho bratr se však k němu nepřipojil s tím, že je příliš zaměstnán boji na svých vlastních panstvích. Érnachovi Hunové poté zmizeli ze světla historie. Zdá se nicméně, že právě oni se posléze významným způsobem podíleli na etnogenezi protobulharských kmenů v severním Černomoří.
- Vojenský velitel Thrákie, magister militum Anagastes, znepokojený zprávami o masách Hunů shromažďujících se při dunajské hranici, se prostřednictvím poslů otázal Dengizicha na jeho záměry. Hunský vůdce Anagasta zcela ignoroval a vyslal vlastní poselstvo přímo do Konstantinopole s ultimativním požadavkem, aby císař jeho lidem poskytl půdu a finanční dávky, jinak vypukne válka. Leo očividně váhal; usídlením Hunů na říšském území by získal zdroj hodnotných vojenských sil, ovšem za cenu nemalého rizika. Jednání nakonec z nám neznámého důvodu skončilo neúspěšně.

- Dengizich roku 468 vpadl na území Thrákie. Magister militum per Thraciam Anagastes se náporu postavil a v následné bitvě byl Dengizich poražen a zabit. Jeho smrt symbolicky uzavřela téměř stoleté období dějin Hunů - prvního nomádského lidu, který osudově poznamenal tvář pozdně antického světa a dějiny evropského kontinentu vůbec.
- R. 469 vzrušila obyvatelstvo Konstantinopole nebývalá podívaná. MM Anagastes poslal císaři Leonovi na důkaz svého vítězství hlavu Attilova syna Dengizicha. Hlava hunského vůdce byla za velkého srocení lidu nesena hlavní třídou Mesé a u brány Xylokerkos byla naražená na kůl veřejně vystavena a jak uvádí důležitý pramen ze 7. st. Chronicon Paschale, „celé město si ji přicházelo prohlížet po množství dní“. Hrůzné divadlo mělo lidu zřetelně demonstrovat konečné vítězství východořímského státu nad obávaným nepřítelem. Bylo výmluvným symbolem triumfu vlády zákona a civilizovaného řádu nad barbarským chaosem hrozícím rozvrátit stát. Nepřímo ovšem ale také tato událost dosvědčuje sílu traumatizující zkušenosti Římanů s Huny.
- Tvrdá zkušenost s Attilovou říší Hunů na Dunaji působila nadále jako hrozivé memento možného nebezpečí dřímajícího ve stepi. Poskytla Východořímanům pádný důvod pro ostražitou pozornost vůči situaci ve severním Černomoří a přilehlých oblastech. Nucené soužití s Huny ale také napomohlo vytvořit určitý model pro další kontakty s nomády – schéma vojenského a diplomatického postupu vůči jejich kmenům či skupinám ohrožujícím říši, i lepší pochopení ekonomických a sociálních principů, na nichž společnost nomádských pastevců stála.

Notitia Dignitatum - zásadní pramen pro poznání pozdně římské vojenské a civilní správy zachycující strukturu několika tisíc vojenských a civilních úřadů od císařského dvora po nejnižší provinciální pozice, pro východořímskou říši je datována do období po r. 390, pro západořímskou říši do 20. let 5. st.. ND se dochovala v několika kopiích z 15. a 16. st., které všechny vychází z kodexu Codex Spirensis uchovávaného v kapitule katedrály ve Špýru do 2. pol. 17. st. Nejdůležitější existující kopie s bohatými iluminacemi byla zhotovena pro padovského biskupa a humanistu Pietra Donata r. 1436 (Bodleian Library v Oxfordu).

*Sub dispositione unius spectabilis Comitis Britanniarum. Summae Britanni
 Officium autem huiusmodi unius spectabilis Comes hoc modo
 Principem ex officio magis militum presentium alternis annis
 Comitatensium ut supra. quos ex utroque officio supra. Subadunum. Singulare
 numerum duo sunt. Adunorum. Exceptores. Quatuor
 officiales.*

- „A Peršané povstanou v jeho časech a vyvrátí mečem města Východu spolu s množstvím vojáků římské říše“.
- Věštba proroka z Heliopole (moderní Baalbek v) vyřčená někdy na počátku 6. st. dokládá eschatologické myšlení rozšířené na římském východě kolem r. 500.
- Zdánlivě vše bylo v pořádku, vysoce urbanizované blahobytné provincie Malé Asie, Syrie, Mezopotamie, Palestiny a Egypta zažívaly již více než století bezprecedentního hospodářského a populačního růstu v mírové době (archeologické výzkumy jasně potvrzují do 20. st. nepřekonanou hustotu osídlení, masovou výrobu vysoce kvalitní keramiky a rozmach dalších výrobních odvětví, zemědělství, a tedy i populace, se rozšířily i do oblastí jen obtížně vhodných pro obdělávání půdy – např. na vápencovou náhorní plošinu Tur Abdin, která byla v této době poseta množstvím vesnic a klášterů, ozvuky válečného běsnění a rozvratu na Balkáně sem doléhaly pouze vzdáleně a občasné nebezpečí plynoucí z loupeživých nájezdů arabských kočovníků ze syrské pouště či rozvratné aktivity nezkrotných obyvatel říše Isaurů se říšské armádě dařilo bez větších problémů likvidovat.
- Sousedství s perskou říší bylo v tomto období klidné: v 5. st. pouze dvakrát byl mír na perské hranici narušen (421-422 a 440) a oba konflikty záhy skončily bez větších škod a katastrof.
- Přesto se však počaly množit ponuré názory na blížící se konec světa: především počátek 6. st. znamenal, že svět dosáhl 6000 let od svého stvoření, Bůh vytvořil svět v 6 dnech a dle žalmisty (žalm 90.4) tisíc let bylo jako den v pohledu Božím. Protože ke Kristovu vtělení mělo dojít v polovině 6. dne existence světa, rok 500 tedy musel znamenat naplnění 6. dne života světa, okamžik, kdy měla apokalyptické plameny sežehnout starý svět a Kristus se měl ujmout přímé vlády nad světem.
- Všude byla pozorována znamení – invaze kobylek, epidemie či zemětřesení.
- Jozue Stylita klíčový autor pro následující události první perské války pozoroval na nebi v listopadu 499 a poté v lednu 500 zlověstná znamení, v druhém bylo na obloze rozpoznáno znamení kopí, Jozue Stylita uvádí: „někteří říkali, že šlo o metlu zkázy, jiní, že viděli kopí války“.

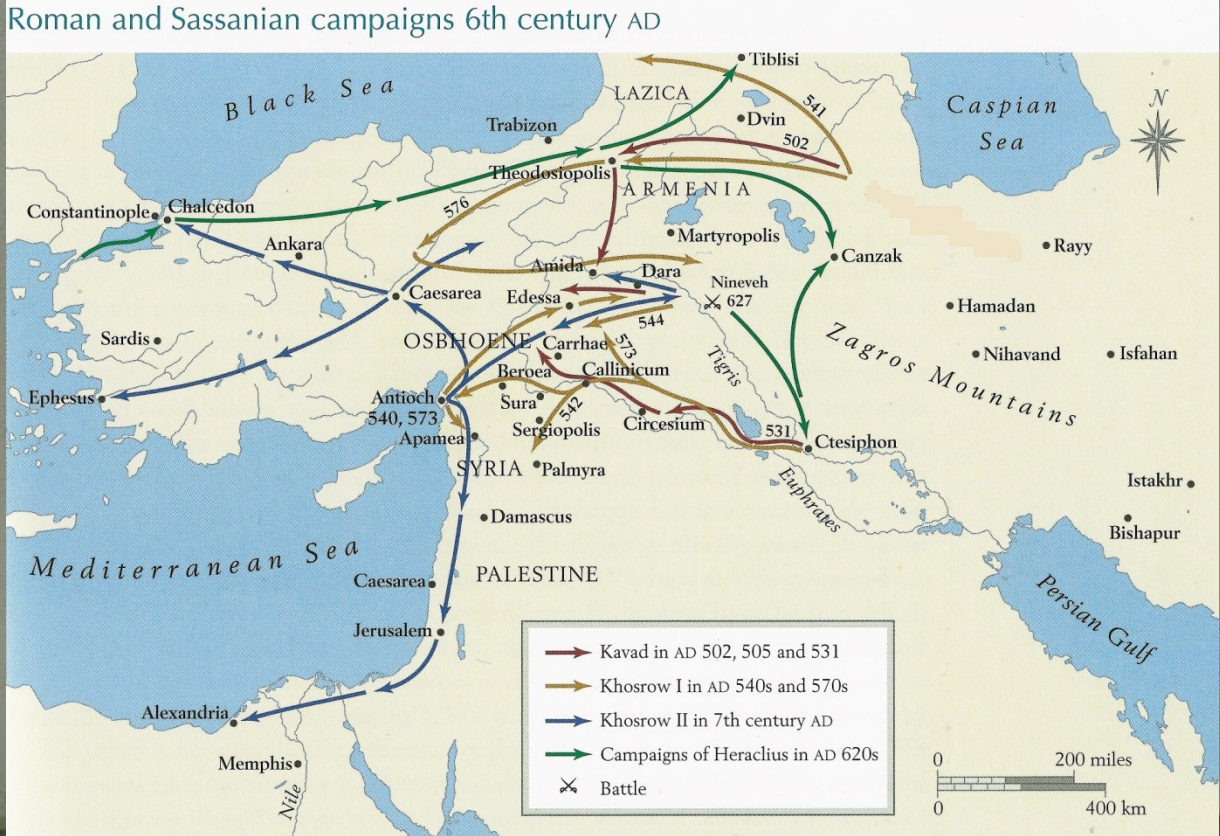
- Oproti východořímské říši se sasánovský stát v poslední čtvrtině 5. st. ocitl v nejhorší situaci svých dějin, otřásán úderem jaké dosud neměly obdoby – 484 padl král Péróz spolu s většinou svých synů v katastrofální bitvě s Hefthality a všeprostupující rozvrat perské říše přiměl i některé představitele zoroasrijského náboženství k úvahám o blížícím se konci světa.
- Kavád I., který uvedené kopí války pozvedl podobnými úvahami patrně veden nebyl, potřeboval především sjednotit oslabený a rozháraný stát, který zdědil po svých předchůdcích a úspěšným tažením k sobě připoutat nobilitu a především získat kořist jako odměnu pro své mocné a nebezpečné středoasijské spojence Hefthality, díky jejichž pomoci si vydobyl trůn v Ktésifónu.
- Ještě před vypuknutím války žádal Kavád po Konstantinopoli „přátelskou výpůjčku“, aby zabránil tomu, aby se nespokojení Hefthalité neobrátili proti němu. Poradci císaře Anastasia však císaře přesvědčili, že by bylo jen stěží v římském zájmu pomáhat perskému králi upevňovat přátelství s hefthalitskou říší a Kavád byl odmítnut.
- Kavád pro svůj nový a dosud nestabilní režim nutně potřeboval vydatný přísun financí a rozhodl se proto pro krok, kterým by zabil všechny mouchy jednou ranou. Bleskové tažení proti bohatým městům římského Východu, která již století nepoznala nepřátelský útok, slibovalo bohatou kořist, válka s odvěkým nepřítelem by navíc sjednotila perské velmože a vůbec mazdakovským hnutím rozpolcenou perskou společnost a nasytila by po kořisti věčně hladové spojence ze stepí.
- Nic víc Kavád nezamýšlel. Takto banálně započala válka, která roztočila spirálu opakovaných vzájemných odvet, stupňujícího se násilí a vzájemné nedůvěry mezi oběma světovými velmocemi.
- Ohledně viníka konfliktu je ovšem klíčová otázka případných římských finančních příspěvků Sasánovcům na udržování posádek a fortifikací v kavkazských průsmycích v 5. st. (Darial a Derbent), resp. římsko-perské smlouvy, v níž by tato klauzule figurovala, toto téma je do současnosti předmětem mnoha spekulací a stále postrádá jasné rozřešení.
- Jozue Stylita naznačuje, že nějaká smlouva existovala, a že byla uzavřena nejpozději za panování krále Péróze (459 – 484). Navíc na dosud existující hradební linii uzavírající Derbentský průsmyk u Kaspického moře je dochován nápis potvrzující pomoc císaře Markiana na vybudování opevnění.

- východořímská říše kolem r. 477

- Prokopios vylíčil 1. válku z let 502 – 505 na základě staršího narativního díla Eusthatia (zejm. obléhání Amidy 502 – 503)
- Důležitými očitými svědky na perské straně a Prokopiovými informátory také mohli být Kavád mladší, vnuk krále Kaváda, který uprchl do Konstantinopole r. 541 a Gourgenes, iberský král, který rovněž našel azyl na císařském dvoře za vlády Justina I., oba poté sloužili v byzantské armádě během gótských válek v Itálii, kde se měl Prokopios možnost s nimi osobně seznámit.
- Zdá se, že Prokopios také využíval diplomatický materiál a dokumenty z dvorského archivu v Konstantinopoli a dokumentace uložené na velitelství magistra militum per Orientem v Antiochii (šlo především o zprávy velitelů z tažení a hlášení místních správních hodnostářů + o diplomatickou korespondenci; podle řady nepřímých důkazů vyskytujících se u jiných autorů, např. Menandera Protektora, tyto archivy skutečně existovaly).
- Dílo, jehož autorství bývá standardně připisováno syrskému světcu Jozuemu Stylitovi, a které podrobně popisuje události 1. persko-byzantské války na počátku 6. st a období, které jí bezprostředně předcházelo (490 – 506), je však podle všeho historiografickým textem nepochybně klasicky vzdělaného literáta (uvažuje se o Candidovi z Isaurie), později opsaným neznámým syrským mnichem téhož jména, jako bylo jméno světce. Autor, žijící v Edesse, je výborně informovaný o politických i vojenských okolnostech konfliktu, sám uvádí, že čerpá z toho, co zjistil od vyslanců obou vládců a řadu popisovaných událostí navíc zřejmě osobně zažil, píše velice živě a poutavě se smyslem pro detail.
- Pseudo-Zachariáš z Mitilene, byl mitilénský biskup a autor rozsáhlého díla věnovaného církevním dějinám, osobně sepsal asi pouze knihy III – VI pokrývající období 451 – 491, část věnující se období 491 – 569 sepsal jeho anonymní pokračovatel, který dílo navíc doplnil použitím jiných historiografických prací. Tento spis posléze hojně použil a včlenil do svého díla církevní historik Evagrios.

- Kavád s početnou armádou vpadl na území impéria 22.8.502, brzy dosáhl metropole Armenie Interior Theodosiopole (dnešní Erzerum), klíčové byzantské pevnosti v prostoru arménské Vysočiny, vzhledem k tomu, že krátce před tažením potlačil vzpuru v Persarmenii a Iberie byla stále zachváčena povstáním, je volba prvního cíle v sousedící byzantské Armenii logický. Dlouho neopravovaná opevnění města byla ve špatném stavu a místní správce comes Armeniae Constantinus podle všeho nedisponoval žádnou kvalitnější vojenskou jednotkou. Vzdání města bylo tedy pouze otázkou krátkého času a došlo k němu natolik rychle, že vzbudilo podezření z Constantinovy zraady, umocněné ještě tím, že jej Kavád potvrdil ve funkci voj. velitele města (zrada podobného druhu nebyla ničím výjimečným – viz vysoký důstojník v Martyropoli, taktéž Armén Sittas, který r. 589 přeběhl na perskou stranu, kde získal velitelský post). Město asi nebylo vypleněno, bylo opatřeno perskou posádkou a Kavád s vojskem zamířil přes hornaté kraje arménských satrapií průsmyky Saphcae a Illyrisis na jih, k bohatým městům římské Mezopotamie a Syrie.
- Po cestě vyplenil úrodnou provincii Sophanene, tamní centrum, město Martyropolis v čele se satrapou Theodorem nabídli králi sumu ve výši dvouletého daňového odvodu a Kavád město ušetřil. Potvrdil Theodora ve funkci a území provincie přičlenil ke své říši.

- Ve vzdálenosti denního pochodu od Martyropole ležela metropole římské Mezopotamie Amida. Velké město obklopené rozsáhlým zemědělským zázemím a mohutnými kláštery s obyvatelstvem čítajícím desítky tisíc lidí leželo na Tigridu, který jižně od města překlenoval most. Zprávy o perské invazi již dosáhly města, takže veškeré obyvatelstvo, dobytek a úroda se již nacházely za hradbami, když sasánovská armáda dorazila 5. 10. na dohled. To, že se Kavád rozhodl v poslední čtvrtině roku, na závěr standardního období vhodného pro vojenské operace, postoupit obléhání pevného města svědčí o jeho stále neukojené potřebě masivní kořisti.
- Obléhání trvalo 3 měsíce a zanechalo v současnicích hluboký dojem, jeden očitý svědek, mnich nedalekého kláštera již nikdy nechtěl Amidu navštívit. Kavád odmítl nabídku vyslance Rufina na velké finanční výpalné, neboť se po předchozích snadných úspěších sebevědomě domníval, že město dobude ještě před blížící se zimou. Fortifikace města nebyly v dobrém stavu a ve městě v této době nebyla stálá vojenská posádka. Město však kladlo zuřivý odpor, Amidané proti perským obléhacím pracím a strojům vynalézavě konstruovali vlastní, v průběhu obléhání zpevňovali fortifikace a úspěšně mařili jakýkoli pokus o ztečení hradeb.
- Kavád se nakonec rozhodl vybudovat obrovskou rampu až téměř k vrcholku hradebních zdí s věžemi, které by palbou z převýšení paralyzovaly odpor obránců a umožnili útok na hradby přes hranu valu. Obránci však tajně obrovskou zemní stavbu podkopali a v momentě, kdy se na valu soustředily vybrané sasánovské oddíly ke konečnému útoku na město, byla výdřeva tunelů zapálena. Perská zteč se setkala s tvrdou obranou a v průběhu zápasu se zborily hořící klenby tunelů a spolu s nimi se zhroutil i val, který pohřbil množství perských vojáků.
- Stavba valu si vyžádala dlouhou dobu (asi měsíc) a na válku v zimě nepřipravená perská armáda již začala v listopadu strádat zimou. Kavád rozeslal mobilní část vojska plenit území do velké vzdálenosti, skupina Hefthalitů například narazila na místního svatého muže Jákoba.
- Jiný jízdní oddíl složený z Peršanů, Hefthalitů a Arabů vyslaný na jih kolem Tur Abdin byl v oblasti východně od města Constantie napaden vojskem duces Armenie a Mezopotamie Eugeniem a Olybriem, sasánovské síly byly poraženy, ovšem nedostatek disciplíny vítězných vojáků, kteří nepřestali obírat perské mrtvolky, přestože je velitelé svolali k sešikování, neboť dorazily zprávy o dalších blížících se perských oddílech, způsobil, že velitel tohoto dalšího perského vojska včas spatřil hrozící nebezpečí – následky byly katastrofální, římská jízda jakmile zjistila, že stojí proti výrazně početnějším silám uprchla a pěchotě nezbylo než čelit v kopcovitém terénu útoku perské těžké jízdy v sevřené formaci testudo, přes tvrdou obranu byla jednotka nakonec rozbita a množství vojáků padlo nebo bylo zajato.
- Nezlomný dux Eugenius byl nicméně přesto schopen podniknout efektivní protiútok, s nově shromážděnými silami prošel severozápadně od své základny Melitene, kde doplnil vojsko a po dalším pochodu na sever dosáhl Theodosiopole, kterou náhle napadl a dobyl nazpět.

- Kavád přes krach svého plánu po pádu valu, pokračoval v obléhání Amidy, když ovšem nové zemní práce proti hradbám byly obráceny vniveč těžkými kamennými střelami vrhanými obrovským skorpionem postaveným Amidány, pohár trpělivosti přetekl. Kavád nařídil ústup, aby ovšem byla jeho čest formálně nedotčena, požádal Amidány o zaplacení tributu za své stažení. Správce města Cyrus s městskou radou ovšem osudově Kávádovu žádost odmítl.
- Tato urážka a, jak uvádí Zachariáš z Melitene, zjevení Krista ve snu, který králi potvrdil, že město padne do jeho rukou, a ještě spíše čerstvé zprávy vyzvědačů, Káváda přesvědčily, aby změnil rozhodnutí. Jeden z perských velitelů střežící úsek obléhané Amidy na západní straně si všiml skryté branky v jedné z hradebních věží, odkud byly pravidelně podnikány výpady proti obléhatelům.
- V noci na 10.1.503 elitní oddíl Peršanů pronikl vstupem do věže, zlikvidoval posádku a věž obsadil, nato nařídil Kavád frontální útok na hradby. Přes obrovské ztráty jednotlivých útočných vln se nakonec Peršanům i díky králově osobní přítomnosti v boji podařilo ovládnout úsek hradeb a otevřít jednu bránu pro zbytek armády.
- Nastal strašlivý masakr obyvatelstva, zdivočelá sasánovská armáda plenila město 3 dny (syрский pramen odhaduje počet obětí na 80 000). Po skončení běsnění byli mrtví vyneseni před severní bránu a perský král vjel na slonu do města, shromážděná kořist byla obrovská a spolu s většinou přeživších byla transportována do Persie.
- Do města byla vložena perská posádka čítající 3000 mužů a byl jmenován sasánovský správce jménem Glon. Kavád poté pro přezimování armádu rozdělil na několik skupin, které měly střežit přístupy k Amidě a sám se odebral strávit zimu do Nisibis.

- Perská invaze způsobila v Konstantinopoli poplach, císař urychleně ještě v průběhu zimy vyslal vojenské jednotky, aby posílily obranu měst východně od Eufratu.
- V dubnu 503 dorazil do Konstantinopole Kavádův posel požadující peníze, Anastasios se rozhodl pro tvrdou odvetu – dobytí Theodosiopole a Amidy a zaplacení poplatku za ukončení nepřátelství by se de facto rovnalo porážce, což by jednak otřásl císařovou pozicí doma a současně by znamenalo v persko-byzantských vztazích nebezpečný precedent.
- Anastasios shromáždil početné síly pod vedením nejpřednějších generálů, obou magistri militum praesentalis Hypatia a Patricia, magistra militum per Orientem Areobinda a obávaného vojevůdce lazického původu Pharesmana. . Plán tažení selhal právě na skutečnosti, že jednotliví velitelé, kteří se odmítali podřídit autoritě jednoho z nich jako velícího generála, nebyli schopni pro řevnivost patřičně koordinovat postup armád.
- Praesentales měli postupem na severovýchod znovu dobýt Amidu, zatímco Areobindus s arabským knížetem al-Aswadem měli provést ofenzivní akci a vpadnout na perské území.
- Areobindus s 12 000 muži po překročení hranic záhy narazil na 20 000 perskou armádu, která přezimovala v masivu Džebel Sindžar, dokázal ji v řadě menších střetů rozbít a přitáhnout k Nisibis, kterou však nabylo v jeho silách dobýt. V červenci dorazily sasánovské posily a Areobindovi nezbylo než ustoupit. Mezitím Hypatius a Patricius obléhali perskou posádku v Amidě. Úkol dobýt města vojevůdce neuspokojoval a tak Patricius vyrazil s částí armády podél Tigridu plnit perskou provincii Arzanene. Mezitím ovšem, když už byly téměř zkonstruovány 3 obléhací věže pobité kovem, který je měl chránit před zapálením, dorazil Areobindův posel žádající pomoc pro před perskou přesilou ustupující Areobindovu armádu. Hypatius však nebyl ochoten opustit zdárně se rozvíjející obléhání, a když pak posléze rozsah hrozící katastrofy pochopil a vytáhl Areobindovi vztříc, bylo již pozdě. Areobindus byl Peršany dostižen a úprk jeho vojska se nezměnil v úplný masakr pouze proto, že sasánovské armády byly stejně tak chtivé kořisti, obrat mrtvé a vyplenit nepřátelský tábor. Rozzuřený Areobindus obvinil své kolegy, kteří se vrátili zpět do obléhacího tábora před Amidu ze zrady a rezignaci mu rozmluvil pouze prefectus praetorio Apion.
- Peršané z Amidy využili nepřítomnosti římského vrchního velitele a části armády a podnikli výpad s cílem získat zásoby. Pharesmanes však díky informacím jistého Amidana vlákal peský oddíl do léčky a bitva skončila naprostou porážkou Peršanů – zajat byl i velitel Glon. Byzantincům a jejich arabským spojencům se v této době také podařilo rozdrtit nájezd lakhmidských Arabů do Osrhoene a následně proniknout až k lathmidské metropoli Hiře a zajmout velkou karavanu putující k lakhmidskému vládci al-Numanovi.

- V srpnu zahájil opět ofenzívu samotný Kavád, s mohutnou armádou vytáhl z Nisibis na západ a římsí velitelé mu hodlali zatarasit cestu.
- Praesentales postoupili od Amidy na jih k místu srazu s Areobindem, což bylo městečko Apadna, kde vybudovali tábor. Mezitím ovšem Areobindus, který na místo setkání dorazil dříve, byl opět sám nečekaně napaden vlastním jádrem Kavádových sil: opět následoval rychlý ústup jeho vojska, zatímco Hypatius a Patricius nic netušili. Jejich vojákům se podařilo zničit předsunutou jednotku Hefthalitů, a tak oba vojevůdci uklidnění vývojem situace dali povel k odpočinku a obědu u říčky Arzamon. Průzkumníci Kaváda, který se se s vojskem nacházel níže po proudu toku, si však všimli stop a hluku koupajícího se římského vojska, a král dal povel k postupu podél říčky. Záhy narazili na bezstarostné a nepřipravené Římany a výsledkem byla těžká porážka obou Praesentales, kteří uprchli mezi prvními. V bitvě byl zabit také lakhmidský vládce al-Numan.
- Kavád se rozhodl využít nečekaného triumfu a rychle postupoval západním směrem k metropoli Osrhoene velkému městu Edesse. Po cestě však ležela Constantia, sídlo duxe Mezopotamie Olympia. Pokus o vydání města Peršanům ze strany místní židovské komunity, jejíž členové podkopali městské hradby tunelem ústícím v synagoze, byl odhalen a následoval masakr židovské populace zastavený až na zásah vysokého hodnostáře comita Leontia. Jakmile selhala tato možnost získat město bez složitého obléhání, perský král rozhodl Constantii obejít a napadnout mnohem lákavější cíl – bohatou Edessu proslulou svými svatyněmi a kláštery.
- Situace Edessy však byla velmi odlišná od Amidy v závěru předcházejícího roku. Obyvatelstvo mohlo počítat s relativně početnou posádkou profesionální armády v čele s Areobindem, skutečnost, že město je cílem tažení sasánovské armády byla již dlouho známá, takže byly shromážděny dostatečné zásoby pro dlouhé obléhání, za městské hradby se shromáždila populace z širého kraje a zástavba v bezprostředním okolí města byla na Areobindův rozkaz srovnána se zemí.
- 17. září bylo město obklíčeno Kavádovou armádou, král se neodhodlal k přímému útoku na hradby, blížil se již konec válečné sezóny a jeho vojsko se nacházelo hluboko v nepřátelském území – případná porážka by mohla znamenat katastrofu. V několika srážkách před městem způsobili římsí vojáci obléhatelům krvavé ztráty a král se po zvážení těchto okolností rozhodl k ústupu.

- V reakci na nevalné působení svých vojevůdců vyslal Anastasios na východ magistra officiorum Celer s dalšími posilami shromážděnými z thráckých posádek. Celer dorazil na bojiště na podzim 503, vzhledem k tomu, že již bylo příliš pozdě na zahájení tažení, věnoval se přeskupení a povzbuzení morálky armády, rázně postavil do latě navzájem se obviňující magistri militum a Hypatius, ač nejstarší císařův synovec, byl odvolán (Celer očividně obdržel od Anastasia plnou moc).

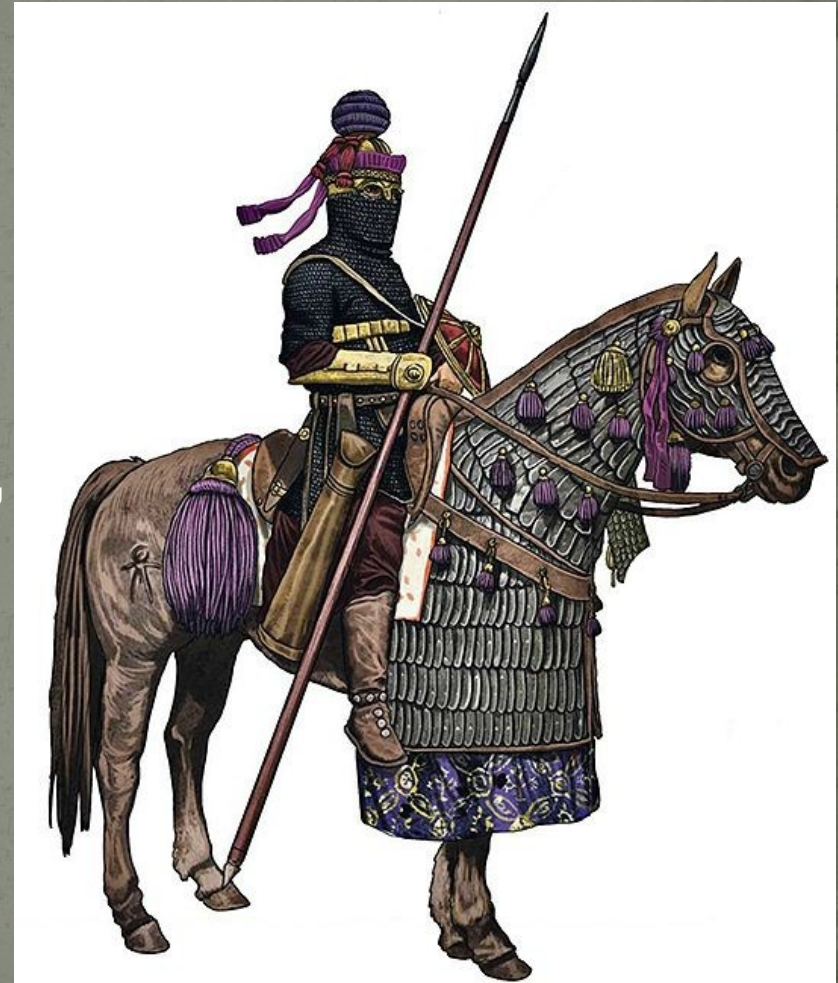
- Armáda pod Celerovým velením opět nabyla válečného ducha, Patricius, velitel vojska přezimujícího v Melitene, se doslechl, že Peršané opět otevřeli trh v Amidě s cílem obnovit komerční ruch ve městě a zajistit si přísun daňových a celních poplatků. Nečekaně zaútočil, pobil kupce na které narazil, zabavil zboží a přerušil zásobovací perské trasy do města.

- Kavád nato vyslal z Nisibis marzbana s vojskem, před kterým Patricius obezřetně v pořádku ustupoval nikoli k Melitene na severozápad, ale na východ podél Tigridu, kde u soutoku řeky Nymphios (Batman) překvapené perské pronásledovatele napadl a rozdrtil. Poté se vrátil k Amidě, kterou oblehl. V dubnu se hlavní byzantská armáda v čele s Celerem a Areobindem shromáždila jižně od Constantie u města Resaina.

- Kavád v této době nebyl přítomen u své armády v Nisibis, neboť velká invaze Sabirů (zorganizovaná konstantinopolskou diplomacií) vyžadovala jeho osobní přítomnost na Kavkaze.

- Celer vyslal další posily Patriciovi obléhajícímu Amidu a početné jízdní síly pustošit perské území – např. Timostratos v čele 6000 jezdců ukořistil stáda patřící posádce Nisibis. Obléhání Amidy stálo Byzantince těžké ztráty, ale Celer neústupně trval na pokračování, se svou armádou blokoval cestu perským posilám ke městu a dále organizoval cíleně ničivé expedice na sasánovská území.

- Kavád, pro nějž byl obohacení královské pokladnice hlavním motivem pro válku, nyní, blokován na severních hranicích své říše, sledoval jak Celer systematicky obrací západní provincie sasánovské říše v prach.

- Kavád vyslal vrchního vojenského velitele spahbada, v čele 20 000 armády (očividně proto, aby udělal dojem jak početnými silami Sasánovci stále disponují) sjednat podmínky míru. Byli vráceni všichni byzantští rukojmí a zajatci z prohraných bitev, za což spahbad požadoval propuštění vyhladovělé posádky Amidy.
- Celer zprvu odmítl, ale vzhledem ke skutečnosti, že jeho vlastní armáda počala strádat nastupující zimou a hladem, a navíc spahbad stál v čele početného vojska, byly posléze dohodnuto příměří.
- Amida byla Peršany vydána a její posádce bylo umožněno odejít na perské území. Arabští spojenci obou velmocí však mírovou dohodu nerespektovali a pokračovali v nájezdech na nepřátelská území – k jejich překvapení byli jejich vůdčové svými mocnými patrony zatčeni a popraveni.
- Anastasios zahájil okamžitě nákladný program obnovy a zlepšení opevnění měst a pevností na východní hranici vrcholící od r. 506 do r. 509 výstavbou pevnosti Dary poblíž hranice naproti Nisibis, což vyvolalo lavinu perských protestů.
- Složitá jednání míru se vlekla, pokračovala v 506 a v jejich průběhu dokonce došlo k napadení spahbada a jeho doprovodu, který se dostavil na jednání v plné zbroji, což v atmosféře strachu a podezírání stačilo k vypuknutí ozbrojeného střetu.
- Nakonec byla v listopadu 506 dohodnuta mírová smlouva na 7 let. Její podrobnosti neznáme, Kavádovi byla vyplacena určitá finanční suma, zřejmě proto aby si udržel svou tvář a hrdost, přestože Východořímané byli nyní v natolik silné pozici, že tak činit nemuseli. Očividně šlo o moudrý čin císaře Anastasia ve snaze vyhnout se dalšímu vyhrocování vzájemné zášti a touhy po odvetě.

- Chusrav I. Anúšírván 531-579 nejvýznamnější sasánovský král, vzor spravedlivého a moudrého vládce, sasánovský stát na vrcholu moci a slávy, kisra (Chosroes, Kchusro, Husrav atd.), rozsáhlá reformní činnost, stavební aktivita, kulturní rozmach, vojenské výboje

- mazdakovské hnutí dále existovalo, patrně ale asi již bez přímé podpory Kaváda I., král využil sociální revoluce ke zlomení moci vysoké aristokracie a k připoutání nižší šlechty k trůnu a započítí velkých sociálních a hospodářských reforem, které většinou realizoval až jeho syn Chusrav I.

- Chusrav se z mazdakovským zázemím zcela rozešel, Mazdak byl popraven 529 a na konci vlády Kaváda I. započalo pronásledování a likvidace mazdakovského hnutí, termín mazdakovci synonymem pro sociální vzbouřence hluboko do islámské éry.

- Reformy započaté za Kaváda I. vyvrcholily za Chusrava I., kdy se sasánovský stát dostal na vrchol moci a prestiže, ovšem obnovená moc a síla státu vedla mj. ostré rivalitě a sérii válek s východořímským impériem, které obě supervelmoci v konečném důsledku přivedly ke stavu blížícímu se kolapsu.

- v rámci Chusravových reforem poprvé zřízena stálá armáda
- mazdakovskými nepokoji byla těžce postižena aristokracie (fyzická likvidace, zruinování) – Chusrav vytváří novou nobilitu deghany – služební šlechtu, která by byla pevně spjata se státem a panovníkem, deghani tvořili novou armádní elitu rekrutovanou z drobné šlechty, Chusrav zchudlé mladé šlechtice formálně adoptoval, získali od státu koně, zbroj a žold – nové jádro armády a loajální důstojnický sbor, říše rozdělena na čtyři vojenské okruhy (západní – Mezopotamie, východní střední Asie, severní – Kavkazský region a jižní – Perský záliv) v čele se spahbadem (dříve jediný Eran spahbad)
- současně vytvořen nový sbor centrální civilní správy při dvoře – vznik centralizovaného byrokratického státu, ke konci Chusravovy vlády tendence prorůstání nové a staré aristokracie a opětovný postupný vzrůst moci aristokracie, zejména kombinace starého mocného rodu a vlivného strategického státního úřadu nebezpečná a ohrožující samotnou sasánovskou dynastii

- perské války východořímské říše 528-31, 540-62, 572-91

- sedmiletý mír vypršel roku 512, otevřená válka ovšem nebyla obnovena, rostoucí vzájemné podezřívání - preventivní opatření, posilování vlivu a budování systému satelitních spojeneckých států podél celé hranice od Jemenu po Kavkaz
- napětí mezi tradiční politikou respektované koexistence a současným rostoucím pocitem ohrožení a trvalého podezření se typicky odráží v události bezprostředně předcházející opětovnému vypuknutí konfliktu – starý Kavád I. se pokusil zabezpečit nástup svého nejmladšího syna Chusrava I. Anuširvána (531 – 579) tím, že jej svěřil adopcí pod ochranu císaře, nezdar akce spojený s oboustranným podezřením a sporem o klíčový kavkazský region Laziky vedl k pocitu osobního ponížení u mladého následníka a následně k válce
- 527 obnovení války, ale již předtím neklidné území při Kavkazu se opět stalo předeherou velké války – Peršané podpořili vzpouru iberské šlechty proti jejich prořímskému králi Gurgenovi, který 523 uprchl do Laziky
- 530 bitva u Dary, 532 bitva u Calliniku
- 532 dohodnut „věčný mír“, Římané si podrželi Laziku, což Persii de facto odřízlo od Černého moře, Pešané kontrolují Iberii (dnešní vnitrozemská Gruzie), Justinianus platí 11 000 liber zlata jednorázového poplatku jako příspěvek na udržování sasánovských fortifikací a posádek proti stepním nomádům
- Jak Prokopios tak Agathias zdůrazňují strategický význam Laziky a opakované války v kavkazském podhůří za panování Justiniana I. a Chusrava I. můžeme oprávněně považovat za výraz eminentního zájmu obou velmocí na pevném uchycení a ovládnutí kavkazských oblastí jednak z hlediska vojenské kontroly klíčových přechodů přes hory vzhledem k možné invazi stepních nomádů, jednak východořímských obav, že pokud by se sasánovci uchytili na pobřeží Černého moře, ovládnou snadné námořní přístupové cesty k centru impéria a navážou bezprostřední spojenecké vazby s byzantskými nepřáteli severně od Dunaje nebo v jihoruských stepích. Naopak Sasánovci bolestně vnímali stále intenzivnější inklinaci Arménů, kavkazských Iberů či Albánců k římské/byzantské ekumeně, tyto národy obecně považovali za íránské, nikoli za nějaké podmaněné obyvatelstvo podrobených krajů toužící uniknout z otroctví, mnozí Arméni pravidelně dosahovali vysokého postavení u dvora v Ktésifónu, stávali se často předními veliteli armád. Následné separatistické tendence těchto přikavkazských regionů – jejich ztráta by umožnila Konstantinopoli hravě získávat spojence mezi mocnými stepními říšemi východně od Kaspického moře, byla brána jako zrada.

- Byl zde ovšem ještě jeden důvod proč se zuřivě bít o ovládnutí Kavkazu: mocnost, která by shlížela z hřebenu kavkazských velehor do nekonečných rozloh euroasijské stepi a získala přístup k pobřeží Kaspického moře by mohla kontrolovat Hedvábnou cestu - klíčovou tepnu dálkového obchodu, magistrálu spojující od posledních staletí 1. tisíciletí před Kristem svět Východní Asie, především chanské Číny a svět Blízkého východu a Středomoří. Dobové prameny uvádějí eminentní Chusravův zájem o úplné ovládnutí obchodu s hedvábím a ostatními komoditami dálkového obchodu na kontinentální Hedvábné cestě přes střední Asii, stejně jako na jižních námořních spojeních přes Indii nebo a to zejména přes Ceylon

- 2. Chusravova válka s Byzancí přes počáteční úspěchy k vítězství nevedla. Z perské strany byla válka zahájena triumfálním dobytím Antiochie r. 540 (přeživší obyvatelstvo bylo odvečeno na perské území, kde pro ně nechal Chusrav vybudovat nové město poblíž Ktésifónu nazvané Veh Antiok Chusrav – Lepší než Antiochie zbudované Chusravem), v Lazice následujícího roku Peršané rychle pronikli až k černomořskému pobřeží, kde dobyli klíčovou východořímskou pevnost Petru a r. 543 se Sasánovcům podařilo porazit východořímskou armádu v Arménii, tím ale v podstatě úspěchy skončily. Po 20-ti letech bojů byly obě říše permanentním válčením (s přestávkami - především pětiletý mír uzavřený roku 548) značně unaveny, a navíc v závěrečných kampaních v 50. letech 6. st. získali Justinianovi generálové v hornatých krajích jižně od Kavkazu výraznou převahu a perská vojska zcela vypudili z Laziky. Tento vývoj způsobil, že Chusrav I., dočasně rezignoval na své původní plány, r. 561 byla dohodnuta mírová smlouva na 50 let (jednalo se o ní od r. 556), v níž Chusrav odstoupal od jakýchkoli nároků na Laziku za značné finanční odstupné a každoroční finanční dávky, přičemž suma na prvních deset let měla být splacena jednorázově.
- Po uplynutí těchto deseti let, již za vlády Justinianova synovce Justina II. (565 – 574) začala válka nanovo. Mezitím se ovšem významně změnila mezinárodní situace a mocenská mapa ve střední Asii i ve východní Evropě:
- Nová středoasijská mocnost - turkický kaganát - napadl dosavadní dominantního hráče v západní části střední Asie, Hefthality. Chusrav využil možnosti zbavit se nenáviděných sousedů navždy, využil nejednotnosti hefthalitských knížat a momentální absence centrální autority v rámci hefthalitské říše a ve válce v l. 557 – 558 dobyl hefthalitská území jižně od řeky Oxus (Amurdarja). Ze severovýchodu postupující Turkité zasadili mezitím Hefthalitům poslední ránu a obsadili území poraženého soupeře severně od Oxu – sasánovský stát nyní tedy sousedil se stále mocnějším a zatím spojeneckým turkickým impériem.
- V souvislosti s rozmachem turkické moci se zásadně změnil i poměry v jihoruských stepích a na dolním toku Dunaje, které v průběhu pouhého desetiletí odvládl a pod svou moc zkonsolidoval avarský kmenový svaz.
- Turkický kaganát (ačkoli by bylo správnější mluvit o Turcích /Türk/, pro odlišení od novodobého tureckého národa se v češtině používá označení Turkité; tento název v sobě zahrnuje všechna etnika turecké větve altajské jazykové rodiny) vznikl okolo pol. 6. st. na troskách dosavadní dominantní kočovnické mocnosti na severozápadních hranicích Číny, říše Žuan-žuanů. Vítězné povstání podmaněných Turkitů svrhlo krutou nadvládu Žuan-žuanů. Část poražené vládnoucí vrstvy rozbitého svazu se zachránila útekem na západ a s jistou mírou pravděpodobnosti se můžeme domnívat, že právě ona vstoupila do evropských dějin pod jménem Avari.
- Nově založený turkický kaganát se zakrátko stal hegemonem nad celou střední Asií; svým závratným růstem a obrovskou rozlohou od východních břehů Černého moře po Tichý oceán se stal skutečným předchůdcem mongolské veleříše 13. století. Gigantické stepní impérium však zanedlouho počaly rozkládat vnitřní mocenské zápasy, a navíc prudká mocenská expanze na východ posléze Turkity zavlékla do série konfliktů s čínskými dynastiemi Suej (581 – 618) a Tchang (618 - 907) usilujícími sjednotit celý čínský prostor a obnovit zašlou slávu impéria dynastie Chan

- Ať již hypotézu o přímé vazbě evropských Avarů k Žuan-žuanům přijmeme nebo ne, je nespornou skutečností, že vzájemný poměr Avarů a Turkitů byl ostře nepřátelský - Turkité Avary pokládali za své uprchlé poddané
- mocenská konstelace logicky vytvořila podmínky pro sblížení turkického kaganátu a Avary ohrožované východořímské říše a vytvoření koalice s protiperským, a protiavarským zacílením. Prvotní motiv tohoto spojení obou mocností byl však hospodářský.
- Nesmírně výnosný obchod s hedvábím zprostředkovávala na dlouhém úseku Hedvábné stezky vlivná vrstva bohatých kupců ze Sogdiany (Sogdiana je starověký název vysoce urbanizované úrodné oblasti rozprostírající se zhruba na území podél toků Syrdarji a Amurdarji), kteří byli sami též producenty hedvábí. Sogdská města se dostala po pádu hefhalitské říše do rukou Turkitů, kteří záhy vytvořili s jejich vládnoucí kupeckou vrstvou úzký symbiotický vztah. Sogdijsí kupci, kterým perská kontrola západní části Hedvábné stezky vadila neméně než Byzanci, byli skutečnými iniciátory přímého východořímsko-turkického obchodního a diplomatického spojení. R. 568 dorazilo do Konstantinopole první turkické poselstvo a přátelský spojenecký poměr mezi oběma mocnostmi trval až do r. 576, kdy došlo k ostré roztržce a následnému útoku turkické armády na město Bosporos na Krymu. Turkické nepřítelství způsobila lavírující zahraniční politika Konstantinopole, která o dva roky dříve uzavřela spojeneckou smlouvu s úhlavními nepřáteli Turkitů Avary. Působení Turkitů v černomořských stepích však bylo pouze dočasnou epizodou; vnitřní konflikty otrásající rozděleným turkickým kaganátem usnadnily podrobeným oghurským a sabirským kmenům svrhnout na přelomu 6. a 7. st. oslabenou turkickou moc a opět obnovit svou samostatnost.

- Právě nabídka turkického kagana na společný útok na odvěkého perského rivala na dvou frontách a Chusravovy potíže s povstání v Persarménii přiměly r. 572 Justina II. k porušení mírové smlouvy. Perský guvernér arménských oblastí totiž nechal v arménské metropoli Dvinu (poblíž dnešního Jerevanu) zbudovat zoroastrijský ohňový chrám a v zápětí r. 571 nechal popravít několik protestujících vlivných příslušníků arménské velmožské rodiny Mamikonian. Následovalo velké arménské povstání, při němž byl sasánovský guvernér zabit a jeho garda zmasakrována.
- Za této situace Chusrav si válku rozhodně nepřál a vyslal do Konstantinopole svého diplomata křesťanského vyznání jménem Sebukht, aby císaře uchlácholil, s tím, že byl útočil na své souvěrce – poukaz na velké množství křesťanů v perské říši. Sebukht je dobrým důkazem významného postavení křesťanů v sasánovské hierarchii.
- Justin však nebyl ochoten nechat si ujít příležitost Sasánovce vážně oslabit. Chusrav se ještě pokusil v předvečer vypuknutí konfliktu narušit turko-byzantské spojenectví plánovanou likvidací nebo zajetím byzantského poselstva vracejícího se od Turků, které bylo vedeno hodnostářem Zemarchem. Perské přepadení však selhalo díky pomoci alanského krále Sarosia.
- Zahájení válečných operací Justinovým vojevůdcům nevyšlo. Po prvním vítězství, kterého dosáhl císařův bratranec Markianos u Sargathonu nedaleko Nesibis, se pokus o dobytí Nisibis nezdařil a rychlý příchod samotného perského krále v čele velké armády způsobil nečekané zhroucení východořímských vojenských struktur do té míry, že po několikaměsíčním obléhání padla nejdůležitější, nedobytná pevnost na perské hranici Dara. Tento debakl byl způsoben i tím, že Justin ve svém arogantním velikášství odmítl platit nejen Sasánovcům, ale i Avarům, kteří dosud každoročně získávali poměrně malý obnos za foederátní vojenské služby, a především arabským spojencům Ghassánovcům, jejichž lojalita byla následně výrazně oslabena. Ghassánovský kontingent pod vedením svého vládce al-Mundhira se z vlastní kampaně rychle stáhl, což způsobilo, že Římané postrádali důležitý komponent svých armád na Blízkém východě, která zajišťoval průzkum a soustavné znepokojování nepřítele rychlými destruktivními nájezdy. Markianos obléhající Nisibis proto dlouho považoval blížící se perskou armádu za své vlastní očekávané posily a skutečnost, že dorazila vlastní sasánovská armáda si uvědomil už příliš pozdě.
- Justin II. pozbyl duševního zdraví a císařovna Sofie dohodla s Chusravem prostřednictvím svého lékaře Zachariáše roční příměří za značnou finanční dávku.

- Nový císař Tiberios, dosazený na post spoluvladaře na zásah Justinovy manželky Sofie r. 574, pak vrhl veškeré vojenské síly impéria ke zvrácení zoufale se vyvíjející války s Persií. Na severozápadě Balkánu a severně od Dunaje byl 574/575 najat 15 000 kontingent barbarů (převážně Herulové, Langobardi a Gepidové), který pod jménem Tiberiani byl odeslán na východní frontu spolu s armádou balkánských magistri militum.
- Balkán zbavený vojenských posádek se následně stal snadnou obětí invazí Slovanů, kteří právě v 70. a 80. letech 6. století definitivně změnili etnickou a kulturní mapu balkánského poloostrova, který, až na opevněná města pobřežních oblastí u Černého a Jaderského moře, části Řecka a k metropoli přiléhající thrácké nížiny, přestal být konstantinopolskou vládou kontrolován.
- Balkán byl nyní osídlen slovanskými kmeny, původní již nepočtené obyvatelstvo buď zahynulo anebo se stáhlo do pobřežních měst, která však byla i tak ohrožena útoky Avarů disponujících sofistikovanými obléhacími technologiemi, případně emigrovalo do Malé Asie nebo jihoitalských držav impéria. První masová slovanská invaze začala r. 577 a přival se stupňoval poté co Avari po tříletém obležení dobyli r. 581/582 klíčovou byzantskou pevnost na severozápadním Balkáně Sirmium střežící přechody přes řeku Saos (dnešní Sávu). Avary dirigované slovanské útoky poté způsobili zhroucení struktur státu a zánik pozdně antické civilizace na Balkáně. R. 584 Slované dosáhli Dlouhých zdí u Konstantinopole, první neúspěšný útok na Soluň se odehrál r. 586. Teprve vítězné ukončení války s Persií r. 590 umožnilo císaři Maurikiovi převést ostrílené armády z východních bojišť do Evropy a pokusit se zvrátit situaci.
- Věkovitý Chusrav se pokusil zasadit Byzantincům těžkou ránu po Mezopotamii také v Arménii, ale jím osobně vedená expedice z r. 576 skončila po neúspěchu před Theodosiopolí katastrofou při závěrečném ústupu, po níž následoval králův zákaz, aby Sasánovští králové osobně táhli do pole a riskovali tak život, autoritu a slávu zástupců Ahury Mazdy a univerzálních vládců světa, za něž se považovali. Mírová jednání, která byla vedena po dalších byzantském dobytí několika významných perských pevností v Arzanene, ovšem bohužel skončila se smrtí Chusrava I. r. 579.
- Nový král Hormizd IV., syn Chusrava a turkické princezny, odmítl zahájit svou vládu vojenským neúspěchem a boje dále pokračovaly se stejnou intenzitou a se střídavými úspěchy. Významná vítězství dosáhl perský vojevůdce Tamchusrav, ovšem r. 582, roku kdy zemřel císař Tiberios a novým vládcem se stal předchozí comes excubitorum a vrchní velitel na východě Maurikios, byl Tamchusrav u Constantie v Mezopotamii poražen a zabit. Další vynikající perský válečník Bahrám Čóbén, spahbad na severovýchodní hranici, který pocházel z rodu Mihran, dosáhl r. 589 skvělého vítězství na Turkity ve bitvě u Hérátu. Po vítězství dokonce Bahrám překročil hranici na Oxu, plenil turkická území a získal množství kořisti a zajatců.
- Slavný a populární generál byl poté převelen na západní bojiště proti Římanům, aby i zde zvrátil v poslední době neúspěšné vedení války. Bahrám Čóbén narazil v hornatém terénu na severozápadní hranici při Kavkazu na římskou armádu, kterou se pokusil užitím nomádské taktiky předstíraného ústupu vylákat hlouběji na perská území a zničit. Císařští velitelé však byli opatrní a nedůvěřovali kvalitě svých jednotek natolik, aby vyrazili stíhat ustupujícího Bahráma. Bahrám Čóbén proto podnikl čelní útok na byzantské vojsko a v následné bitvě byla jeho armáda poražena. Bahrám uvyklý boji s nomády očividně podcenil zdatnost římských armád při frontálním útoku a následujícím bezprostředním kontaktním boji.

- Podle arabského historika Tabarího a dalších orientálních pramenů, již předtím zpupný Hormizd utiskoval sasánovskou nobilitu, a tak, poté co král svého předního vojevůdce po porážce veřejně ponižil a Bahrám Čóbén zahájil proti králi odboj, se ke vzbuřenci připojila velká část perské aristokracie. Hormizd byl v únoru 590 svržen a posléze zabit ve vězení.

- Jedna z dvorských klik na trůn dosadila Hormizdova mladého syna Chusrava II. Parvíze (590 – 628), Bahrám ovšem pokračoval v tažení na Ktésifon, a Chusravovi II. bez vojska schopného čelit mohutné armádě populárního vojevůdce nezbylo než prchnout k Byzantincům a požádat císaře Maurikia o pomoc. Bahrám se pokusil přesvědčit Maurikia, aby jednal s ním, ten ale dal přednost legitimnímu vládcí Chusravovi II. před uzurpátorem. Následujícího r. 591 Chusrav formálně Římanům vrátil Daru a spojené východořímsko-sasánovské síly zahajují tažení ve třech směrech (na Ktésifón, Horní Mezopotamii a do Azerbajdžánu) proti Bahrámu Čóbénovi.

- V pozdním létě 591 došlo k velké bitvě u řeky Blarathos poblíž Ganzaku v Azerbajdžánu, kde spojené síly obou vládců Bahrámovo vojsko porazily. Bahrám Čóbén se zachránil, uprchl do střední Asie k Turkitům, kde získal azyl, ale po roce byl, nepochybně na Chusravův popud a za významnou úplatu, zavražděn. Bahrám Čóbén se stal hrdinou perských lidových vyprávění a legend.

- V následně uzavřeném míru Maurikios získává Arzanene, velkou část Persarmenie a kavkazskou Iberii, jakož i dříve vrácenou Daru a Martyropolis – největší teritoriální rozšíření římské říše a diplomatický i vojenský triumf císaře. Maurikios obnovil tradici 5. st. vzájemné kooperace a respektování obou velmocí.

- Chusrav II. Parvív 590-628 poslední velký sasánovský král králů, al Tabarí: Vynikal nad jiné perské krále statečností, moudrostí a prozíravostí a nikdo ho nemohl překonat ve vojenské moc a slávě, shromáždil poklady a stálo při něm štěstí, proto epitet Vítěz
- dlouhá vláda Chusrava byla plná kontrastů, oslnivých triumfů - jako jediný ze Sasánovců de facto obnovil gigantický rozsah achaimenovské říše – i finálního pádu, současně byla známa opulentností a dekadencí životního stylu a dvorským luxusem, paláce v Dastagirdu a Quasr-e Širin se staly předmětem legend, na Chusravově dvoře působil slavný hudebník Barbad, Chusravovy osudy se staly námětem literárních děl např. tragická romance Chusrav a Širin od Nizámího
- události Chusravova dosazení na trůn líčí Theofylaktos Simokattés a Theofanes Confessor a arabské texty
- 602 dobré mírové vztahy s Východořímany ukončila vojenská vzpoura a puč v Konstantinopoli vedoucí k vraždě císaře Maurikia a jeho synů – událost vrhající rivala Persie do vnitřního chaosu poskytla ambicióznímu Chusravovi příležitost upevnit vnitřní autoritu a zahájit válku proti chuntě vůdce vzbouřenců, Fokovi
- Chusrav byl v 1. dekádě své vlády považován za de facto loutkovou figuru dosazenou Byzancí, svržení a zavraždění svého patrona, císaře Maurikia proto přivítal jako vhodnou záminku k emancipaci na moci impéria a ke prezentaci své osoby před sasánovskou aristokracií jako silného a nezávislého vládce a mstitele svého ochránce Maurikia.

- uzurpátor Fokas musel čelit množství vzpour po celé říši. Jeho drakonický režim se postupně stával stále více neoblíbených, k čemuž ještě přispěly vážné neúspěchy ve válce s Persií.
- 604 vyslal armádu zpacifikovat revoltující Edessu, nyní, po úpadku Antiochie, nejdůležitější město v Sýrii. Chusrav vypravil do pole početné vojsko, které obléhatele překvapilo, porazilo a následně se nakrátko zmocnilo i vlastního města. Následujícího roku dobyla sasánovská armáda Daru, postupně ovládla římskou Arménii a 609 definitivně znovu dobyla Edessu.
- Heraklios získal obecnou popularitu již jen svržením obecně nenáviděného Foky. Fokův bratr Komentiolos stále kontroloval armádu na východě, ale k jeho plánované akci proti novému režimu v Konstantinopoli již nedošlo, neboť byl během přezimování v Ankaře zavražděn svými vojáky.
- Herakleios se po zvážení situace rozhodl tak, jak by se rozhodl každý soudný vládce východořímského státu – rozhodující bylo zachránit předovýchodní provincie, a teprve až poté se pokusit zahnat avarské a slovanské invazory, do pozice velitele východní armády soustředěné v Anatólii byl jmenován zkušený a úspěšný vojevůdce Priskos (který se za Fokova režimu udržel jako jediný z Maurikiových generálů a stal se dokonce Fokovým zetěm) a velitelem jižní armády v Sýrii se stal císařův bratranec Niketas.

- 611 zahájili Peršané novou ofenzívu: Šahin obešel Priska a dosáhl Caesareje v Kappadokii, zatímco Šahrvaraz se přiblížil k Antiochii, která byla v této době otrásána nepokoji působenými jak místními stranami Zelených a Modrých, tak i bouřící se židovskou komunitou. Vnitřně rozvrácené město neodolalo útoku a po 71 letech opět padlo do sasánovských rukou. Tentokrát ovšem nešlo o loupeživý nájezd, byť v kolosálním měřítku, jako 540 – nyní Chusrav II. hodlal své výdobytky udržet a trvale zůstat.
- Šarvaraz se po dobytí Antiochie obrátil na jih a dobyl další významná města Apameu a Emesu a zcela odřízl severní část východořímského Východu od jižní. Niketas se pokusil zvrátit průběh a střetl se se Šahrvarazem před Emesou, bitva však dopadla nerozhodně a pouze jí byl zastaven perský postup na jih. Priskos sledoval Šahina a během zimy jej obličil v Caesareji Kappadocké. Ovšem na jaře 612 se perskému generálovi podařilo probít, Priskos byl nato sesazen z velitelského postu a povolán do Konstantinopole. Na jeho místo byl povolán Philippikos, další ze skvělých Maurikiových vojevůdců, který byl Fokou donucen stát se knězem.
- Situace byla natolik zoufalá, že se samotný císař chopil velení nad velkou částí armády – precedens - od Theodosia Velikého fakticky žádný konstantinopolský císař nevytáhl do boje s armádou. Císařův plán zopakoval předchozí strategii – Herakleios měl zasadit Peršanům v Sýrii úder ze severu, zatímco, Niketas měl postupovat od jihu z Palestiny. Philippikos měl kontrolovat s malou armádou Šahina v Kappadokii, což se mu zdařilo, neboť když perský velitel napadl Melitene, Philippikos ho obešel a vpadl na území perské Arménie, Šahin ho byl nucen následovat a utrpěl při postupu v hornatém terénu těžké ztráty.
- Vlastní plán se však nezdařil: Herakleios se s Peršany střetl v krvavé, ale nerozhodné bitvě před Antiochií, sasánovští velitelé poté ovšem přeskupili síly a císaře opět napadli a porazili, Herakleios se musel stáhnout hluboko do Malé Asie. Podobné snažení Nikety nevedlo k žádnému zvratu hroživé situace, právě naopak: Šarvaraz vyrazil ve stopách ustupujícího císařova bratrance vpadl do Palestiny, kde se k němu připojilo židovské obyvatelstvo (dosud velmi početné na severu země) a v triumfálním pochodu dorazil 614 pod hradby Jeruzaléma. Město se bez boje poddalo a Šarvaraz do něj vložil perskou posádku, jakmile ovšem odtáhl dále směrem na jih, obyvatelé Jeruzaléma se vzbouřili a Šarvarazovy vojáky vyhnali.
- Perský vojevůdce se bleskově vrátil, ztekl hradby města a nechal ho zpusťřit. Křesťanské obyvatelstvo transportoval na perská území i se zbytkem svatého Kříže a město ponechal k osídlení a správě palestinským Židům.

- Mezitím na Balkáně pokračoval nápor Avarů a Slovanů. R. 615 podnikly slovanské kmeny další neúspěšný pokus o kombinovaný útok na Soluň a Avarská armáda ničila poslední významná centra byzantské správy na Balkáně Salonu (Split), Naissos (Niš) a Serdiku (Sofie), obyvatelstvo bylo odvlékáno na sever do centra avarské říše v Karpatské kotlině. V Hispánii dokončili Vizigóti zpětné dobytí byzantských držav na jihovýchodě země.
- Vzhledem ke skutečnosti, že v souvislosti s perskou okupací impérium přišlo o velkou část svých daňových příjmů, musel Herakleios na jaře 616 snížit veškeré vojenské platy na polovinu, vyplácenou navíc nikoli ve zlatých nomismatech, ale v nově ražené stříbrné minci zvané hexagram. Zbytek vojsko mělo dostávat v naturáliích. Vlastně bylo realizováno to, o co se neúspěšně pokusil r. 594 císař Maurikios, a co ho v podstatě vedla jiných restriktivních opatření posléze stálo život. Civilní úředníci, v čase totální války méně důležití pro stát a méně schopní ohrožit jeho vnitřní bezpečnost, prostě přišli o polovinu platu. Na nových hexagramech stál nápis: „Bože pomoz Římanům!“.

- Šahin přikročil k pustošení maloasijského jádra byzantského státu. Philippikos se ho pokusil odlákat zopakováním předchozího úspěšného tahu a vpadl opět do Persarmenie, tentokrát se však Šahin nenechal zmást a pokračoval v započatém díle. Směr perského tažení je dobře doložitelný archeologicky – sasánovská armáda postoupila k Ankyře a odtud dorazila severozápadním tažením až k Chalkedonu naproti Konstantinopole. Zde Šahina vyhledalo byzantské poselstvo v čele s prefectem praetorio Olympiem s žádostí o mír. Perský vojevůdce diplomaty odeslal ke králi. Chusrav II. Parvís si však byl již tak jist konečným triumfem nad odvěkým nepřítelem a zaslepen epochálními vítězstvími, jakých se žádnému z jeho předchůdců nedostalo, že delegaci jednoduše nechal uvěznit; byzantští vyslanci se záchranu nedočkali a v žaláři zemřeli.

- V této době perská expanze dosáhla svého zenitu: Šarvaraz vpadl r. 619 do Egypta a zahájil obléhání Alexandrie. Přestože by bylo možné egyptskou megapoli docela dobře hájit, obsazení okolní zemědělské krajiny nepřítelem by způsobilo katastrofální hladomor statisícové městské populace, a tak se Alexandrie bez boje vzdala. Niketas se stal exarchou v Kartágu a patriarcha Jan Almužník uprchl na Kypr. Sasánovci si nyní byli jistí, že obrovské územní výtobytky již natrvalo zůstanou v jejich rukou, a proto změnilo politiku vůči místnímu obyvatelstvu ve snaze získat si jeho přízeň. Výrazně začali preferovat monofyzitskou hierarchii, v Egyptě i syropalestinské oblasti učinili četné ústupky majoritnímu křesťanské populaci, např. z Jeruzaléma vyhnali židovské novousedlíky.

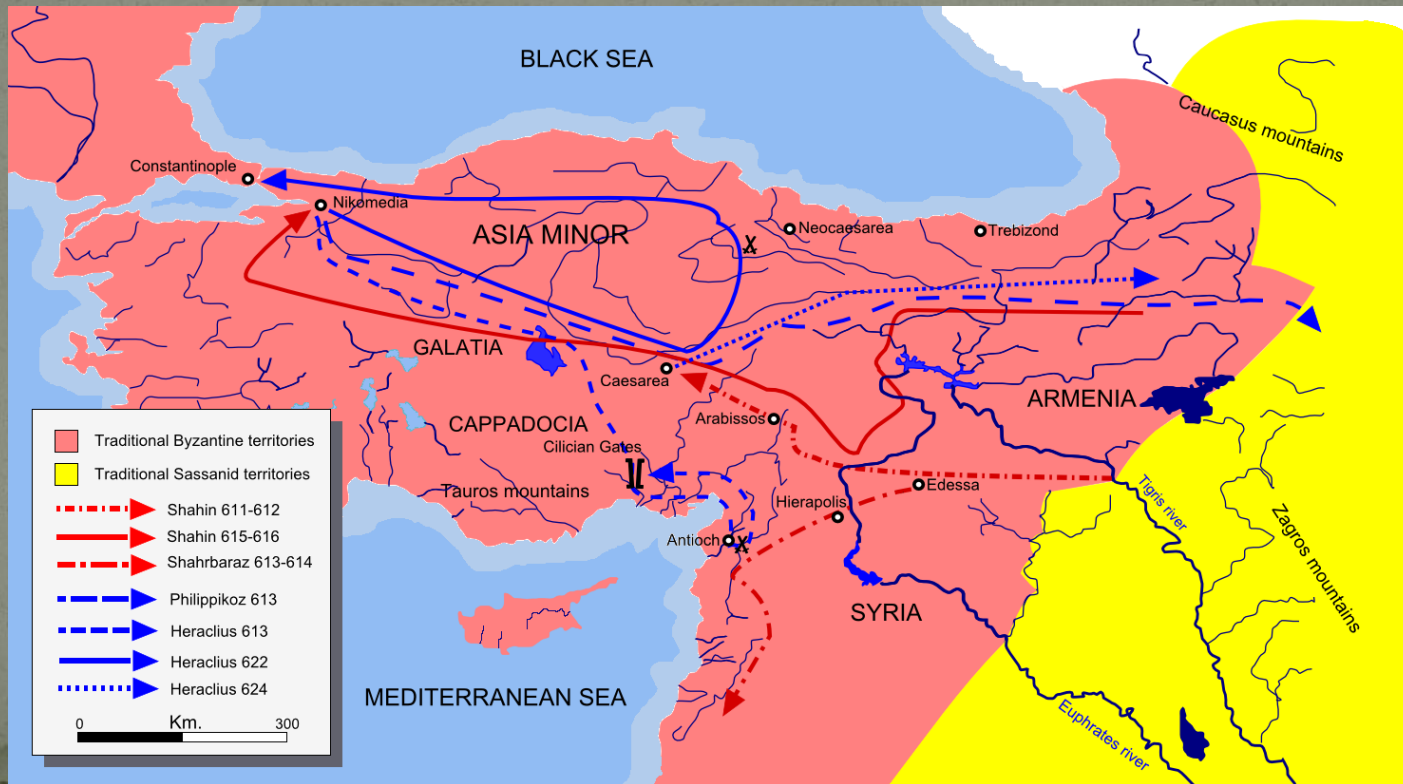

- Je s podivem, že proti Herakleiovy, v čase vážných neúspěchů a zmaru, nebylo podniknuto žádné spiknutí nebo vojenská vzpoura (s výjimkou brzy potlačené vzpoury italských posádek kvůli snížení žoldu). Jediným vysvětlením je, že si elity státu, stejně jako prostí lidé, uvědomili dosah hrozící naprosté katastrofy a možného zničení impéria, a pochopili, že vnitřní nestabilita by jen pozici říše ještě více podkopala. Jako druhý faktor, který jistě sehrál svou roli působilo i z následujících událostí patrné mimořádné osobní charisma a autorita císaře Herakleia
- V situaci, kdy impériu zbývala pouze Afrika, Anatolie a jižní thrácká nížina přiléhající ke Konstantinopoli + jednotlivé ostrůvky odporu kolem řetězce pevností na Dunaji a podél černomořského pobřeží, sasánovské armády pronikaly až k Marmarskému moři a hordy avarského kaganátu dorážely k hradbám říšské metropole, bylo jasné že stát může zachránit pouze vsadit vše na jednu kartu a nečekaný udeřit na jednoho z hlavních soupeřů.
- Herakleios nyní disponoval veškerou podporou státu, církve i obyvatelstva. Od konstantinopolského patriarchy Sergia obdržel velké sumy církevního zlata a cenností, byly roztaveny a na mince použity i bronzové sochy, vrata a vybavení konstantinopolských staveb. Současně Herakleios reorganizoval armádu: armáda magistra militum per Armeniam byla soustředěna v Anatolii spolu s elitními jednotkami obou praesentales a zbytkem zdecimované armády MM per Orientem. Armády obou balkánských MM byly oslabeny odvody jednotek na východní bojiště za Fokovy vlády, poté se dostaly do obklíčení od Slovanů usídlených na jihu balkánského poloostrova a Avary útočícími ze severu. Ve výsledku illyrská armáda fakticky zanikla a thrácká s těžkými ztrátami ustoupila ke Konstantinopoli, r. 621 ji Herakleios převedl do Anatolie a vřadil do nově budované expediční armády.

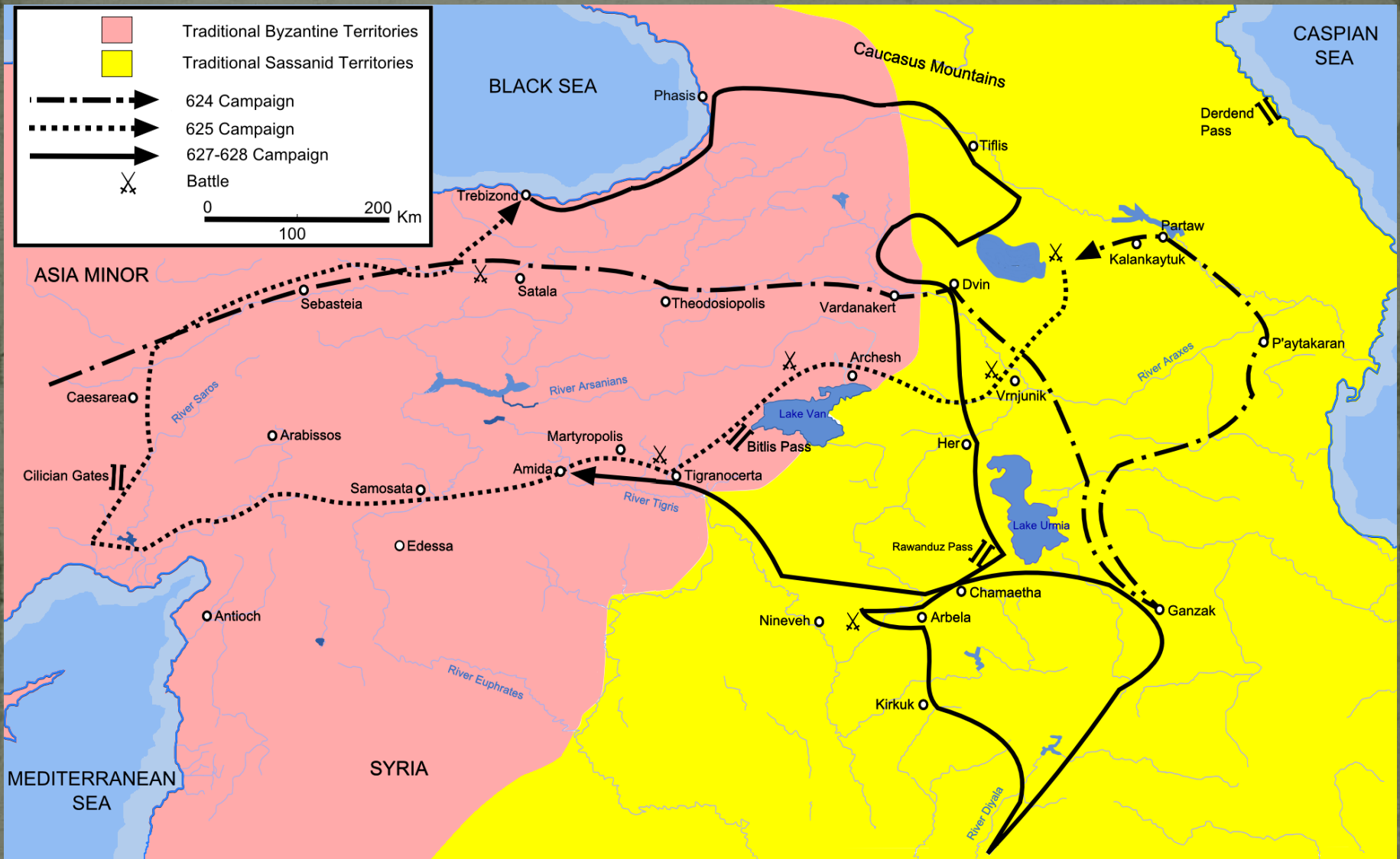
Courtesy: Classical Numismatic Group, Inc.

- Šahrvaraz mezitím téhož roku plnil východní Malou Asii a pronikl až k černomořskému pobřeží u Trapezuntu. Herakleios na jaře následujícího r. 622 uzavřel mírovou smlouvu s Avary, kterou jim slíbil odvádět obrovský tribut za ukočení jejich ofenzívy. Císař si tím uvolnil ruce pro tažení proti Sasánovcům – s reorganizovanou armádou vyrazil směrem ke Kappadokii, kde mu vyšel vstříc Šahrvaraz, Perský generál obsadil průsmyky přes Taurus, aby Byzantincům zabránil proniknout do Sýrie, ale Herakleios jej nečekaně obešel a pokračoval východním směrem k Arménii. Šahrvarazovi nezbylo než opustit pevné postavení a císaře následoval. Po složitém manévrování došlo k bitvě, v níž Herakleios zvítězil.
- První vojenský úspěch po dlouhých letech obrovsky povzbudil morálku byzantské armády a Peršané byli nuceni stáhnout z Malé Asie. Císař zamýšlel pokračovat v postupu do Arménie, ovšem Avari porušili mírovou dohodu a vpadli do jižní Thrákie. Herakleios se urychleně vrátil do Konstantinopole a po komplikovaném vyjednávání, kdy se dokonce Avari pokusili císaře zajmout, s nimi dohodl novou mírovou smlouvu za zvýšení tributu na 200 000 nomismat.
- Císař se nyní rozhodl spoléhat na pevné hradby Konstantinopole a zbývajících pobřežních měst v Evropě a již se na případný nový avarský útok neohlížel a věnovat veškeré síly tažení proti jádru sasánovské moci. V metropoli, kde zanechal svého malého syna Herakleia Konstantina, svěřil do rukou patriarchy Sergia a magistra officiorum Bona.

- Herakleios rychlými pochody dosáhl r. 624 Theodosiopole, kterou dobyl, poté bleskově dorazil k Dvinu, centru perské Arménie, který dobyl a vyplenil, a poté vpadl do perské provincie Atropatene (v Azerbajdžánu) s očividným záměrem probít se do zemědělského jádra sasánovského státu v Mezopotámii. Chusrav II. urychleně povolal Šahrvaraze a postavil do pole další armádu o 40 000 mužích, v jejímž čele se vypravil proti Herakleiovi, na nějž narazil poblíž metropole Atropatene Ganzaku. Když ale zjistil, že byzantská armáda je podstatně větší než jeho, uprchl přes masiv Zagrosu do Mezopotamie. Herakleios vyplnil a spálil Ganzak odvetou za zničený Jeruzalém a vzhledem k tomu, že se blížila zima, rozhodl se přezimovat v strategicky položené Albánii na úpatích Kavkazu. Během zimy pokračoval ve výcviku armády, najímal další žoldnéře z řad bojových kavkazských horalů i kočovníků ze stepí severně od Kavkazu a očividně získal kvalitní místní zvědy, neboť v následujících kampaních vždy věděl o Peršanech mnohem více, než oni o něm. Na jaře 625 zahájil Chusrav II. generální protiofenzívu: povolané armády ze západu, Šahrvaraze a Šahina doplnila třetí v čele s vojevůdcem Šahrplakanem vyrazily na sever proti Byzantincům v Albánii. V hornatém terénu Arménie však dobře informovaný Herakleios porazil jednotlivě Šahinovu a Šahrplakanovu armádu než se stačily spojit a poté při ústupu vymanévroval a rozdrtil u jezera Van i armádu Šahrvaraze.

- Chusrav se poté následujícího roku pokusil napodobit Herakleiovu taktiku útoku na jádro nepřítele a vyslal na jaře 626 Šahrvaraze s novou armádou do Malé Asie ke koordinovanému tažení s Avary proti Konstantinopoli. Peršané se utábořili u Chalkedonu a čekali na slovanské lodice, aby byli přeplaveni na druhý břeh bosporských úžin. Z evropské strany mezitím samotný kagan s obrovskou armádou zahájil dobývání města. Říšská flotila ovšem slovanské monoxylly na zpáteční cestě dostihla a v následující námořní bitvě zničila. Přeživší Slované, kteří doplávali ke břehu nechal rozzuřený kagan zmasakrovat a toto byl zlomový bod v obléhání. Slované se vzbouřili a opustili avarský tábor. Zanedlouho následovalo všeobecné povstání slovanských poddaných Avarů, které podkopalo síly kaganátu. Byzantincům se navíc podařilo zmocnit listu perského krále, v němž nařizoval Šahrvarazovu popravu. Tento dopis byl jmenovanému vojevůdci předán a Šhrvaraz se následně pochopitelně proti Chusravovi vzbouřil a armáda se postavila na stranu populárního a úspěšného velitele.

- Herakleios v létě 627, když dokončil dobytí perských přikavkazských provincií a získal spojení nových turkojazyčných nomádů ze stepí, Chazarů, vytáhl s armádou čítající snad 80 000 mužů na jih do nitra sasánovské říše. Přestože se blížil konec standardní válečné sezóny, císař byl rozhodnut nepromarnit příležitost rozhodnout válku. Za pustošení krajiny prošel perskou Arménií a Atropatene a vpadl do severní Mezopotamie. V
- prosinci 627 došlo k rozhodující bitvě nedaleko Ninive, kde Herakleios zvítězil. Perský vojevůdce Rahzad padl spolu s množstvím svých mužů. Chusrav opustil svůj palác v Dastagerdu a uprchl do Ktésifónu. Již na počátku následujícího r. 628 Herakleios dorazil k Dastagerdu a nabídl perskému králi mír. Chusrav nabídku odmítl. Císař proto Dastagerd spálil a přitáhl ke Ktésifónu, který byl ovšem chráněn mohutným vodním kanálem, navíc po zimních deštích byl stav vody velmi vysoký, a navíc, vypukla epidemie moru. Herakleios se proto rozhodl stáhnout se a ponechat závěrečné rozhodnutí na samotných Peršanech
- Chusrav byl záhy sesazen svým synem Širote a posléze popraven. Nový král Kavád II. ožádal o mír. Do měsíce byla uzavřena mírová smlouva, v níž byly obnoveny hranice mezi oběma mocnostmi z r. 602, Sasánovci vrátili veškerou kořist a odvečené obyvatelstvo.
- Zbývalo se ještě vypořádat s Šahrvarazem kontrolujícím stále Sýrii, Palestinu i Egypt. Schopný perský a nyní již de facto nezávislý vládce východořímského Předního východu nebyl ochoten kapitulovat bez boje, ovšem když zemřel mladý Kavád Širote na mor a trůn nastoupil jeho syn Ardašír III., Šahrvaraz se s Herakleiem na osobní schůzce dohodl, že vrátí všechny římské državy s výjimkou Horní Mezopotamie, která se stane jeho základnou v boji o sasánovský trůn.
- Šahrvaraz se svou armádou skutečně v dubnu 630 dobyl Ktésifón, nechal popravit mladého krále, ovšem sám zanedlouho podlehl vražednému spiknutí. Persie se poté ocitla ve víru palácových spiknutí, povstání a stupňujícího se vnitřního rozkladu, který způsobil, že nebyl schopna odolat náporu islámu na válečném poli, ale ani atraktivnímu poselství nové univerzální víry.
- Herakleios v březnu 630 v triumfálním pochodu vrátil svatý Kříž do Jeruzaléma. Poté po 7 letech v poli se vrátil s Martinou jako slavný vítěz do Konstantinopole.

- Bezprecedentní úspěchy, kterých perské armády za vlády Chusrava II. dosáhly, byly výrazně usnadněny zuřící občanskou válkou mezi stoupenci uzurpátora Foky a popraveného císaře Maurikia, resp. dynastií Herakleiovců, vedoucí odboj proti Fokovi v letech 609-11.
- Úspěch a rychlost perského postupu byly výrazně usnadněny povstáními židovské části obyvatelstva syropalestinské oblasti. Perská vláda v Sýrii a Palestině trvala až do samého konce, tj. do roku 628, ovšem jak písemné zprávy tak archeologické prameny, které by dokládaly jednoznačně perskou přítomnost, která trvala v některých oblastech až dvě desetiletí, takřka zcela chybí – takovýmto dokladem existence perské vlády v Palestině by mohly být dochované branky na polo v hipodromu v Gerase. Fakticky žádné památky není možné bezpečně připsat sasánovské správě.
- Obrovská územní expanze a anexe rozsáhlých území k perské říši však paradoxně způsobila sasánovskému státu hospodářské potíže. Pomineme-li přínost odvečeného obyvatelstva a obrovskou materiální kořist, kterou sasánovské armády získaly, okupace dobytých krajů vedla k nutnosti nákladného udržování početných vojenských posádek, které spotřebovaly většinu daňového výnosu a zisku z dobytých oblastí.
- Docházelo navíc k tomu, že od metropole velice vzdálené armády ztrácely přímou vazbu na panovníka ve prospěch stále intenzivnějšímu vztahu ke svým vítězným vojevůdcům, což, jak se ukázalo, mělo posléze pro režim Chusrava II. katastrofální důsledky.
- Konečná prohra Peršanů ve válce s císařem Herakleiem, nucené vrácení kořisti, návrat odvečeného obyvatelstva a především dalekosáhlá devastace zemědělského jádra sasánovského státu způsobila hospodářský i společenský rozvrat ústící v sérii politických otřesů spojených s palácovými puči a opakujícími se vraždami králů v době, kdy muslimské armády zahajovaly svá světová tažení.
- Jazdgard III. (633–51) byl nucen v letech 638/639 vyklidit Irák a již nebylo schopen zvrátit běh věci v situaci, kdy sasánovské dynastii chyběla jak prestiž, tak i materiální prostředky a elity perské společnosti se počaly stále více obracet k arabským vítězům, kteří nabízeli stabilitu a nové možnosti rozmachu. Pro křesťanskou většinu v Mezopotamii se navíc pod arabskou vládou nic nezměnilo, naopak získali více chráněné a privilegované postavení.

- Obě velmoci měly zkušenosti s arabskými nájezdy, šlo ale o klasické loupeživé vpády relativně nepočetných skupin a tomuto typu drobné války byla také uzpůsobena pohraniční obrana na hranici s pouští. Muslimská invaze však představovala něco diametrálně odlišného – příval vysoce motivovaných muslimských vojsk často výrazně přečísil obránce. Po obsazení venkova zůstaly obklíčené pevnosti a města se sebelepšími fortifikacemi v bezvýchodném postavení, bez zásobování ze zemědělského zázemí a bez naděje na vyproštění ze strany systematicky ničených polních armád.
- Významnou roli v úspěchu muslimů hrála mimořádná flexibilita arabských armád schopných rychle znásobit síly a nečekaně udeřit, a naopak, v případě potřeby, zmizet v poušti nebo se rozdělit na menší skupiny válečníků plenící nepřátelskou krajinu.
- Arabové navíc využili mocenského vakua v syrské poušti – jak Byzanc, tak Persie se totiž v závěru 6. století osudově přičinili o zánik dosud fungujícího modelu arabských spojeneckých nárazníkových „států“ v poušti. Roku 581 byl phylarch al-Mundhir uvězněn a poslán do vyhnanství na Sicílii císařem Tiberiem, o dva roky později postihl tentýž osud jeho syna al-Númána. Důvodem byla nedůvěra ke Ghassánovcům, kteří skutečně během persko-byzantské války v 70. letech neprokázali příliš loajality a entuziasmu (prapůvodním důvodem ovšem bylo hrubé zacházení, kterého se jim dostalo od císaře Justina II. a zastavení finančních dávek ze strany impéria), a také náboženské spory: Ghassánovci bili nadšenými stoupenci monofisitského křesťanství narozdíl od ortodoxních císařů. Každopádně tento dvojí zásah proti ghassánovské reprezentaci podlomil moc a autoritu ghassánovských knížat. Následný pokus císaře Maurikia nahradit dosavadního tradičního dominantního spojence chránícího pouštní hranici systémem menších, lépe kontrolovatelných arabských jednotek byl rozhodně špatným tahem, impérium se zbavilo o mocného a efektivního spojence znalého pouštního způsobu boje a schopného efektivně zasadit úder i hluboko v arabském zázemí. K podobnému vývoji došlo i v Persii, když Chusrav II. rozbil moc dávných věrných spojenců Lakhmovců z Hiry a rovněž zavedl decentralizovaný systém ochrany západní pouštní hranice sasánovského státu.
- Arabové stísnění zápolícími velmocemi si připadali, jak uvádí historik al-Tabarí, jako polapeni na vrcholu skály mezi dvěma lvy, Persií a Byzancí.
- To co skutečně zlomilo síly Byzance i sasánovské Persie byl mobilizující efekt nového Muhammadova učení elektrizující a sjednocující masy arabské kmenové společnosti. Sjednocená moc kmenové Arábie poté rozdrtila útok z této strany nečekající, na tento způsob boje nepřipravené, a předchozím konfliktem vyčerpané titány. Počáteční vítězství, jichž dosáhla východořímská armáda v Sýrii sasánovské vojsko v Mezopotamii by dříve byla stačila k pacifikaci nepřítele. Teď však pouze vyprovokovala další nápor. Následující porážky rozbily pravidelné armády obou velmocí a způsobily zhroucení obrany. Celý Přední východ se v průběhu 15 let stal jádrem nové světové velmoci islámského arabského chalífátu.

- nejranější muslimské nájezdy počaly již 629, kdy do Palestiny vpadlo arabské vojsko, které však bylo spojenými silami Východořímské armády a křesťanských Arabů poraženo
- 633 arabská vojska vpadla do Mezopotamie a v sérii bitev porazila sasánovskou armádu, mezitím ale souběžná invaze do římské Syrie a Palestiny narazila na houževnatý odpor východořímské obrany – chalífa Abú Bakr požádal velitele arabské armády v Mezopotamii Chálida ibn al-Walída o zásah
- 634 vpadl vojevůdce Chálid ibn al-Walíd s početnou armádou na římská území a zahájil regulární obléhání Bosry, Skythopole a Damašku. Útok tohoto rozměru nebylo možné nachat bez odpovědi, a tak císař Herakleios vyslal proti muslimům pravidelnou armádu. Východořímská vojska ale byla poražena u Ajnadaynu nedaleko Pelly 634 a v rozhodující bitvě u Yarmúku 636. Poté se imperiální obrana počala hroutit., Poté co byl muslimskými Araby obsazen venkov, a opevněná města se ocitla v obklíčení bez zásobování potravinami a reálné možnosti vojenského vysvobození, se většina center bez odporu vzdala za velice benevolentních muslimských podmínek. Tvrdý odpor kladl pouze Damašek a Caesarea. Do 647/648 se celá Palestina a Sýrie ocitly v muslimských rukou
- 636 se Arabové obrátili opět proti Sasánovcům a vpadli do Mezopotamie, odkud byly vytlačeni perskými protiútoky - bitva u Kádísíje, po tří denním tvrdém boji sasánovská armáda zničena, velitel Rustam padl v boji, Sasánovci ztrácejí kontrolu nad územím západně od Iránu, Arabové dobývají Ktésifón
- 642 mohutná invaze muslimů do jádra Persie řízená kalifem Umarem z Mediny – bitva u Nehávanu (u Hamadánu), zlomení organizovaného odporu sasánovského centra, Arabové postupně ovládají iránskou vysočinu, dobývání Iránu bylo krvavé a dlouhotrvající, četná povstání tvrdě likvidována, devastování zoroastrijských kultovních míst, pálení posvátných textů, Jazdkard III. se stáhl do Mervu na severovýchodě říše, 651 byl zavražděn z podnětu mervského místodržícího, Jazdkardův syn Péroz se pokusil několikrát neúspěšně o zvrát s čínskou pomocí a zemřel jako velitel jedno z křídel císařské gardy v Číně dynastie Tchang.
- na Egypt okupovaný Sasánovci v letech 619-29 dopadl muslimský útok v letech 639–42, kdy Egypt definitivně dobyl arabský generál Amr ibn al-Asi. Konstantinopol ztrátou druhého největšího města impéria, Alexandrie a celého Egypta přišla o klíčový zdroj potravinového zásobování a o velkou část svých daňových příjmů. Populační ztráty hlavního města musely být v prvním období transformace impéria na nové podmínky dle všech zpráv strašlivé.
- Převážně mírová dlouhodobá, po generace se trvající penetrace arabských pastevců výrazně změnila etnické složení obyvatelstva na venkově v syropalestinské i mezopotamské oblasti Předního východu a usnadnila tak přechod regionu nejen pod muslimskou správu, ale i do arabského kulturního orbitu. Dějiny křesťanského syrského a řeckého Předního východu se tak blížily ke svému konci stejně jako postupně téměř zcela zanikl svět zoroastrijského Iránu).